

Tartalom

BÖNDÖR Pál: Rádiósín (regényrészlet)	3
PAPP Sándor Zsigmond: Margarita tegnapjai (regényrészlet)	11
BÁNYAI Éva: A peremvidék közepén (tanulmány)	29
BORDÁS Győző: Herceg János levelei(ből) könyvügyekben (dokumentum)	48
SZABÓ Szilvia: „Transznacionális” kulturális diskurzusok (tanulmány)	57
BENCSIK Orsolya: „bácsi kérem, szabad itten tombolni egy kicsikét?” A Garaczi-elbeszélő (esszé)	67

EUROPOETICA

Franja PETRINOVIĆ: A magas szakképzettségű mászó (novella) (VÉKÁS Éva fordítása)	73
Ivan NEGRISORAC: Az utolsó apostol ■ Don't eat meat! (versek) (VÉKÁS Éva fordításai)	79
Miloš LATINOVIĆ: Szégyenérzet (próza) (OROVEC Krisztina fordítása)	82
Maja SOLAR: E-szerelem ■ Esményi történet ■ Szotériológia (versek) (OROVEC Krisztina fordításai)	86

REFLEXÍV TEREK

TÓTH Arnold: Sokarcú néphagyomány – távlati nézőpontból (JUNG Károly: <i>Sokarcú néphagyomány</i>)	91
BENCE Erika: A történelem tükröződései (SPIRÓ György: <i>Messiások</i>)	102
NÁRAY Éva: S. A. csíkos könyve (SIFLIS András művészetéről)	108
PRESSBURGER Csaba: Isten a kőfejtőben (HÁY János: <i>A Gézagyerek</i>)	111
PATÓCS László: Az új médiák művészete	114

KRÓNIKA

GAZSÓ Hargita összeállítása 116

A számban Török István alkotásait közöljük.

E számunkban a budapesti Europoetica Nemzetközi Fesztivál vajdasági vendégeinek alkotásait közöljük. A Vajdasági Írók Egyesületét Franja Petrinović, Ivan Negrišorac, Miloš Latinović és Maja Solar, a Híd folyóiratot két fordító, Orovec Krisztina és Vékás Éva képviseli.

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat /
Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)–. – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2009. március. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Németh Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.forumliber.co.rs; e-mail: hid@forumliber.co.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M52) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra kedden 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számlára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 83-80250-742131-00-04-830); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2009-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában, Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079

Rádiószín

Részlet a Nyitott Könyvműhely kiadónál megjelenő regényből

Pontosan délben véreset pisáltam. Szóltak a szirénák is, kezdődött a légiriadó. Kissé megijedtem, de amúgy semmi bajom nem volt. Fél óra múlva megint irány a WC, de sürgősen ám, mert beszarok azonnal. El se tudtam volna képzelni, hogy olyan bűzös hasmenés jöhet ki egy emberből. De amúgy semmi bajom nem volt. Hanem mikor egy újabb fél óra elteltével elkezdett fájni a vesém, az már több volt, mint baj. Az volt a világvége. Ordítottam, mint a sakál, míg elvonszoltak a kocsig. A kocsiban is ordítottam a fájdalomtól, Temerintől Újvidékig egyfolytában. A kórházban már sírtam is a fájdalomtól, de ordítottam is fáradhatatlanul. Akkor nyilván elaltattak. Reggel arra ébredtem, hogy egy kórházi szobában fekszem, tizedmagammal – és kutyabajom. No, egy kissé bágyadt voltam, az igaz. De egy komolyabb másnapossággal össze sem lehetett hasonlítani. Két napig mégis bent tartottak, vért vettek tőlem, vizeletet, ilyesmiket. Vese-medence-gyulladás, mondták, és kaptam egy hónap betegszabadságot. Ez főnyeremény volt abban a helyzetben. Két napig ott feküdtem még. Volt a szobánkban tizenhét éves páciens, volt harmincöt éves is meg hetvenhét éves is. Csak nekem nem volt korom: én Bé Péter vagyok, mindig ugyanaz, vagy alig másmilyen. Igaz, én is tudom, hogy hány éve csellengek itt, de ez nem komoly, én kortalan vagyok tulajdonképpen.

Mintha én. Valaki, akire odafigyelek. Együtt érzek vele. Látom az álmait, élem az emlékeit; most éppen megszervezzük a nagy bulit a bombázások ideje alatt a temerini tanyavilágban. Tizenöt–húsz kilométernyivel délebbre a kidöntött Bergson-szobortól. Valaki, aki már szinte én vagyok, valahol a Verbász–Szenttamás–Temerin háromszögében, ahol kidöntött szobrok hevernek szerteszét, a legtöbb szemnek láthatatlanul. Vajdasági prózaírók szobrai például: Szirmai Károlyé, Gion Nándoré.

Buli lesz.

Egy napon azt mondta a Lukács, nézzed, Péter, itt már senki sem dolgozik, ráérünk, szervezzünk egy nagy bulit a tanyámon. Szervezzünk, mondtam. Meg is szerveztük. Nem volt egyszerű, de megszerveztük. Voltunk vagy negyvenen. Romhányinak jutott az eszébe, hogy be kellene jelentenünk a bulinkat a rendőrségen. Nehogy a katonaság lepuffantson bennünket. Oké, mondták a rendőrségen, de tüzet nem gyűjthetünk. Rostély nélkül nem buli a buli, érveltünk mi, Lukács meg én, különben sem hisszük, hogy a mi tüzeckénkire van szüksége a NATO lézereinek, hogy letérképezzék a környéket. Nehéz tárgyalások következtek. Ez volt a lokátorőrület ideje. A még működő média azzal volt elkeveredve, hogy mindenféle hazaáruló elemek valamilyen kijelző műtűrűkét helyeznek el stratégiaileg fontos épületekben, megkönnyíteni az ellenség dolgát. Stratégiaileg fontos épületek! Hihetetlenül ostoba meséket fabrikáltak össze, ezekkel traktálták az amúgy is megkínzott lakosságot. Végül a tűz engedélyeztetett. Az az érvem volt a döntő, hogy nem a világ vége az, ha az ádáz ellenség egy bombát dob a temerini tanyavilágba, más fontosabb célpont helyett. Tényleg nem, mosolyodtak el a rendőrök, ezzel beleegyezésüket adva a tűzgyújtáshoz. Gondolom, tetszett is nekik az ötlet: harminc–negyven kisebbségi, magyar, méghozzá zömében értelmiségi, bombatámadás áldozatává lett. Propagandacélokra is kitűnő, meg amúgy is.

Szóval, a buli. Ital-étel hatalmas mennyiségben. A kilencvenes évek első felében ilyen bulit nem lehetett volna összehozni. Nem volt semmi. A boltok üresek, a mi zsebeink még üresebbek. Illetve, ital az volt. Akkor ittak a legtöbbit az emberek e tájon – boros, bús Bácska! –, még olyanok is, akik sem előtte, sem utána nemigen barátokoztak az alkohollal. Aki nem szökött ki az országból, alkoholmámorban, szédelegve bolyongott le-fel. No, de milyen összepancsolt löttyök voltak azok! Életveszélyesek. Milyen fejfájós, elrontott gyomrú másnapok voltak azok: remegő térdek, reszkető kezek, összezavart gondolatok. Más emberek voltunk, alig emlékeztettünk önmagunkra. Vannak, akik soha többé vissza sem találtak a saját énjükhöz.

Egy gond van csak, töprengett hangosan Lukács, a tanyámon nincs áram. Miért gond ez, kérdeztem, az egész országban három napja nincs áram. A grafitzásaló bombák ideje volt ez, melyek lebénították az áramellátást. A sört pedig lehűtjük a Jegricskában, alig százméternyire van a tanyádtól, ha jól emlékszem, folytattam. Így is lett. Jó buli volt. A rosszulétekkal, hányásokkal, ájulásokkal együtt, egy civilizált, jó buli volt.

A harmadik nap utolján már csak négyen-öten maradtunk, hogy
4 másnap reggel rendet csapjunk. Megbeszéltük, hogy jó buli volt, hogy a

bombázások nem fognak örökké tartani, hogy ez a szocialista rémuralom sem fog örökké tartani, és közben nagyon berúgtunk. Éjnek idején borzasztó szomjúságra ébredtem. Eszembe jutott, hogy a Jegricskában maradhatott hűlni hagyott sör. A remény nem volt nagy, de a szomjúság igen. Megindultam a sötét éjszakába. Mire odaértem a Jegricska partjához, a szemem már annyira-amennyire megszokta a sötétséget. Volt is mit látnom. A folyócska partján ott ült egy néger sötét munkaruha és terepi egyenruha kombinációjában, és sörözött. Itta az agresszor a sörömet.

– Hi – mondta. Majd üdvözlésképpen megemelte a sörösüveget. Közben a másik kezével mutatta, hogy nincs nála fegyver.

– Szerbusz – mondtam én, és mutattam, hogy nálam sosincs fegyver.

– Van még sör – bökött a Jegricska felé.

– Tudom – bólogattam –, az én söröm.

– Sorry, de az ijedtségtől megszomjaztam – vigyorgott új ismerősöm. – Milyent kérsz? Van Beck's és Lav pivo.

– Lehet Lav. Ez oroszánt jelent.

– Tudom, Löwenbräu. Oda is van rajzolva az oroszán. Már egy éve itt vagyok Európában, megismertem a söröket.

– És mióta vagy itt a Jegricska partján? – telepedtem le mellé.

Az órájára pillantott. – Lassan egy órája lesz.

– Föntről jöttél? – mutattam az égre. – Te vagy az ég küldöttje?

– Persze, én vagyok a fekete angyal.

Kortyolgattuk a sört. A békák kuruttyoltak. Idillikusan szép éjszaka volt, kellemesen hűvös. Nem hallatszottak a repülők, tehát a légvédelem is csendes volt.

– És hol a repülőd? Lezuhant?

– Dehogyan zuhant, a repülőm nem olyan hülye, mint én. Visszaszállt az olaszországi bázisba.

– Csak úgy magától? – hüledeztem.

– Nem, nem – nevetett –, nem voltam egyedül a gépben. Véletlenül katapultáltam.

– Véletlenül?

– Human factor – jóízűen röhögött. – Különben Joe a nevem.

– Hello, Joe. Engem Péternek hívnak.

Átvettem a házigazda szerepét. Kivettem a vízből két üveg sört. Oda Beck's, ide Lav. Egy ideig szótlánul kortyolgattuk a sörünket. Végül Joe törte meg a csendet.

– Tudod – tárta szét a karját –, nekem semmi bajom a szerbekkel. Én hivatásos katona vagyok. Gépészmérnök.

– Nekem is csak egyes szerbekkel van bajom, a sovinizta hülyékkel elsősorban. Igaz, ezek mostanában szépen elszaporodtak. Amúgy elvagyok velük. Vannak szerb barátaim is. Jó barátaim.

– Nem értem – nézett rám Joe.

– Magyar vagyok.

– Magyar? Akkor mit keresel itt? Különben, én meg szlovák vagyok. Akarom mondani, az édesanyám szlovák, szlovák származású. Ő már ugyan az Államokban született, de a nagyszüleim Szlovákiából vándoroltak be. Már csak homályosan emlékszem azokra a mesékre a szülőföldről, meg nem is nagyon értettem őket, de úgy rémlik, mintha éppen a magyarokkal lett volna valami bajuk. Vagy csak nem szerették a magyarokat. Nem emlékszem, no.

– Mit mondjak most én neked, Joe? Szerbiában a lakosság egynegyede nem szerb. Szlovákok is élnek itt. És te bombázod őket. Tudsz szlovákul, Joe?

– Nem. Akarom mondani, én nem bombázok senkit. Másmilyen feladataim vannak. Szlovákul meg csak pár szót tudok.

Mintha elsápadt volna. Hát, ez egy bizonytalan megfigyelés, nem vagyok benne biztos, hogy a négerek el szoktak-e sápadni. Mindenesetre elkomorodott. A békák szünet nélkül kuruttoltak. Ittük a sört. Aztán egyszerre csak felderült.

– Tudok kulent készíteni. Jó kulent, csípőset.

– Az jó – bólogattam. – Ha már az anyád nyelvén, tehát az anyanyelveden nem tudsz, legalább kulent tudsz készíteni. Jó csípőset.

Kivettem az utolsó két üveg sört a hideg Jegricskából. Ekkor a hátunk mögött, nem messze tőlünk, bagoly csapott le, valószínűleg mezei egérre. Joe felugrott. A kezében fegyver, revolver volt.

– Bagoly – mondtam. Illetve mutattam csak, hogy hatalmas szemek, és huhogtam is egyet, mert nem jutott eszembe a bagoly neve angolul. – És ennyit arról, hogy nincs nálad fegyver.

– Minden amerikai nál van fegyver, egy katonánál ne legyen? Egyetlen revolver szinte nem is számít.

– Hát, ha nem lősz le vele, nekem se számít.

Hosszabb szünet következett. Egyikünk sem szólalt meg, elmélyedt a saját gondolataiba. Lehet, hogy a szerb–amerikai kapcsolatok, háttérben a magyar–szlovák kapcsolatok terhével, kisebb válságba juttatták friss ismeretségünket. A békák is abbahagyták a hangoskodást, de csak egy pillanatra, miközben a Jegricskában valamilyen mozgolódás támadt. Nem vagyok horgász, nem értek hozzá, de gondolom, ragadozó hal rabolt. Lehet, hogy éppen egy békát. Ezúttal én törtem meg a csendet.

– Mik a terveid, Joe? Nem az életben úgy általában, ahhoz semmi közöm, hanem a következő néhány órában. Nemsokára kezd hajnalodni, és egy lebombázott országban egy amerikai pilótának, még akkor is, ha szlovák származású néger, nem valami fényesek a távlatai.

– Majd jönnek értem nemsokára, nem kell izgulni.

– Jó, akkor nem izgulok. De ha itt találnak engem egy amerikai pilótával, no, jó, nem pilótával, hanem gépészmérnökkel, ahogy a Jegricska partján sörözöm veled, két-három életfogytiglanit kapok.

– Itt lesznek hamarosan. De erről az jut eszembe, most, hogy a sörözést emlegeted, hogy elfogyott a sör.

– Sör nincsen fönt a tanyán sem, de van pálinka. Igen jó almapálinka. De se whisky, se borovicska, hogy neked kedvezzek.

– Mi az a borovicska?

– A szlovákok szégyene vagy te, Joe. De ezt most hagyjuk, zárjuk le a témát. Inkább azt mondjad, menjek azért a pálinkáért, vagy ne menjek?

– Menjél. Mégsem mindegy, lassacskán csak kezd elfogni a pánik, kell egy kis szíverősítő. De várj csak, nem hívod te majd a rendőrséget vagy a katonaságot?

– Ugyan.

– Hát akkor menjél.

– Hát akkor megyek.

Fent a tanyán, akár a kocsárdi vasútállomás várótermében nagyszütrötökön, Lukács aludt, Máté, Peterdi Máté aludt. Kovács Jóska, Romhányi és a fiatalabbik Zelenka, a Jenci is aludtak, de bibliai fedezet nélkül, csak úgy maguktól meg a sok elfogyasztott alkoholtól. Találtam egy fél üveg pálinkát. Nem is alma volt, hanem körte. Romhányi felemelte a fejét, rám meresztette véreres szemeit, és megkérdezte, hogy mit csinálok. Mondtam neki, hogy lent beszélgetek a Jegricska partján egy amerikai pilótával. Tehát minden rendben, motyogta, és azonnal elaludt újra.

Mikor leérkeztem a partra, és éppen nyújtottam volna a flaskát Joe-nak, egymás után két erős robbanás hallatszott, megremegett alattunk a talaj.

– Húha! Ez közel volt – mondta Joe.

– Nem éppen – válaszoltam –, a kőolaj-finomítót lövik. Az pedig cirka húsz kilométerre van innen légvonalban. Több, huszonöt, harminc.

– Mennyi az mérföldben?

– Azt nem tudom. A tieid nem jöttek érte?

– Most már közel lehetnek. Nincsen könnyű dolguk, messze vagyunk a határtól.

– Erre igyunk egyet – nyújtottam feléje a flaskát, mire egy újabb nagy robbanás reszkette meg a levegőt. – Nem kínálgatlak többet, mert végül még idelőnek, ha itt hadonászok ezzel a pálinkásüveggel. Ide teszem a fa tövébe, ha megkívánod, húzd meg. Bátorításul jó nagyot kortyintottam. Aztán meghúzta az üveget ő is. Aztán megint én. Aztán ő. Később, fél óra sem telhetett el, felmentem a tanyára ismét. Találtam egy felbontatlan üveg szilvapálinkát, sligovicát. Beszélgetésünk további menetére már csak homályosan emlékszem. De az angoltudásom egyre jobb lett, úgy rémlik. Minden korty pálinka után nőtt a szókincsem, még ha akadozott is egy kissé a nyelvem. Az anyanyelvemmel fordítva van, az első két pohárka tömény még jót is tesz a kifejezőképességemnek, de minden következő korty után egyre ostobább vagyok. Meg kell játszanom az angolt, mikor iszom?

– A következő becsapódásnál Joe elpityeredett: – Én senkit sem bombázok! Technikai személyzet vagyok, mérnök.

– Én sem háborúzkok senkivel. Újságíró vagyok, és nem a háborús uszítók fajtájából. Mi több, katonaszökevény vagyok, bár ezt az első napok zűrzavarában, szerencsémre, nem is regisztrálták.

– Tehát mi nem vagyunk háborúban – nyugtázta Joe.

– Nehéz is megmondani, hogy kik háborúznak most itt – ahogy ezt kimondtam, a földön találtam magam, az arcomat az iszapba nyomta valaki, alig kaptam levegőt. Joe hangját hallottam, aki azt magyarázta, hogy én egy rendes fickó vagyok. Ennek örültem, habár a karom majd kiszakadt, mert szakszerűen hátracsavarta valaki, akinek csak a bal térdét láttam. Egy rekedtes hang rám parancsolt, hogy maradjak így fekvé öt percre.

Kibíráhatatlan csend lett, se békák, se bombák, se semmi. Gondoltam, helikopterzúgást hallok, vagy valami mást, de semmit se hallottam. Felültem. Seholy senki. Üres sörösüvegek és egy félig tele pálinkásüveg. Cigarettszikkok. A szám tele volt nedves homokkal, a szemüvegem elgömbült. Csupa sár volt a ruhám. Lemostam az arcom, kiöblítettem a szám. Meghúztam a pálinkát. Rágyújtottam. Good bye, Joe!

Az agyam lázasan dolgozta fel a semmit. Hajnalodott. Remegett a gyomrom, hányingerem volt. Meghúztam a pálinkás butykost még néhányszor. Az égő cigarettavéggel rágyújtottam egy újabb cigarettára. Fel-tápázkodtam, és kissé bizonytalan léptekkel megindultam vissza a tanya felé.

Mert csodák azért mégis vannak. Többek közt: fáj a fő, de szól a rádió. Mert mi szerencsétlen flótások ott motoszkálunk, ügyetlenkedünk napról napra, immár hatvan éve a rádió dűledező épületében. Azelőtt többen, az átkosban, most alig valahányan a fene nagy demokráciában. Idill a Jegricska partján. Csendélet az Újvidéki Rádióban. (Csendesen éledgélz

te ott.) Össze. És vissza. Eltöprengesz, belegondolsz valamibe, kigondolsz, elgondolsz valamit, aztán hirtelen ki is mondod, vagy leírod, de azonnal érzed is, ez nem pontosan az, amit mondani akartál. Megfogalmazva, valahogy kevesebb lett, szegényesebb, mindenesetre más, mint amíg szavak nélkül szárnyaltál. Nem is szavak nélkül, nem teljesen szavak nélkül mégsem, mert a rohanó képek közt szavak is megjelentek, de nem kellett lekerekítened, mondatokká alakítanod azt a valamit, amit most egy otromba mondat idézne fel, ha képes lenne rá. De nem képes. És ekkor válaszút elé kerülsz: vagy folytatod ezt a lehetetlen vállalkozást, állandóan elbizonytalanodva, megkísérelöd követni, lejegyezni a benned zajló kavargást, tudván, hogy ez igencsak kétes eredményt szülhet, vagy belekapaszkodsz az első mondat sugallta irányba, és kerekítesz egy fogalmazványt, vagy beszédet, ami ha ügyes vagy, jól fogalmazol, még élvezetes olvasmány is lehet. Ennyi. És melyik lennél te a két lehetőség közül? Vegyük úgy, hogy én te vagyok, te pedig ő, az újságíró lesz az olvasó, a kedves hallgató pedig megint csak én, hogy a kör bezáruljon. És így körbe-körbe, míg bele nem szédülünk. Aztán ellenkező irányba. Előre, hátra, aztán megint előre: inkább időben, mint térben. Én te leszek, te majdnem én, de én is csak majdnem én. Kedves hallgatók, kedves olvasók, kedves nézők vagyunk valahányan. Meg kedves ítélezők és kedves elítéltek. Kedves nézők, kedves szereplők. Sőt: kedves elnyomók és kedves elnyomottak. Tegyük fel, hogy ekkor, mert nagyon szédülünk, kimegyünk a teraszra – miért is ne? –, egy kis friss levegőt szívni. Vagy elszívni egy cigarettát. Ismét eltöprengünk ezen-azon. Képek kavarnak bennünk, elvéve szavak is, melyeket ezúttal meg sem kísérelünk mondatokba terelni. Pereg a film megállíthatatlanul. Halottakkal beszélgetünk. Gyermekkori önmagunknak a fejére nyomunk barackot. Férfiúságunk maradványaival gazdálkodva egy kihívó Marilyn Monroe-képre fókuszálva onanizálunk. Aki évtizedek óta halott, megették a férgek. A nők helyettesítsék be a megfelelő alanyt. A Dunára hidakat képzelünk el, Újvidéknél. Három hidat, melyek két hónappal ezelőtt még tényleg léteztek. Meg se merünk szólalni. Sóhajtunk, tehetetlenül szétárjuk a karunkat. És ekkor elrepül fejük felett egy nikkelszamovár. Ha nagyon tehetségesek és szerencsések vagyunk. Vagy kétszáz F-18-as. Melyek időnként rakétákat lőnek le a közelünkbe, vagy éppen ránk. Vagy egy Tomahawk, Joe-val a fedélzetén. Hey, Joe!

Mire visszatántorogtam a tanyához, már mindenki ébren volt. Egy terepjárót vettek körül. A terepjáróban egy tiszt és két közlegény ült. A tiszt mutatta, hogy jöjjenek közelebb. Erre még egyszer meghúztam a pálinkásüveget, és megindultam a terepjáró felé. Közben megbotlottam, a Romhányi kapott el, hogy ne vágódjam hasra. Így ő is csupa sár lett.

– Látott valami gyanúsat? – kérdezte a tiszt.

– Gyanúsat nem, egy amerikai, néger mérnökkel találkoztam csupán a Jegricska partján, aki, ezt külön ki kell hangsúlyoznom, szlovák származású, de azt sem tudja, hogy mi a borovicska.

– Mi bajod, Péter? – esett kétségbe Lukács. Fehér lett, mint a fal. Néhány pillanatig csend lett, majd a tiszt elkezdett nevetni. Erre a két katonára is röhögésbe kezdett. Mindenki nevetett. Romhányi elengedett, mire lassanként seggre ereszkedtem. – Csak ez maradt – emeltem magasba az üveget –, mag nélküli szilva. A sört megitta a fránya néger.

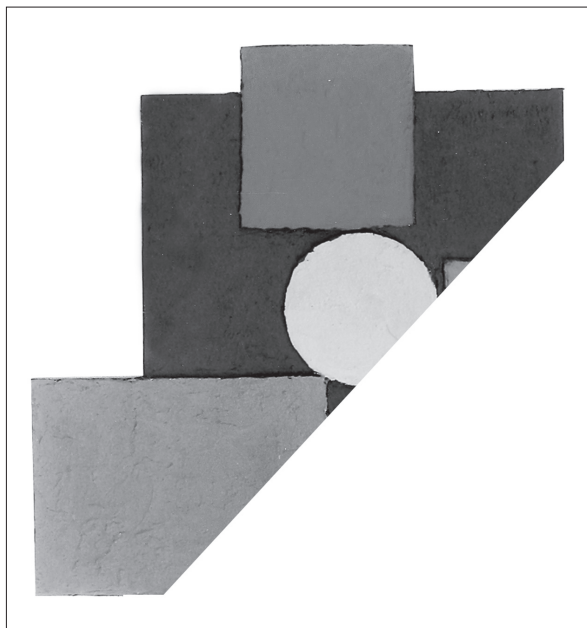
Másra nem emlékszem. Úgy aludtam, mint egy kisbaba, mondják. Tíz óra hosszát. Hát persze. Tiszta volt a lelkiismeretem. Bevallottam, hogy egy tából, ha nem is cseresznyéztem, de szilváztam és körtéztem az ellenséggel. Azt meg, hogy nem vették komolyan, nem hitték el a mesémet, megszokhattam az évtizedek alatt – újságíró vagyok. Egyáltalán nem vettem ezt tehát zokon.

Mire kijózanodtam, és a többnapos másnaposságon is túl voltam, vége lett a háborúnak is.

A nagyapám az életét vesztette el a háborúban. Doberdónál. Magyarország hőse.

Az apám az anyaországát veszítette el. Kétszer is, ha utánaszámolunk. Árva gyerek volt világeletében aztán mindhalálig.

Én még nem készítettem leltárt a veszteségeimről.



Margarita tegnapjai

Regényrészlet

3.

Végigheveredett az ágyon. Jólesett a pihenés, végül is reggel óta talpon volt. Kedve lett volna zenét hallgatni, a Stones-kazettát ki is készítette a magnó mellé, de aztán ott hagyta. Addigra már eldöntötte, hogy mégsem hergeli tovább az apját. Se a Kati fenekével, se hangos zenével. Pedig elvileg épp ezért kapott külön szobát a születésnapján. Itt az ideje, hogy meghozza a saját döntéseit, magyarázta csípőre tett kézzel az anyja, s csak a szemében bujkáló huncutság árulta el, hogy nem valami elvont dologra gondol. Inkább tanulna többet, morogta az apja, de végül engedett. Talán mert nem akart idejekorán a lányok bozótjáról, arról a nyirkos útvesztőről mesélni Viorelnek, hogy hány és hány férfi, sors és élet veszett oda abban a látszólag könnyen megfejthető labirintusban. Így aztán két napig bútort tologattak, hogy az öccse átköltözhessen a dolgozóba, majd a nappalit rendezték be úgy, hogy esténként hálószobává alakulhasson át. Egy kanapét így is el kellett adni, mert nem fért sehová. És persze most is kiderült, hogy mennyire komisz, engedetlen ez a lakás, hogy szinte zsigerből ellenáll mindenféle szándéknak, s ha végképp nem szívlel tárgyakat, embereket, hát gondolkodás nélkül kiöklendezi az egészet. Mintha egy mohó állat lenne, egy óriáskígyó, aki előbb vagy utóbb mindent és mindenkit megemész, csak van amit hosszabban, míg mást gyorsabban, kíméletesebben.

Roland már egyáltalán nem csodálkozott, hogy az öreg pacák, aki előttük hosszú évekig próbált megbarátkozni a lakással, végül felkötötte magát. Ez itt egyszerűen benne van a pakliban, mondta felnőttesen Lajoskának, de az csak nézett maga elé. Most már különösebben senkit sem érdekel a történet, amelynek szaftosabb részleteit annak idején az egész házban hallani lehetett, de arra még tisztán emlékszik, hogy az ideköltö-

zésük első évében senki sem aludt nyugodtan. Csak forgolódtak az ágyban, mint a gyomorhajosok. Furcsa volt minden: a falakba ivódott szag, talán sosem létezett, idegen testek kipárolgásai, a huzat, s hogy még esténként is folyton nyöszörgött, panaszkodott a padló, mintha tényleg járkálna rajta valaki. S bár az anyján kívül soha senki nem beszélt szellemekről, lefekvés előtt mégis minden ajtót bezártak, de az öccse így is gyakran félrebeszélte álmában. S még az apja is, aki pedig minden percet kihasználta, hogy hengegjen a bátorságával, gyakrabban kelt fel éjjelente. Állandóan megszemjajzik, mondta a konyhában topogva, pedig világosan látszott, hogy tiszta verejték a homloka. Igazából nem is a hangokkal volt baj, hanem azzal a tetves cigányasszonnyal. Egy nap azzal jött haza az anyja, hogy végre kitisztult a központi látása, a rejtett szeme, mondta már a küszöbön, és egyből a kisháló ajtajához rohant, még a táskáját sem tette le, majd sápadtan mutatott a kilincse: igen, itt kötötte fel magát, még most is látom.

Mindjárt téged kötlek fel az anyád istenit, kiáltott rá az apja, amikor este hazajött. Akkor az öccse már feldagadt szemekkel, a sírástól félig ájultan feküdt a nappaliban. Alig lehetett hozzászólni. Persze, ő, Roland se fogta meg egy hétig a kilincset, inkább valami ronggyal, ha már nagyon muszáj volt, de legtöbbször csak úgy vállat nyomta be az ajtót. A fene se értette, hogy mi ez a hülye kapirgálás, émelygés a gyomorban, hiszen a bányatónál épp elég vízi hullát láttak már ketten az öccsével, de ott valahogy magától értetődőnek tűnt az egész. Ahol víz van, ott előbb-utóbb megfullad valaki. S ha megmutatták a mentősnek az igazán jó gombászó helyeket a völgyben, hát a lepedőt is felemelte, s akkor egy ujjal még meg is lehetett érinteni a nyirkos, felpuffadt tetemeiket.

Aztán ez is elmúlt, mert egy hónap után az anyja már a fürdőszoba kilincsére esküdzött, hogy ott lóg az öreg, s még a szeme is nyitva van. Arról pedig tényleg csak Rolandnak mesélt, hogy a nappaliban vértócsát lát. Itt kezdődik, kisfiam, a fotel alatt, és egészen a szőnyegig tart, fekete, alvadt vér, hozzá ne érij! Nem tudott haragudni az anyjára. Hithű katolikusként nevelték, tízparancsolattal meg a pokol félelmével az idegeiben, de az apja nem sokkal a házasság után, amikor már egyre beljebb zabálta magát a pártba, rászólt, hogy fejezze be a templombajárását, mert ebből egyszer ordenáré nagy baj lesz. Akkor te meg maradj itthon, és ne menj vadászni, vágott vissza az anyja, még csak az hiányzik, hogy hazahozz nekem egy ártatlanul leölt állatot. És hiába magyarázta az apja, hogy vadászaton nem létezik olyan, hogy ártatlan állat, mert ott csak vad van, ami nemritkán kártékony, letarolja a földeken hagyott termést, megtámadja az embert, és hát az állományt is ritkítani kell, ez a szabály, járjon csak utána, arról nem beszélve, hogy ilyenkor mindenki ellazul, leteszik az öltönyöket,

nyakkendőket, s amit máskor több hétig intézne irodáról irodára járva, azt itt két kupica között szájbavágyják, de az anyja csak ingatta a fejét, neki a vad akkor is ártatlan lélek, és kész. Hát akkor ez mi volt, csapta Mihai vöröslő fejével az anyja elé a kolbásszal teli lábost, mégis mekkora lehetett a bűne ennek a nyamvadt disznónak, hogy a saját belébe töltötték vissza?! Erre az anyja már nem mondott semmit, lassan, vészjóslóan letörölte az arcára spriccelt zsírt, majd mint egy angol vénkisasszony, megvető arccal visszavonult a hálóba. Az apja pedig egy ideig még szitkozódott a konyhában, hogy az ördög vigye el a repedt sarkú szukáját, még az étvágyam is elmegy tőle, s csak azért is megpróbált enni a kolbászból, de sehogy se tudta legyűrni a falatot, pedig fokhagymás volt, erősen fűszerezett, ahogy szerette, s persze, megint az lett a vége, hogy mint egy dúvad, utánacsörtetett a hálószobába, hogy ott tegyék sínre a dolgokat. Egy óra múlva már nyoma sem volt a haragnak. De ez a győzelem most egyikőjüknek sem ízlett igazán. Pár hónap elteltével az egyre kínosabbá váló kifogások miatt az apját már nem hívták sehová, és még saccolni se lehetett, hogy ez hol és mikor üt majd vissza, az anyja pedig, ha lelkiismeret-furdalással is, de leépítette magában a Teremtőt, mert bujkálva, titokban már nem volt kedve szeretni őt, valahogy kellett ehhez a pap, a gyülekezet sustorgása, a döbbenettel leplezett káröröm, hogy a hatvanéves Oszpán Pirike megint azt a lehetetlen rózsaszín kosztümöt vette fel, hozzá selyemharisnyát, pedig az még inkább kihangsúlyozza a visszereit. Istennel együtt a pokolba vetett félelme is elpárolgott, s nem kis izgalommal vette észre, hogy nem retteg már sem a torkosságtól, sem az indokolatlan szenvedélytől, sőt, az is belefért, hogy Mihainak néha röstellkedve, de büszkeségét egy percig se elrejtve kellett magyarázkodnia az itt-ott feltűnő harapásnyomok miatt. Megnyugodni, igazából mégis csak akkor nyugodott meg, amikor a gyógyszertárban valaki azt nem tanácsolta, hogy a sok haszontalan pirula helyett járjon inkább szakemberhez, és a javasasszonyként bemutatkozó cigányné, akit a szakma csak a Fehér Mágia Királynőjeként hívott, csakhamar eligazította a rontások és átkok, szemmelverések és józanító kúrák szövevényei között, de ha kellett, csak hallgatott, már-már közönyös bölcsességgel bólogatott féltékenységre, kezdődő migrénre, vagy ha Roland megint rossz jegyet hozott haza algebrából, és mindenre volt valami szere, pora, gyökere, s lehet, hogy mások ezen csak nevetnének, de Laura azóta még náthás se volt, nemhogy boldogtalan.

Hinni mégiscsak kell valamiben.

Lajoska kopogott át a falon. Két kopogás volt, ami azt jelentette: gyere át. Még az év elején dolgozták ki ezt a sajátos jelrendszert, amikor már

megunták, hogy minden apróságért telefonálni kell, vagy kijönni a gangra. Veterényi nagyobbik fia magas, vékony hajú, lányosképzű gyerek volt, finom, lágy vonásokkal, mint egy költő. A béseknél folyton azt beszéltek, hogy az apja biztos másként fekszik neki a feladatnak, ha tudja, hogy végül egy ilyen reszti kölyköt baszik a világra. Talán neki se fog. Lajoskát sosem bosszantotta az efféle hülyéskedés, nyugodtan nézett a másik szemébe, és elnézően mosolygott hozzá, amitől egy idő után inkább a kötözködő érezte magát kényelmetlenül. A focicsapatba sosem vették be, de a verekedés is elkerülte. Már le voltak osztva a szerepek. Ha fel akarták oldani a feszültséget egy-egy nagyobb feleltetési hullám után, vagy ha a bajnokságban megint kikaptak a césektől, akkor többnyire a maffa Ripper Tónit rángatták elő. Az úgy állta, mintha bokszsák lett volna az anyja.

Nem volt ez egyből országos barátság. Hiába jártak egy osztályba, hiába laktak egymás mellett, még közös témájuk se nagyon akadt. Roland épp arra hajtott, hogy csatár lesz a helyi Poliban, és alig várta a tavaszt, hogy kimenjen a bányatóhoz horgászni, Lajoska viszont a legenyhébb napsütésben is rövidlátóan hunyorgott, és folyton a zenéről papolt, Pink Floydról és Ella Fitzgeraldtól, és hogy a metál lassan kifulladás, mert már nincs hova fejlődnie, az ember hallgatta egy darabig, aztán elhajtotta, mert már túl sok volt az évszám, az adat meg a zene különben is olyan, mint a dugás, jobban kiadja a lényegét, ha hallgatod, mintha szövegelsz róla órákon át. Nála az volt a legegyszerűbb jele a barátkozásnak, ha megjelent mellette a walkmanjével, és a fejére erőltette a már foszló szivacsú fülhallgatót, hogy apám, ezt meg kell hallgatnod, ez egy 73-as Judas Priest, még a garázsban vették fel, kurvára eredeti, és ha épp rohadtul unatkoztál, akkor udvariasságból belefüleltél abba a karcos, iszonyatos zajba, amire ő bátorításképp a fejét rázta mellette, és próbálta lefogni a megfelelő akkordokat a léggitáron. Rolandnál sosem próbálkozott, és végül a csajoknál is feladta, mert senki sem volt vevő a zenetörténeti ritkaságokra, még a vörös hajú Reitzinger Orsi sem, pedig ő volt a legnyitottabb az egész suliban, s úgy járta, bármikor hanyatt dobja magát egy, az író saját kezével dedikált kötetért, és csak azért nem volt már egy egész könyvtára ilyenekből, mert az istennek sem akart kinőni a melle.

Aztán mégis elkezdődött valahogy.

Egy keddi napon jött be a tornatermi öltözőbe az a fekete srác a céből. Megállt előttük, s egy szuszra, mint aki attól fél, hogy idejekorán közbevágna, eldarálta, hogy ő idejében szól, mert tényleg nem akar balhét, de az lesz a vége, ha az a gyerek tornaórán még egyszer megfogja a farkát. Négyen voltak az öltözőben. Roland, Précsek Tibi, Lajoska és Ripper Tóni. A cés, akinek szintén lányos arca volt, annyi mázllal, hogy

az állán már sarjadni kezdett valami szakállnak látszó pamacs, Lajoskára mutatott. Egy pillanatig nem szóltak semmit. Mindenki úgy maradt, mint egy fényképen. Précsek a zokniját húzta fel, Ripper már a románórára készült, Lajoska pedig szokás szerint a földet bámulta. A többieknek csak a szemük mozgott: ide-oda járt a cés és az osztálytársuk között, mintha mérlegelnék, melyik irányba induljanak el. Précsek mozdult meg elsőnek. Látszott, ahogy mély levegőt vesz, kitágul az így is embertelen mellkasa, s már csak néhány másodperc hiányzik, és kiröhögi az öltözőből Lajoskát, hogy a nagyszünetre már a fél sulit bevonja a viháncolásba, mert ez azért mégiscsak szenzáció. Roland még idejében intett a szemével. Onnan már minden egyértelmű volt. Précsek szinte azonnal felállt, és eltakarta előlük az idegent.

– Mi van? – kérdezte.

– Semmi – mondta egykedvűen a cés. – Fogdossa a farkamat.

– Ez nem igaz! – visította Lajoska vörös arccal.

– Na, gyere csak – mondta Précsek, és már toltja is ki a cést az öltözőből.

Szerencséje volt, nem törött el az orra. Később még látták, ahogy az udvari csap alatt mossa az arcát, de akkor már nem nézett rájuk. Nem lesz probléma, mondta Précsek, de biztos, ami biztos alapon még hazakísérték Lajoskát, nehogy a cés haverjai meglepjék a parkban. Ennél többet senki sem mert volna kockáztatni. Précsek Tibi volt a legerősebb az osztályban, egy időben még a testépítőkhöz is lejárt, de hamar megunta. Ő emberekkel dolgozna, nem vasakkal, vallotta be egy reggel az edzőjének, aki majdnem megfulladt a dühtől, de áthidaló megoldásról, bokszról vagy karatéról már hallani sem akart. Ez nem úgy megy, hogy megnyomnak benned egy gombot, magyarázta Rolandnak, s akkor máris nekieshetsz valakinek. Ahhoz indulat kell, ürügy, levegő, és úgy szimatolt bele a folyó fölött kavargó ájerbe, mintha az is tele lenne édes, fojtó adrenalinnal.

Többet nem beszéltek az esetről. Lajoska is csak egyetlenegyszer hozta szóba. Strauber Kati születésnapjáról baktattak haza, fáradtan, de jóleső elégedettséggel a nadrágjukban, amikor már nem törődik senki a jövővel, épp elég ez a tömzsi, ki tudja mitől duzzadó jelen, hiszen nem volt okuk panaszra, minden összejött, ami egy bulin összejöhetett: Précsek a velejéig sznob Hadházy Kingával smárolt, amíg el nem zsibbadt a szájuk, de még akkor is látszott a lány szemében, hogy lesz folytatás. Rolandot pedig a Kati nem engedte el üres kézzel, és egy pillanatig úgy tűnt, hogy Lajoska is megtalálja a számítását, hiszen egy kis vörös egész este a magnó körül kormalkodott, egy Dire Straits-számot kért, azt a hosszú lassút, az elnyújtott gitárral, amit Lajoska végül fel is tett, s akár már naná, hogy felkérte,

és még a szóló előtt megtette az első lépéseket, mondta, de amikor idáig ért a sztorival, nem bírta tovább, eltorzult arccal eléjük lépett, és ott, a nyílt utcán gesztikulálva kezdte magyarázni, hogy higgyék el, tényleg félreértés volt, nem akart ő semmit attól a sráctól, a saját farkát is utálja megfogni, nemhogy a másét. Az pedig baj, mondta Précsek komoly arccal, és akkor a buszmegállóig röhögtek kétrét görnyedve, majd ott kicsit zavartan kezét rázták, mintha a tévében búcsúzkodna valami hivatalos küldöttség, mert egy dolog tudni, hogy innen elválaszthatatlan barátok, és más bevallani. Úgy tör az ilyesmi az emberre, olyan váratlanul és megterhelően, mint a szerelem, amelynek minél inkább firtatja az okait, annál kevésbé érti. De épp ez a barátság tehetett arról, hogy ezután egy szóval sem célzott az esetre, pedig Roland és Précsek is sejtette, hogy cifrább dolgok is történhettek tornaóra alatt annál, mint amit Lajoska valaha bevallana, a fogdosás legfeljebb az előjátéka lehetett valaminek, amit megnevezni se nagyon tudnának, hiszen egyszerre kavargott benne az undor, a kétségbeesés és valamilyen furcsa varázslat, azt viszont pontosan tudták, hogy ha Lajoska velük is próbálkozik, akkor bizony nem hagyják másra a dolgot, hanem saját kezűleg verik laposra. Persze, sosem próbálkozott, betartotta a ki nem mondott szabályokat, mint ahogy Roland is betartotta, és egyszer sem válaszolt Lajoska amúgy jogos kérdésére. Mert tényleg, hogy a fenébe történhetett, nézett rá csodálkozva, mégis büszkén, hogy pont Précsek, aki addig nem is nagyon szólt hozzá, és labdaszedőként se tűrte meg a csapat mellett, mégis megvédte, szinte kérés nélkül. Roland többnyire megvonta a vállát, vagy egyszerűen elengedte a füle mellett a kérdést, míg végül Lajoska beérte azzal, hogy mázlija volt. Van ez így a lottóval is. Milyen furcsa, hogy pont a lehangosabb botrányok maradnak valahogy mégis titokban, töprengett Roland. Pedig úgy tűnt, hogy a lőtéri balesetről, ahogy végül hivatalosan is elnevezték, hónapokig fognak csámcsogni.

Nyolcvanhat tavaszán történt, akkor már két éve járt a Gogába. A beilleszkedéssel nem lesz gond, ígérte meg fölényesen az apja, amikor legelőször vitte el a Postakert utcai gimnáziumba. Akkor már az is eldőlt, hogy a kockafejűek osztályába fog járni, a matfizre, s nem a könnyebb elektróra vagy a süllyesztőnek szánt mechanikára. Ez a három volt akkoriban, legalább nem kellett sokat gondolkodni, az apja nem is gondolkodott, mérnököt akart faragni belőle, mert az férfias, és mindig lesz munkája. Szeretni fognak, tette hozzá emelt hangon, mert látta, hogy a fia arcán még a biztos jövőre sem jelent meg a lelkesedés legapróbb jele, majd valósággal betuszkolta a hatalmas tölgyfaajtón. Elitiskola volt a Goga, és úgy is nézett ki. Rideg épület, bent kongó, mindig hűvös folyosókkal, amelyeket a szünetre kirajzó diákok sem tudtak megtölteni rendesen. Bármennyire is tudta az

ember, hogy épp hova tart, a tanáriba vagy a fizikalaborba, egy kicsit mindig el volt veszve. Azt rebesgették, hogy akiken nem fog a szigorú tanári szó, vagy nem gyúr át a tananyag, azt maga az épület veszi kezelésbe. A méretek, az anyag túlzó szabadsága nyomja agyon: a széles lépcső, az elérhetetlenül magas mennyezet, a felvonulásra is alkalmas udvar. Tágas volt, akár a legszűkebb börtön.

Az apja, persze, most sem fogott mellé. Mert hiába szólt elvileg minden ellene, a környezetváltozás, az új tanárok, a Goga senkit sem kímélő szigora, Roland az első évben mégis osztályelsőként végzett, ahogy kell, dicsérő oklevéllel, kis ünnepséggel és év végi jutalomkirándulással. Ebbe csak Krajczár Elvira nem volt képes beletörődni, az utolsó órán már zokogva felelt történelemből, majdhogynem név szerint sorolta el a második világháborúban elpusztult hős partizánokat, és olyan meggyőző hangon mesélt a leningrádi offenzíváról, hogy még a pad alatt sportújságot olvasó Ripper is felkapta a fejét. Szép, kerek felelet volt, mintha lexikonból vágták volna ki, mégiscsak kilencest ért. Ha Précsekkel vagy a matekzseni Zerlikkel történik mindez, akkor talán felzúg az osztály, néhányan óvatosan morognak, de Elviráért senki sem törte magát. Sőt, egy kicsit élvezték, hogy a copfos Einstein végre befürdik. Megérdemelte. Profi stréber volt ugyanis, ráadásul falusi. Egy pina, aki mindent tud, de a miniszoknyát nem meri felvenni, összegezte Zerlik a helyzetet, és ezzel tényleg nem lehetett vitatkozni: már a fele is elég lett volna, hogy ne hívják sehova. Roland viszont úgy lett első, hogy látszott, sosem erőltette meg magát különösebben a tanulással, megkezdett mondatait többnyire a tanárok fejezték be, és csak nagy nehezen fogta fel a termodinamika tételeit. Mégsem lett népszerű, mert baromkodni viszont már túl kockázatos volt vele. Egy viccet se, érthető, egy hülye viccet se mondtok előtte, figyelmeztette üvöltve Précsek apja mindkét fiát, de mások is megfogadták a tanácsot, mert úgy viselkedtek, mintha nem is kamaszok, de már savanyú felnőttek lennének, vigyáztak mozdulatra, elejtett szavakra, de olyanok is akadtak, nem is kevesen, akik azért osztották meg vele az uzsonnájukat, hogy a kínosan laza beszélgetés közben elejthessenek egy-két dicsérő mondatot az országról, annak felkészült vezetéséről, mert ők viszont azt az eligazítást kapták otthon, hogy most végre bevágódhatnak, itt a soha vissza nem térő alkalom. Hiszen kinek nem jön jól a külföldi út vagy a sikeres egyetemi felvételi? Ha nincs a lőtéri gyakorlat, Roland ebben az unalmas védőburokban húzza le az érettségiig tartó négy évet.

Már az is jól jött, hogy Georgina Lupu, az iskolaigazgató felesége kísérté el őket. Georgina román nyelvet és irodalmat tanított, feltornyozott copffal, mindig sápadtan, mert nem viselte el a sminket. Ha megjelent a

tanáriban, félúton megállt a rúzs, visszalopózott a táskákba a szemfeste és a púder, de illett bő blúz alá rejteni a nagyobb melleket, formátlan nadrágba a feszes hátsót, mindent, ami további előnyökhöz juttatná a másutt bőkezű természetet, hiszen egyenlőség van, nézzenek csak körül a kolleginák, s különben is ez tanintézet és nem kupleráj, bűgta, kedvesnek tűnő, alt hangon. A férfiaknak viszont úgy kellett járniuk, mintha mégis bordélyban forgolódnának tanácstalanul, folyton bókolni neki és valami olyasmi arcot vágni, mintha ott helyben magukévá szeretnék tenni, nem törődve a zsírosan tekerdő hajjal, az elhasznált idomokkal, hiszen régi igazság, hogy aki a madámot nem becsüli, az a magányon kívül mást aligha húzhat a farkára. A Georgina iránti, cseppet sem lappangó ellenszenv a diákokra is átragadt, a golyákra ugyanúgy, mint a már érettségi előtt álló és jóval megbocsátóbb veteránokra, mert a románóra kész tortúra volt bűgő hangba csomagolva, hiszen mindig akadt valaki, aki nem olvasta el a kiadott házi olvasmányt, és a mentőövként feljájnlott Eminescu-versből sem tudott idézni, de ha tudott volna, azzal sem ért volna el semmit, legfeljebb a kínzást hosszabbította volna meg, mert a beforgató kérdéseket senki sem kerülhette el. Ez csak figyelmeztetés, bűgta Georgina, amikor bevéste a naplóba a már biztos bukásnak számító négyest, vagy a büntető hármast, nem szabad szomorkodni, tette hozzá mosolyogva, ettől csak jobban fogsz készülni a következő órára. De hiába készült a következőre meg az azutánira, az ellenőrzőkben akkor is egyre szaporodtak a figyelmeztetések, mert hiába feküdt neki az ember, nyalta át Arghezitől Rebreanuig az egész román irodalmat, mert egy évszámot úgyis elnézett, vagy nem oda tette a hangsúlyt az Esthajnalcsillagban, ahova kellett, a tantárgy Rolandot nem számítva mindig úgy szerepelt a megfelelő rubrikában, mintha végtelenített wimbledoni tenisztornát játszanának a felek: hat, négy, hat, három, elérhetetlenül messze a jó közepesnek számító nyolcastól. Egyszer Zerlik Pityu kínjában, mert nem jutott eszébe semmi Caragialéről, még a csábítással is megpróbálkozott, tett valami erőtlenséggel megjegyzést a tanárnő mellé, azokra a fonnyadt, de még kíváncsi almákra, és próbált úgy nézni, ahogy a matektanártól elleste, a már nem fokozható vágtyól kétségbeesetten, mint egy vadállat, aki csak egy jelre vár, hogy leteperje az eléje tévedt szukát, de az istenes pofon őt is kijózanította. Olyan ez, öregem, mint a Thalész-tétel, mondta a szünetben Zerlik, amikor még mindig az arcát masszírozta: nem ismer kivételt.

Tavaly tavasszal épp ő, Georgina kísérté el a tizedikeseket az évenként esedékes lőtéri gyakorlatra. Hivatalból ifjú katonák voltak, vagy mi a szar, a pionírnál egy fokozattal feljebb, de még a felnőtt párttagságon innen, és ez két kötelezettséggel is járt: föl kellett vonulni a szovjet felszabadítás

napján abban a sehoggy sem álló libakék egyenruhában, és eldurrogatni őt golyót a pár lépésre felállított céltáblákra. Elvileg utálniuk kellett volna, mégis ezt bírták a legjobban. Mert nemcsak hogy egész napra elmaradtak az órák, de már maga az út is élményszámba ment. A Postakert utcától egyenesen a Győzelem mozi felé kígyózott a minden fegyelmezés ellenére szedett-vedett menetoszlop, aztán végig a sugárúton a mindig csöndes Horea utcai cukrászdáig, ahol a bátrabbak meg is álltak egy fagyfaltra, vagy egy szuknak nevezett lötytyre, ami olyan rossz volt, hogy nem lehetett kihagyni, de akkor már hülyültek rendesen, dülöngéltek, belecsíptek a csajok fenekébe, mintha nem is azt a tevenyálat, hanem felest innának, hogy aztán az ócskasor hullámbódéival lassan elhagyják a várost, és beforduljanak a régi buszpályaudvar elé, ahol még mindig várakozott két roncs a gyommal felvert betonlapokon. Ez a két rozsdázó váz volt a színhelye a legtöbb városi legendának. Állítólag itt folyt ki a vérük a titokzatos körülmények között eltűnt Peterdi nővéreknek, még ma is lehet látni sárgás, gyérbő fűfoltokat a busz körül, de itt lehetett Postinort és némiképp már szagos húst csencselni az agyagos cigányokkal, és igen, ezekre a felhasított, műbőr ülésekre, mutatott körbe Précsek, miközben kiélvezte, hogy a hajuk tövéig pirulnak el a csajok, járnak ki az osáni kurvák, akiknek a szája aranyat ér. Hohgyhogy a szájuk, nézett rá méltatlankodva Krajczár Elvira. De erre Précsek már nem válaszolt, nem is tudott volna, hiszen ő maga sem értette a dolgot, inkább kisimult arccal ült le az egyik székre, mintha nem is gogás tanuló lenne, hanem egy, az utolsó lejeit is elköltő kliens. Elvirán kívül a legtöbben követték a példáját, kerestek egy széket, és azon fészkelődve az áprilisi hideg miatt, ami akadálytalanul sziszeghetett be az ablakok helyén, próbálták elképzelni a gyilkosságot, az agyagos cigányok nyüzsgését, vagy az osániakat, akiknek tényleg védelmet nyújtott a roncs, hiszen itt nem kíváncsiskodott a rendőr, és nem csípte a seggüket a szél.

Általában a tornatanárok jöttek ki velük a lőtérre, de egy makacsabb influenza nemcsak Lajoskát, hanem a tanári kar többségét is ágyba vitte. Így Georgina némiképp sértetten ülhetett be a piros Dacia volánja mögé, mert arról, hogy ő is gyalogosan vágjon neki a több kilométeres távnak, hallani sem akart. Főként, hogy a ládagyár után már merő egy sár volt az egész út, nem is tudja, miért ilyenkor jut eszébe a katonáknak a lövöldözés, amikor még úgy szívja magába a felpuhult föld a csizma sarkát, mint szivacs a nedvességet, de a tiszt rá se hederített, pedig dühében még a szoknyáját is felhajtotta neki, hogy a másik teljes mivoltában láthassa, hogy miről is beszélnek, a vadonatúj, hasított bőrről, s az már csak az autóban jutott eszébe, hogy bizony a vádlijából is láthatott egy jó darabot az a jóképű, fogdmeg tiszt, s akkor már igyekezett minél alaposabban felidézni a

jelenetet, a tiszt csodálkozó, majd közömbös tekintetét, ahogy végigsiklik a harisnya szemem, mert úgy az a meleg, föl-fölgyűrűző érzés a sorompóig is kitarzott. A bódulat miatt, vagy mert egyszerűen nem volt kedve figyelni a tiltó jelzéseket, a lőteret lezáró domb mellé parkolta le a kocsit. Précsek vette észre – akkor már az ő soruk hasalt a földön –, s azon nyomban meg is indult a lökdösődés. Előbb Zerlikhez, majd Ripperhez jutott el a kincset érő információ, de senki sem merte bevállalni, hogy a puska csövet elfordítva a kocsit vegye célba, hiszen a felügyelők nemcsak a töltényhüvelyeket számolták meg akkurátusan, de arra is ügyeltek, hogy mindenki, ha nem is a céltáblák, de legalább a domb felé irányítsa a fegyvert, s egyből felállították azt, aki ellenszegült. De, ahogy mondják, ahol kéznél az elhatározás, ott a tett sem késlekedik soká. Persze, kellett ehhez egy kis szerencse, hogy a Hadházy Kinga fegyverébe beszoruljon a töltény. Nem tudok lőni, mondta az odasiető felügyelőnek. Nekem mondja, morogta vissza a tiszt, mert elege volt már abból, hogy ezek az idióta kölykök semmit sem vesznek komolyan, a fegyelemről még csak nem is hallottak, és eszük ágában sincs a célra koncentrálni, inkább azt képzelik, hogy egy csapat indián vagy szűrös szemű náci tör rájuk a domb mögül, s azokat kell leszedni egyenként, így aztán a papír helyett szagatják a füvet, pitypangot. Hát így kell betenni, ennyire figyelt, mordult rá Kingára a tiszt, olyan hangsúllyal, ahogy a legrosszabb bakákra szokás, nem csoda, ha Kinga ijedtében még a maradék két golyót is elejtette, akkor meg azt kellett megkeresni, hiszen világos volt a szabály, addig innen élő ember el nem megy, amíg egy töltény is hiányzik, és ahogy valóságos sokadalom gyűlt Kinga köré, ahogy már négykézláb is keresgéltek a lelapított fű között, s a kabátját is levetették vele, hátha valamelyik zsebbe gurult be, addig Précsek nyugodt szívvel süthette el a fegyverét.

Mesteri lövés volt, meg kell adni. Abból a szögből, hogy az oldalsó meg az első szélvédőt is kivigye, az ördög baszná seggbe őket, hát tudnak ezek lőni, ha akarnak, ez volt az első gondolata a tisztnek, de aztán már ordítania kellett, teli tüdőből, mert mi van, ha ül valaki abban az istenverte autóban. Ki volt az, üvöltötte, s már dagadtak is ki az erek a nyakán. Az ordítás hosszan hullámozott a lőtér felett, mintha láthatatlan sziklafalak vernék vissza. Nem lehetett tőle szabadulni. Ez már nem vicc, ebből fegyelmi lesz, nézett egymásra az osztály, nem is akármilyen. S ha nem is rúgják ki az illetőt, mert az nem divat, de érettségiig tutira rászállnak, mozdulni, szarni se fog felügyelet nélkül. Ki volt az, ismételte meg a kérdést még fenyegetőbben a tiszt, s akkor már Georgina is ott állt mellette, mint áldozat és eljáró hivatal egy személyben. Mindenki gyanús volt, és mindenki ártatlan.

Látni kellett volna őket. Hogyan olvadt el egy szempillantás alatt a délelőtti cinkosság, hogyan zsugorodtak össze, mint a forró tepsibe dobott vaj, hiszen valakit most fel kell dobni, nincs mentség, nincs kifogás, s ha már elkerülni nem lehet, akkor legalább történjen meg minél gyorsabban. Hadházy Kinga behunyta a szemét, mintha legszívesebben saját maga mögé bújna el, Ripper pedig szürke arccal nézett körül, mert már alig bírt parancsolni magának, hogy ne kezdjen el mutogatni: ott, azon a szélen kellene keresgélni, amennyire ő meg tudja ítélni, onnan jöhetett a lövés.

Valaki csak tudja, indult el végül a tiszt feléjük, a puskákat elfehéredett ujjal szorongató sor felé, de arra már nem volt szükség, hogy egyenként végigkérdezze őket, mert felállt Roland, leporolta térdéről a rá tapadt földet, és unott arccal bejelentette, hogy ő tette és véletlen volt, de ha már itt tartunk, tessék mondani, szabad oda parkolni egyáltalán?

Megérte. Még Zerlik se számíthatta volna ki jobban. Mert ha Roland meg is kapta élete első szobafogságát, jó volt látni Georgina megnyúlt arcát, ahogy a tettest látva idegesen topogni kezd, egyszerre próbálja visszaparancsolni a saját és a tiszt haragját, visszagyűrni a helyére, mert az még inkább összezavarná a dolgokat, majd igyekszik úgy viselkedni, mintha nem is a városszéli lőtérre lennének, hanem vendégségben egy polgári szalonban, ahol a párolgó teailatban véletlenül levertek egy, ráadásul nem is túl értékes csészét, de hát az ilyesmit nem illik szóvá tenni, mert ez egy speciális helyzet, magyarázta rögtön a tisztnek, de ahogy Roland neve elhangzott, már nem is kellett nagyon magyarázkodni, csöndben lezavarták a még hátralévő turnusokat, és mindenkit gyorsan hazaküldtek. Csak Georgina feszengett tovább, mert ettől még egyáltalán nem volt lerendezve semmi, másnap be kell hívni a szülőket, de hiába mond majd nekik, a kollégáknak, vagy akár egy semleges idegennek bármit erről az egészeztől, mert az első ijedtség után úgymint csak röhögni fognak, és aggódva elmeséltetik még egyszer, hogyan is kellett lesepenni a szilánkokat a műszerfalról, letörölgetni a szélvédő pókhálós darabjait, majd visszahajtani az autóval a városba, hogy közben a huzat majdnem letépi a fejét. Ha egy kis szerencséje van, a kárt majd kifizeti valaki, mert büntetésről, jegyzőkönyvről szó sem lehet, legfeljebb szóbeli megrovás, egy szúrós tekintet, de semmi több. Précsek viszont már hazafelé megígérte, hadarva a hálálkodástól, hogy ezért bármikor bármit kérhet cserébe, mert a lövés után érdekes módon, ő ijedt meg a legjobban, de akkor még Roland sem gondolhatta, hogy csak két hónap múlva él majd a lehetőséggel, a tornaterem öltözőjében, hogy így már nem is egy, de két lekötelezettje legyen, hiszen Précsek sem volt hülye, tudta, hogy ez az egész nem csak egyetlen szívességről szól, mert barátság ide vagy oda, bármikor kitudódhat a valódi tettes neve, itt nincs

elévülés, nem jár le a szavatossági idő, akiket az ilyesmi érdekel, azok rohadatul türelmesek tudnak lenni, négy hónap ugyanúgy nem számít, mint négy év, csak akkor már nem lesz ez az operett. Akkor majd minden kezdődik előlről. De Rolandon nyoma sem volt a feszültségnek. Faarccal élvezte ki, hogy az eset után véget ér körülötte a hírzárlat, és egyre jobban megnyílnak előtte, kiderül, hogy Zerlik apját figyelik már egy ideje, ezért otthon is suttogva beszélnek, a telefont pedig egyáltalán nem veszik fel, Reitzingler Orsi meg azért nem barnulhat le Bulgáriában, mert akármerre is néz a családban, csak burzsoá tőkést és megbízhatatlan földbirtokost lát. S az már tényleg csak hab volt a tortán, hogy pár nappal a lőtéri eset után a kissé darabos mozgású, de fenékben mindenkit kenterbe verő Straub Kati is odadörgölődött Rolandhoz, hogy ha majd lejárt az a hülye szobafogság, akkor ő bármikor felugorna, hogy egy kicsit átbeszéljék a fizikát.

Mintha egy bányában robbantottak volna, olyan hangok mordultak fel a gyomrában. Basszus! Mióta nem evett? Rémülten kezdte számolgatni az órákat: reggel még bekapott pár falat rántottát, majd dél körül kapkodva, mielőtt átöltöztek volna a városi tornaklub önkéntes tagjainak, szinte egyben nyelte le az uzsonnáját. Azóta semmi. Mert az a bunkó Sarucan még azt sem engedte meg, hogy kiszaladjanak egy kifíért! Bár hiába is szaladtak volna, az ünnep miatt csak a cukrászdák nyitottak ki. De hát még egy francos fagyfalt is jólesett volna abban az irtózatosságot melegben!

Semmi kedve nem volt kikászálódni az ágyból és kivánszorogni a konyhába. Az lenne a legrosszabb, ha zabálás közben érne haza az apja. Ő is megértheti, hogy egy karéj kenyérral a pofájában nem lehet megbánást tanúsítani. Akkor már inkább megpróbál tanulni valamit. De hiába, ezt már nem lehetett megúszni. A hangokat éles fájdalom követte. Össze is kellett görnyednie, hogy csillapítsa a görcsöt. Akár egy alvajáró, úgy indult el a spájz felé. Az apja ezt már alaposan beléverte. Tanuld meg, hogy minden nyavalya, minden kórság a gyomorból indul, onnan gyűrűzik tovább, így aztán történjen bármi, de tényleg bármi, enni kell, lehetőleg betartva a főszabályt, naponta háromszor, és legalább egyszer meleget. Ennyi. Nem több. Még egy idióta is meg tudja jegyezni. Reggelizz, mint egy király, ebédelj, mint... Még akkor is ezt a hülye mondókát mormogta, miután alaposan megkenve a kenyeret házi zsírral, beleharapott.

Be kell ismerni, az apjának néha igaza van. Már az első falatok után selymes, régóta kívánt nyugalom ömlött el benne. Érezte, hogy a zsír feloldódik benne, majd mindenhová elviszik a forró erek, majd vastagon leraoldódik mindenütt, kibélelve az egész testét ezzel a nyugalommal. És azon

nem hatol át semmi. Nem bizony. Se idegesség, se félelem. Hirtelen nem is volt fontos, hogy mi lesz este. Mindig csak taktikázni, találgatni, vajon idejében hazajön-e az anyja és az öccse a strandról, hogy visszafogják az apját. Majd csak lesz valahogy. Az öreg annyira nem vészes. Amikor az öccsével eltörték a nászajándékba kapott kristályvázát, akkor is csak káromkodott, ordított egy ideig, kiosztotta a büntetéseket, de azt még ő sem tudta elérni, hogy másnap ne keljen fel a nap. Ugyanúgy. És vakáció lesz akkor is. Még három hét. Délelőtt átjön Lajoska, és jól megveri ostáblában. Újra. Hiszen semmi érzéke hozzá.

Megint hallotta a kopogást. Türelmetlen volt és hangos, a hűtőig is kihallatszott. Meg tudta érteni. Lajoska helyében ő is halálosan kíváncsi lenne, vajon a másik megkapta-e már a beígért nyakleveseket, hogy aztán ártatlan arccal kérdezősködjön tovább. Fájt? Nagyon dühös volt? Kiabált is, vagy csak ütött, faggatná együtt érző hangon, és iszonyúan sajnálná, hogy nem láthatta a dolgot. Ilyen volt, amikor a tavaszi osztálykiránduláson a nagypofájú Zerlik még ment egy plusz kört a felvonóval, és így nem jött ki a létszám a buszban, pedig Georgina ötször is megszámolta őket, egymás után, egyre vészjóslóbb arccal, miközben magában máris elátkozta az engedékenységet, hogy a lóteri eset után a férje kérésére majd könyörgésére átvette ennek a láthatóan problémás osztálynak az irányítását, de annyira mégse kerülhette a guta, hogy józanul át ne gondolja az esetet, s vissza ne rohanjon a felvonóhoz, ami már elsőre is elvárásolta a matekzenit, s naná, hogy a legtöbben utána lopóztak, és leültek félkörben a kijáratnál, akár a moziban, hogy lássák, az új osztályfőnök miként szagatja szét, tépi le a fejét, pofozza céklavörösre Zerliket, ahogy a buszban megígérte. Volt, aki még az uzsonnáját is akkor vette elő, mert úgy jobban telik az idő, és élvezet volt nézni, ahogy Georgina a percek múlásával egyre jobban vörösödik, és egyre jobban hergeli magát, de aztán nem történt semmi, még az első pofon elcsattanása előtt visszazavart mindenkit a buszra, mert ez csak rájuk tartozik, egy igazi párbajnak nincsenek és nem is lehetnek nézői. Csak Lajoska bulizta ki valahogy, hogy maradhasson mégis, így aztán ő mesélte, hogy tiszta áruulás volt az egész, Georgina egy ujjal sem ért Zerlikhez, inkább a fegyelemről prédikált, ezt végül is meg lehet érteni, magyarázta Roland Précseknek, csak egy hibbant ütné a fejét egy matekesnek, pláne ha abban reménykedik, hogy idén is ő lesz az első a megyei tantárgyversenyen, és az országról is hazahoz legalább egy dicséretet. Persze, a lágyszívű Georgina inkább a csajoknak jött be, ők kezdték el lassan megkedvelni, majd ajnározni, pláne amikor a második évharmadot úgy hozta ki, hogy Krajczár Elvira holtversenyben osztályelső lehetett Roland mellett.

– Mégis, hogy képzeled?! – rontott be a tanáriba már másnap Roland apja.

– Én nem képzelek semmit – mondta hidegen Georgina, és egy tudós közönyével nézett Mihai Gondrára, aki épp az imént tűzött fel egy bogarat. – De tessék, maga is kiszámolhatja az átlagot – tolta elé az osztálynaplót, ahol Krajczár neve mellett úgy nyüzsögtek a tízesek, mint a legyek.

Mint a legyek egy darab szaron, ordította otthon Laurának, mert bizony legszívesebben ott helyben felpofozta volna azt az agyonrúzsosított piszát, pedig neki most tényleg nem szabad behajszolnia magát semmilyen elhamarkodott lépésbe, nem pofozkodhat csak úgy, és a fenyegetésekkel is csínján kell bánnia, hiszen a kriptás ügyet még mindig nem felejtették el neki, és Zmeura sem vár semmi másra, csak hogy hibázzon végre. Vagy ő, vagy a fia, ez végül is teljesen mindegy.

– Ha haragszik rád, akkor miért szerezte meg nekünk ezt a lakást? – nézett rá értetlenül a felesége, hiszen Zmeura még a házavatóra is eljött, francia pezsgőt hozott, és mindenkire volt legalább egy jó szava.

– Te ezt nem értheted – intette le Mihai, mert igazából maga sem értette az egészet. Éppen ez volt a baj, hogy nem érti, hogy nem lát a sorjázó események között valamilyen összetartó, feloldó logikát, ami ellen védekezhetne, amit lekenyerezhetne, a maga megszokott módján. Csak annyit tudott, hogy mindez nem lehet véletlen. Előbb a tanfelügyelőségre helyezik át a megyei párttitkár közvetlen közeléből, alig hívják valahová, az eszét sem tudja, hogy mikor volt utoljára fővárosi szemináriumon, ami voltaképpen egy fene nagy ivászat a válogatott elvtársakkal, de úgy látszik, ez most neki nem jár, arról nem beszélve, hogy Timofte Bordan, az az idióta állat, aki annak idején a tenyeréből evett, mostanában a köszönését sem fogadja. És tessék, most a fia támadja hátba!

– Ne idegeskedj, Misi – húzta magához végül Laura a férje borzas fejét –, az is lehet, hogy az a lányka tényleg jobban tanul, mint a mi fiunk.

Ha tudja, hogy ez az ártatlan vigasz mit indít el a férjében, akkor minden bizonnyal másként próbálja elterelni Mihai gondolatait. Nem törődik a menesz fejfájásaival és görcseivel, a vele járó undorral és szégyennel. Odaadja magát, úgy véresen, elevenen. Mert az apja erről az éjszakáról beszélt később, mint aki akkor, félálomban döbönt rá, hogy nem ő, hanem a fia, Roland szabadíthatja ki őt és egész családját ebből az igen kényelmetlen helyzetből. Ő az egyetlen lehetséges kulcs ehhez a bonyolult zárhoz.

Így történhetett, hogy attól a naptól kezdve napi három órát is rászánt Roland betörésére. Ellenőrizte, hogy tényleg elolvasta-e a feladott verseket, és tényleg úgy értelmezi-e a sorokat, ahogy a tankönyv előírja, betűről betűre visszamondatta vele a történelemleckét, hiszen egy laikus nem is

nagyon tudja, legfeljebb sejti, hogy ezen áll vagy bukik minden, aki tudja a történelmet, az földrajzból vagy angolból már kolosszális hülyeségeket is mondhat, majd utoljára újraszámoltatta a fizika- és az algebrafeladatokat, pedig már a kérdéseiből is látszott, hogy teljesen hülye hozzá, és egyáltalán nem bízik az olyasféle hókuszpókuszokban, amelyeknek egy és csakis egy végeredménye lehet. De hiába hozta haza az egyre jobb jegyeket Roland, mert ez sem volt elég. El kellett vállalnia az összes önkéntes vackot, az iskoladízítéstől a délutáni inspekciók kíséretéséig, pedig azokra többnyire a lógósokat jelölték ki büntetésből, de nem, neki ezekre is jelentkeznie kellett, egyből, gondolkodás nélkül, mert csak azt veszik számításba, aki mindenütt ott van, és mindenben a legjobb, mondatta el vele újra és újra az apja, s ráadásul úgy, hogy mindezt nem feladatként éli meg, hanem örömmel végzi, hiszen mi lehet annál nagyobb elégtétel, mint amikor valaki a haza kedvéért küzd és verejtékezik?

Roszbabb volt ez mindennél. Roszbabb a költözésnél, és igen, sokkal rosszabb a lőtér előtti helyzetnél. Csak most nem a gyanakvós sötétlett az osztálytársai szemében, hanem a szájalom különféle árnyalata. Mert sajnálta mindenki, kivétel nélkül. Hiszen milyen idióta, perverz gondolkodás kell ahhoz, hogy a nagyszünetben valaki feldobja ugyan az apjától csórt Camelt, de egy slukkot se szívjon belőle, sőt úgy helyezkedjen el a piszoár előtt, félig lehúzott sliccel, mint aki csak vizelni jött, mert így nincs az a felügyelő tanár, aki belekóthetne, hiszen senki sem lehet felelős azért, ami a háta mögött történik, és így nincs cirkusz, senki sem írja fel a karszámát, a külföldi pakliért viszont hálások a Snagovra, filter nélküli Carpatira szokott srácok. Azt persze nem úszhatta meg, hogy hecceljék, ennyit élő ember nem képes szárazon hugyozni, mondták, vagy legalább vegye elő a gyíkot, mert úgy sokkal élethűbb a helyzet, és érdekes, ezen épp Lajoska röhögött a legjobban, pedig neki csak nagy ritkán adtak a pakliból, mert nem tudta leszívni a füstöt, inkább pőfékelt, mint egy törzsfőnök, de bántani már nem bántotta senki, egyrészt Précsek már mindenhova elkísérte, másrészt Roland javaslatára ő lett a zenefelelős a szombat esti bulikon, mert így mindig volt magnó és zene szarásig, klasszikustól a nyári slágerig szinte minden, s ha jóban volt Lajoskával az ember, a legjobb ütemérzéssel épp akkor rakott fel egy nyolcperces lassút, amikor a legígéretesebb fogás mutatkozott, ennyi idő általában elég kellett legyen egy nyelves csókhöz, felvezetéssel, romantikával, húzódozással, az egész koreográfiával, s ha ez alatt sem jött össze, akkor már legalább tudta az ember, hogy itt már nem érdemes tovább görcsölni, ehhez már az isten lassúja sem lenne elég, egy egész Vangelis-albumot eltölthetnének együtt, akkor se jutnának tovább a beszélgetésnél, egymás lelkének meddő masszírozásánál. Az meg kinek

kell, nézett rájuk vihogva Précsek, akit viszont csapatkapitánnyá választottak, ehhez viszont egy üveg konyakot kellett kérnie az apjától, de most az egyszer nem mondhatott semmit, mégiscsak a 17. születésnapját ünnepelték, a legtöbben akkor rúgtak be először, Zerlik, Lajoska, Kiscsé, Branner Feri, ihogtak mindenen, akár a művészetis csajok, de hogy Précsek legyen a csapatkapitány, még másnap is jó ötletnek tűnt, s akkor már csak egy szavába került volna Rolandnak, hogy ő legyen a középcsatár, ha nem délután lettek volna az edzések, tanulóidőben, így szó sem lehetett a fociról, az apját különben is mindig hidegen hagyta a pöttyös, még a Steaua meccseit se nézte, pedig akkor a fél város kiürült, csak a BEK-döntőhöz ült le a képernyő elé, mert azt már egyenesen szégyen lett volna kihagyni, de talán ő volt az egyetlen, akit elnyomott az álom a tizenegyeseknél, pedig az egész ház üvöltött, amikor Duckadam a magasba emelte a megfogott labdát, na most egy ilyen fatökút győzzél meg az iskolabajnokság fontosságáról. Még akkor se lenne könnyű, ha épp normális lenne, hát még így megzakkanva... És rohadtul szánalmas volt, hogy az eredményeket a faliújságról kellett leolvasnia, szánalmas volt, hogy tornaórán viszont számolatlanul rúgta a gólokat, a leghetetlenebb helyekről, egyszer még szögletből is, de hát ez van, ha a fiúk összebeszélnek Kiscsével, a kapussal, hogy legalább most hagyja, amikor úgysem számít az eredmény. És persze azzal se nagyon dicsekedett, hogy Strauber Kati mostanság arra is szakít időt az együttléteik után, hogy mondjon pár szót, üres frázist, persze, hogy egyszer majd minden helyrejön, és ő is volt már ilyen helyzetben, pedig nem volt sose, hogy aztán megsimogassa az arcát, vagy az ujjá köré csavarva a homlokába lógó fürtjét, hosszan nézzen a *szeledbarna* szemébe, és nemcsak felhúzza a bugyiját, ahogy szokta, majd miközben a helyére igazítja a szoknyáját, még vessen egy elégedett pillantást az ő kipukkadt, még *szerelemtől nedves* fütyijére, amiből igen hatékonyan szívott ki minden erőt, hogy aztán némi egyeztetés után lelépjen, pedig őszintén szólva épp ezt bírta benne a legjobban. Ezt a férfias közönyt, vagy mit. De ha bajnokságot írt volna ki a szánalmas pillanatokból, akkor hót ziher, hogy a cseresznyeszedés vitte volna el az aranyérmét. A város melletti gyümölcsösnek kellett besegíteni, egy sort kapott négy ember, de alig lehetett haladni, mert egyrészt nem is látszott a fa a sok cseresznyétől, másrészt előbb mindenki fulladásig zabálta magát, és ez nem is egyszerű ügy, mert a májusi cseresznye nagyon szaporátlan, tiszta víz az egész, de szedték, marokszámra, és még haza is vittek volna belőle, ha nem ellenőrzik a táskákat kifelé menet és még egyszer a buszban. Szombat volt, az utolsó nap, de a busz valamiért nem akart utánuk jönni, a tanárok is tanácstalanul néztek egymásra, hogy akkor most mi legyen, várjanak a megállóban, vagy próbálják agyonütni az időt valamivel.

Pluszmunkáról szó sem lehetett, már rá sem bírtak nézni a cseresznyére, kicsit olyanok voltak, akár a hajótöröttek a semmi közepén, mintha a két-évi vakáció kezdődne ezzel a nappal. A cések megpróbáltak focizni egy kipukkadtt labdával, a többiek a lombok árnyékába húzódtak vissza, hátha úgy hamarabb telik az idő, a kicsit mindig pálinkaszagú Petru Proparian pedig, aki a gyümölcsös részéről ügyelte fel a munkát, szólt, hogy akkor ő hátramegy az irodához, és megpróbál felhívni valakit, de mindenki tudta, hogy a kerítés mögött úgylis hazafelé kanyarodik, mert mi a francnak maradna itt velük, ők se maradnának egy perccel sem tovább, de nem volt mit tenni, a gyomrokban már csak úgy kavargott a cseresznye, nem is lehetett megszámolni hányan tűntek el a sorok közt bűnbánó arccal, hogy aztán mosolyogva jöjjenek ki, szóval, meleg is volt, bűdös is volt, és már a hétvégéből rabolt el minden percet az a hülye sofőr, aki biztos elfelejtett tankolni, akkor jutott eszébe Zerliknek, hogy le kéne lépni, hiszen itt van a vasútállomás egy köpésre, gondoljanak csak bele, ötre mindenki hazaér. Amikor Csillag Tóni, a földrajztanár, a folyók és fővárosok csendes tudora hátrajött, hogy megjött végre a busz, gyerekek, indulhatnak haza, akkor már csak Krajczár Elvira és Roland bóbiskolt a ládák mellett.

– Hol vannak a többiek? – kérdezte Csillag sápadt arccal, amikor már a fák közé is benézett.

– Hazamentek – mondta Elvira, és vállat vont. Ő nem tehet az egészsérről.

Eltelt egy perc is, amíg az öreg felfogta, hogy mi történt. Mit is mond ez a nyeszlett, az egyik lábáról a másikra hintázó lány. De aztán megértette.

– És ti? – kérdezte végül csendesen, nem is nézve rájuk.

Ilyenkor egy ideig levegőt se venne az ember. Roland is azon kapta magát, hogy éppúgy a cipője orrát bámulja, mint Lajoska, s az istennek sem emelné fel a fejét, mert közben majd felgyullad az arca, de még reménykedik, hogy talán az öreg mégiscsak visszatér a rendes ügymenethez, és kioszt néhány nyaklevest, vagy ordítani kezd, fenyegetőzni, de nem, Csillag elindult a busz felé, lassan, mert már alig bírta a lába, nem olvasott névsort, nem írt fel semmit a noteszébe, és Elvira is megérezhetett valamit ebből a rettenetes helyzetből, mert rémülten kiáltott utána, hogy tanár elvtárs, akkor menjünk utánuk?

Gyűlölte az apját. Gyűlölte, hogy minden kilengést, minden bizonytalan feleletet azonnal megtorolt az apja, mintha az eddig még úgy-ahogy szerethető következtelenségét végképp elvesztette volna. Elég volt egy vállrándítás vagy grimasz, hogy újrakezdzék az egészséget, hogy újra felmondja az egész leckét. Gyűlölte a biztatásokat és a szigorról bélelt mentegetőzéseket,

hogya a tanulásban nincs pardon, mert az ember jövője egy banánhéjon is elcsúszhat, és jegyezze meg jól, hogy mindent, ami vele történik, felírnak valahová, s egy napon majd kérlelhetetlenül szembesítik vele, s akkor fog igazán örülni ezeknek a napoknak, ennek a kitartásnak, mert végül ez billenti majd el a mérleg nyelvét. Gyűlölte, hogy nem az apjának kellett látnia Csillag fáradt, opálos tekintetét, nem neki kellett vigasztalnia még a buszban is hüppögő Krajczár Elvirát, hogy hagyja abba, hiszen ez volt az egyetlen helyes lépés, miközben legszívesebben kihajította volna a buszból a lelkiismeret-furdalásával együtt. Gyűlölte, hogy már nem is emlékszik arra a srácra, aki a lőtéren olyan gyorsan kapcsolt, és magára húzta az egész balhét. Gyűlölte, hogy nem tud mit kezdeni a saját gyűlöletével, más talán erőt merítene ebből, de ő épp erre hivatkozva nem csinál semmit, csak vár és ölbe tett kézzel nézi, Précsek és Lajoska hogyan nyugtatgatja a többieket, hogy nem lesz ő míg a világ és két nap ilyen stréber fasz, ez csak átmeneti állapot, holott minden jel erre mutat.

Gyűlölte az apját, és azt is gyűlölte, hogy mindez, hiába vallja be magának naponta többször, egyre kevesebbet és kevesebbet mond.



A peremvidék közepén

Átmeneti (krono)toposzok Papp Sándor Zsigmond *Az éjfekete bozót* című novelláskötetében

A(z úgynevezett) „közös kelet-európai nyomorúság” és az abból fakadó identitás/másság/idegenségképek köré csoportosuló problémák alkotják az utóbbi évtizedek diskurzusainak és prózaszövegeinek egyik vonulatát. A túlélés-narratívákat és az átmeneti tér/időtörténeteket bemutató prózák reprezentatív darabjai közé tartozik Papp Sándor Zsigmond *Az éjfekete bozót*¹ című novelláskötete, amely 2005 könyvhetére jelent meg, egy időben Dragomán György *A fehér király*² című regényével és Vida Gábor *Fakusz három magányossága*³ című (kis)regénytrilógiájával. De nemcsak ez köti össze e három prózáíró, hanem a róluk megjelent kritikákban⁴ már szóba hozott Bodor Ádám-féle köpönyeg, amelyből kibújni látszik mindhárom szerző.

Az előbb említett szerzők műveiben bizonyos fajta kulturális, geopoétikai meghatározottságú terek kontúrozódnak, amelyek egy viszonylag behatárolt, de határai viszonylagosságának köszönhetően elmozdítható térstruktúra létére és ezeknek irodalmi szövegekben való artikulációjára utalnak. A geopoétika⁵, mint a világlátást és szemantikai szerkezetet

¹ Papp Sándor Zsigmond: *Az éjfekete bozót. Novellák*. Alexandra, Budapest, 2005.

² Dragomán György: *A fehér király*. Magvető, Budapest, 2005.

³ Vida Gábor: *Fakusz három magányossága*. Magvető, Budapest, 2005.

⁴ Vö.: Berszán István: *Bodor Ádám köpönyege és egyéb apokrifpéldabeszédék (Papp Sándor Zsigmond Az éjfekete bozót című könyvéről)*. Látó 2006/3. 86–91.; T. Szabó Levente: *Posztszoci transzszilván – vérbő ecsettel (Papp Sándor Zsigmond Az éjfekete bozót című könyvéről)*. Látó 2006/3. 91–100.

⁵ Kenneth White egy párizsi rendezvényen használta először a geopoétika kifejezést 1979-ben. Lásd: Faragó Kornélia: *Térrányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. In: Uő: *Térrányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001. 164.

egyaránt magában foglaló térképzet⁶ (ön)értelmezői szerepkörrel is bír. A teresülés Deleuze–Guattari által megképzett mozgásiránya alapján a folyamatos mozgás, elmozdulás, a rögzülés–elmozdulás–újrarögzülés folyamatainak következtében a kulturális tér heterogenitása lép előtérbe, a saját kultúra narratíváitól való eltávolodás és visszakanyarodás következtében egy másik kultúra válik leírhatóvá⁷, az „idegenek” és „öslakosok” interferenciájában megjelenik a másság fogalma, megmutatkozik a Másik képe, amely egy tapasztalat előfeltételeként, térteremtő mozzanatként tárgítja a diskurzív teret.⁸ Az értelmező térbefoglaltsága, térbeágyazottsága, térfüggősége, állandó – különböző szövegek közötti – mozgása, a Másik (kulturális) jelenlétének önmagában való megtapasztalása következtében az értelmezést is ekképp konstruálódott világlátása determinálja. A birtokolhatatlan tárgyak, világok és szövegvilágok, a megismerni vágyott másságok irányába történő mozgás, úton-lét jellemzi az értelmezői mozgást is. „Az írás [...] megnyit egy teret, amely ösztönzi a mozgást, a migrációt, az utazást. Involválja bizonyos távolság beiktatását önmagunk és identitásunkat meghatározó kontextusok közé.”⁹

Az általam említett prózaszövegek nem tekintik külön értéknek, minőségnek a „saját” kultúrához való tartozást. A nyelvköziség, a különböző nyelvi, kulturális, vallási regiszterek működtetése a rejtély, az idegenség, az eldönthetetlenség kérdéskörét vonja maga után, lehetőséget teremtve a művek „újraalkotására” egy másfajta kulturális távlatból. A meghatározatlanságok és többértelműségek miatt ezek a szövegek nyitottá, tággyá válnak a befogadó értelmezések számára. A Bodor-szövegek és az őt követő fiatal prózaírók munkái is megengedik a „helyhezkötött” olvasást, de attól el is vonatkoztatnak, s ebben rejlik páratlan erejük, hogy ezt az ambivalenciát nyelvvé lényegítik át. „Az irodalom nem táj-, hanem nyelvfüggő. A nyelv viszont őrizhet magában *tájjelleg* [...]”¹⁰ (Kiemelés az eredetiben.) – írja Láng Zsolt.

A geopoétikai mutatók létéből azonban nem feltételezek, és még kevésbé sem következtetek egy „kisebbségi” irodalom létre. Sem Bodor

⁶ Vö.: Faragó Kornélia: *Emlékezés és geopoétika. A politopikus én*. In: Uő: *Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001. 73–74.

⁷ Vö.: N. Kovács Tímea: *A kultúra narratívái, narratívák a kultúráról*. In: Thomka Beáta (szerk.): *A kultúra narratívái. Narratívák 3*. Kijarat Kiadó, Budapest, 1999. 10.

⁸ Vö.: Faragó Kornélia: *A tér geofilozófiai interpretációja*. In: Uő: *Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. 2001. 10.

⁹ Iain Chambers: *Vándorlás, kultúra, identitás*. Helikon. Irodalomtudományi szemle. *A multikulturalizmus esztétikája*. 2002/4. 436.

¹⁰ Láng Zsolt: *Ottbontéremtés*. In: Uő: *Téja vagy tottja? „A” „romániai” „magyar” „irodalom” „története”*. Koinónia, Kolozsvár, 2008. 197.

Ádám, sem a prózájával transztextuális kapcsolatba hozható, a sinistrai térhez kötődő többi szerző¹¹ nem a kisebbségi irodalomhoz tartozó kulturális klisékkel dolgoznak, ezért választhatják ezeket a poétikai mutatókat, ami a „sajátosságot”¹² biztosítja. Műveikben a Bodor által elkezdett demitologizálási folyamatot (is) folytatják: lebontani azt az idillikus transzszilvanizmus-tájképet, ami korábban belengte a „sajátosságok” által megképzett teret és vele együtt az irodalmat is.

Perem-terek

A Bodor-próza hatása már Papp Sándor Zsigmond elbeszéléskötete, *Az éjfekete bozót* kézbevétele során, a szövegek olvasása előtt szembeűnik a figyelemfelkeltő funkciójú fülszöveg révén: „Az egymáshoz meghittén simuló magyar, román és német tulajdonnevek, toponímiák természetes összhangban a többi kelet-európai hangzásúakkal, látszólag egy megállapodott, békés vidék képét idézik, mégis a művészi látvány mentes minden illúziótól. Még madártávlatból sem idillikus ez a táj. Az elbeszélések otthona, az erdőktől övezett, sejtelmes ködöktől látogatott sorsszerű peremvidék, számkivetettség helye. Közös fedél alatt lakozik itt az archaikus rend, a rezignáció és a kortárs bizonytalanság. Ez a nyugtalanító ellentmondás a forrása a táj varázslatos identitásának. Ahogyan most valaki megálmodta. *Az éjfekete bozót* Erdély mélységesen költői látomása.” – írja Bodor Ádám Papp Sándor Zsigmond kötetéről. A hátlapon megjelenő fülszöveg óhatatlanul kijelöl egy interpretációs sávot, amelytől nehéz lenne elvonatkoztatni.¹³ A rövid, Papp-elbeszéléskötetet „eligazító” szöveg és a Bodor-próza ismerete Bodor Ádám önreflexív, saját írásainak értelmezése irányába mutat. Az elbeszélésterek szűkebb és tágabb geográfiai lokalizációja (Erdély és Kelet-Európa nevesítése), valamint a tér általi determináltság, sorsszerűség hangoztatása geopoétikai vizsgáldások irányába is terelhet.

¹¹ Az általam említett névsor bővíthető (pl. Láng Zsolt, Bartis Attila, Demény Péter, Selyem Zsuzsa stb.).

¹² A „sajátosság” különböző (irodalmi) szövegekben jelentkező „negatív” hatásának feltérképezéséhez (amikor a poétikai szempontú értelmezés megkerülésével – rosszabb esetben a poétikai értelmezési lehetőség hiányával – csupán ezeknek a „helyi színeknek” az elburjánzása és propagálása, a provincializmus válik a művek egyedüli meghatározójává, „értékévé”) lásd Bányai János kiváló tanulmányát: Bányai János: *Hagyomány és modernitás konfliktusa. A kisebbségi kulturális kánon*. Korunk, 2007/2. 58–64.

¹³ A Bodor-hatásokról ír Berszán István és T. Szabó Levente is. Vö.: „*Az éjfekete bozót* pedig szó szerint beborítja Bodor Ádám fekete köpönyege.” Berszán István: Uo. 86.; illetve: T. Szabó Levente: Uo. 91–92.

Ehhez hasonló eljárás mutatkozik meg a fiatal prózaíró önértelmezésében is, elolvasva Papp Sándor Zsigmond *Az érsek látogatásáról* írt esszéjét: mintha saját (akkor még – feltételezem – tervezett, kezdeti munkafázisban levő) novelláinak világáról beszélne: „Már évek óta azon gondolkodom, hogyan dolgozik [Bodor Ádám – B. É. megj.]. Miként alakul ki ez a sűrű, nehéz valami, ez az agyagos földhöz hasonlítható, hűvös test. [...] Mintha órákig gyalogoltam volna, egyszerre több földrészt is megjártam volna, ami persze mindig ugyanaz a földrész, és mégis. A táj bármilyen térképhez passzol, ha egyáltalán van ilyen, hogy térkép. Itt minden az utalásokban rejtezik. Az alig látható jelzésekben. És ezeket – nyilván – a hegyivadások hagyták hátra. [...] A táj pórusaiban hordja a pusztulás lehetőségét, s ne legyenek illúzióink: ez előbb-utóbb megtörténik. [...] Mert nem arról van szó, hogy nincsenek törvények. Vannak, persze, hogy vannak. Attól ismerős itt valaki, hogy ezeket betéve tudja. Csak vannak pillanatok, amikor minden felborul, bár látszólag semmi se utalna erre, s hirtelenjében más szabályok érvényesek. Mert ez a vidék nem enged biztos tudást semmiről, bár a dolgok szeretik ismételni önmagukat. Semmi sem birtokolható véglegesen, sem a ruha, amelyet nap mint nap felöltesz, sem a szerep, amelyet engedélyeztek. Ha jobban belegondolsz, talán te magad sem tudod, ki vagy. Kinek vagy minek engedelmessédsz. [...] Irracionális, mégis természetes, logikátlan, mégsem történhet másként. [...] A létezés mindennapjairól szól. Egy afféle Kelet-Európáról. Pontos, félre nem érthető szavakkal leír egy teret, amelynek az emberi ráció, a »hagyomány« szerint lakhatatlannak kellene lennie, majd benépesíti.”¹⁴ Papp Sándor Zsigmond *Az érsek látogatásáról* írt esszéjében szintén egy tér általi meghatározottságot emel ki. A Bodor-próza egyik legmeghatározóbb szövegszervező komponense az általa megtervezett, létrehozott és egyedien bemutatott tér. A Sinistra körzet a nevét címként viselő regény „főszereplője”, Bogdanski Dolina, *Az érsek látogatásának* a fő helyszíne szintén egy teremtett világ. A térnek, a helyteremtésnek jelentéskonstituáló ereje van a Bodor-szövegekben, ahogyan a Papp-prózában is. A *Sinistra körzet* már címével utal a tér jelentésszervező funkciójára, illetve „határzónai” jellegéből adódóan a tér-identitás (viszonylagos) bizonyosságára. *Az érsek látogatásának* a helyszíne, Bogdanski Dolina pedig egyenesen határon van, amelynek következtében a regénybeli (geográfiai) tér is változtatja¹⁵, viszonylagosítja az önmegha-

¹⁴ Papp Sándor Zsigmond: *Amikor a hiúzok szeme világitani kezd.* A Hét, 1999/30. 7.

¹⁵ A regényvilágban konkrétan is: egy éjszaka alatt a folyó irányváltásának következtében a város egy másik országba került. Bodor Ádám: *Az érsek látogatása.* Magvető, Budapest, 1999. 19.

tározását, behatárolhatóságát, ezért tartom célszerűnek konkrét és átvitt értelemben is határidentitásokról¹⁶ beszélni.

A térbeliség nem tárgyi, hanem létrehozói mivoltában kerül előtérbe, Maurice Merleau-Ponty gondolatát követve: „a tér nem egy olyan közeg, amelyben elrendeződnek a dolgok, hanem médium, amely által elrendeződnek a dolgok”.¹⁷ A Bodor Ádám regényeiben is megképződött név-térképhez hasonlóan e térképzetet alkotó szereplőfigurák határidentitása az interkulturális térben létrejött, asszociációs terek által mozgatott fogalmak kerülnek előtérbe: a tér által képzett viszonyok és a viszonyok teresülése.

Irreális, mitikus, mágikus asszociációkat működtető, de földhözragadt, posványos, világvégi peremlét-tér topográfiája alkotja *Az éjfekete bozót* elbeszéléseinek tereit. „Átkozott hely volt az, szemmel vert, elfeledett környék”¹⁸ – szól az első Papp-novella, a kötet címet adó *Az éjfekete bozót* felütése, s a leírásokból következtetve egy Bogdanski Dolina-i tér körvonalazódik. „Esténként a sötétség is tömöttebb volt errefelé. Koromszínű vattaként ereszkedett alá, kibélelte a házak közét, a kerítések könnyű hézagait, és elnyelte, magába szívta a zajokat, eltévedt lépéseket és a horkolást is.”¹⁹ Bogdanski Dolinához képest ez a meg nem nevezett tér látszólag fejlettebb, bár ugyanolyan lepusztult, a kerület vagy környék a városnak, a kívánt, óhajtott városnak a kültelepe, pereme, kerülete, amelynek van könyvtára, temploma, több kocsmája, de termálfürdője is: egy átmeneti, mögöttes hely a civilizáció és a világ vége között egy átmeneti időszakban, periféria egy meg nem nevezett, de vágyott centrumhoz viszonyítva²⁰,

¹⁶ Erről részletesebben lásd: Bányai Éva: *Névtelen Zsákutca. A Bodor-regények név-térképe*. In: Kolozsi Orsolya – Urbanik Tímea (szerk.): *Modern – magyar – irodalom – történet. Tanulmányok*. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2006. 183–192., valamint: vö.: Feischmidt Margit utalását Goldberg írására. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa*. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. 10.

¹⁷ Maurice Merleau-Ponty idézi Faragó Kornélia: *A tér geofilozófiai interpretációja*. In: *Uő: Térirányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001. 7–8.

¹⁸ Papp Sándor Zsigmond: *Az éjfekete bozót*. 5. (A továbbiakban csak a novella címét jelzem.)

¹⁹ *Az éjfekete bozót*. 7.

²⁰ Vö.: „Az a mód, ahogy a periféria népe viszonyul a központhoz, sajátos értékrendet teremt. Az ő szemükben a város vágyott hely, ahova a tehetségesek (például a helyi focicsapat játékosai) is csak véletlenül, mintegy a szerencsének köszönhetően jutnak el, ugyanakkor elérhetetlen és irigyelt, éppen ezért fosztogatható világ.” Vallasek Júlia: *A két mészégető vendégei. Papp Sándor Zsigmond: Az éjfekete bozót*. Korunk, 2006/2. 119.

ugyanakkor központ, a világ közepe is az ottélók számára. Határvidék tehát ez is: a város és az istenhátamögött között. „[...]lyen vidék volt ez, kültelek, rogyant kéményekkel, csöndes hulladékhalomokkal, ahonnan ernyedtt füst terítette be a kerteknek becézett veteményest.”²¹ Egy sinistrai, Bogdanski Dolina-i, önmagába zárt világ, amelyből lakói állandóan kitörnének, de képtelenek rá. „A kerület [...] sivár, rozsdarajzos iparvidéknek számított az egyetemes kultúra szemszögéből, örökös fehérfoltnak, mondta másnap Bézs, ahol a forradalmak, vagy hasonló megváltó cselekedetek soha nem lépik túl a Két mészégető nevű italmérő határát, vagy ha mégis, hát rendszerint elhalnak a hazafelé vezető úton.”²² A kutyamenhely, bútorlerakat és az agyagos cigányok lakhelye, a Rebra-erdő és Mecseki-lapály által közrefogott térben, a Két mészégető italmérő vonzáskörzetében keringenek *Az éjfélete bozót* terét benépesítő létszédelgők, egymás általi meghatározottságban – mint ahogy Bodornál is láthattuk: – a tér determinálja a benne élőket, de a kölcsönösség, egymásrautaltság viszonyának függvényében az ott lakók is formálják, meghatározzák, antropomorfizálják a teret, vagyis a viszonyok teresülnek: „Melankolikus, vérszegény vidék volt ez az első pillanattól fogva.”²³, amely elviselhetőségét csak valamilyen másfajta tudatállapot, vagy a töménytelen alkoholizálás biztosítja: „mindenki részeg, nem is feltétlenül attól, hogy iszik, mint a gödény, hanem mert nem lehet másként elviselni ezt a helyet, csak valami örökös kábasággal, hergelt öntudatlansággal.”²⁴ A teleplakók különlegessége, a „normálistól” való különbözősége is a tér általi determináltságot jelzi, a körzetben mindenki hóbotos valamilyen szinten, mert „ilyen volt a levegő”.²⁵

A történetekbeli kronotopikus koordináták meghatározása, illetve meghatározhatatlansága is bodoros: a *Sinistrához* hasonlóan – ahol szintén megengedett, a szöveg megengedi, sőt átverősen támogatja is egy leszűkített tér, a Keleti-Kárpátok, Máramaros környékének felismerhetőségét, amely azonban a továbbiakban az átesztétizálódás folyamatában ellenáll a konkrét beazonosíthatóságnak – *Az éjfélete bozót* elbeszéléseinek helyszínei is mozgósítják a referenciális tapasztalatok keresését beindító olvasói attitűdöket: a (be)azonosítható helyszínek lokalizálása egy szűk körű, *helyi* ismeretekkel rendelkező olvasói interpretációs technika alkalmazását generálja. „Az [...] elbeszélések mindig egy térbeli, illetve időbeli »körzet« hajszálpontos ismeretére alapoznak, ami lehetővé teszi, hogy a tipikust a

²¹ *A maszlag*. 19.

²² *Zalbács néni albérlője*. 124.

²³ *Füst*. 163.

²⁴ *Ábrahám gyertyái*. 39.

²⁵ *A csapott breton*. 94.

legegyedibb valóságreferenciák szintjén ragadják meg (pl. a megnyúzott kutyákat a sarkokon báránként árusító kupecokban, a pénztárként használt reklámfeliratos sportszatyorban stb.), hogy aztán ezeket a »sorstársak« számára jól felismerhető elemeket a vidék, az idők vagy a helyzet finoman kidolgozott és többnyire groteszk torzítás révén stilizált látetelei közé keverjék. Így áll össze az a narratív puzzle, amely egyszerre tud értelmezésre provokáló talányként és konkrét utalásként működni.²⁶ – írja Berszán István a Papp-elbeszélésekre érvényes, a Bodor-prózára is jellemző prózapoétikai eljárásokról. A szövegekbe beidézett „konkrét” kolozsvári vagy környéki helyszínek név szerinti (Republica mozi, Nagyposta, Garibaldi-híd, Tarnica) vagy ferdített (Csemergi-tető, vagyis Felek) jelenlétehez szorososan kapcsolódnak a – Berszán által is említett „sorstársak” által – „közismert” közösségi narratívák: „A Csemergi-tetőn elszabaduló tehernocsiktól is rettegetek a környékbeliek, mert nem egy sodort már magával garázst, tartófalakat lakókkal együtt, hogy csak a Fuvaros utcai katedrális állítsa meg a fékevesztett tömeget.”²⁷, a Nagyposta – az elbeszélés történeti idejében egyedülálló – forgóajtaja vagy a falát beborító stilizált világtérkép, a tarnicai vízgyűjtő gát, vagy az országúti poharakat áruló üvegesek stb. Ha engedünk a szövegbeli utalásoknak, és folytatni kívánjuk a referencializálást, akkor a megképzett, termálfürdő, nagyváros melletti peremvidék helyszínének szerepére – ahol Kudlik Júliát is lehetett nézni, s a Delta „tudományos híradó megbízható hangjaira szerelmeskedtek, hévvel, mellőzve a gyengédséget, kész csoda, hogy nem születtek rakásszám kutatók és atomtudósok, és Nobel-díjas sem lett senki”²⁸ –, a Kolozsvár melletti Szamosfalva kínálkozik. Azonban az idillmentes groteszk és abszurd történetet generáló tér elvonatkoztatható a helyhezköttöttségétől, más világok felé is nyit, ugyanis „Ezen a vidéken nincs rosszabb a bizonyosságnál”²⁹ – hangzik el *Az átokban*. A helyrajzra vonatkozó bizonytalanság konstans szerepe és az ellentétek ütközése és egymásba folyása dominálja a szövegtereket: „A néni, akihez minden évben elküldtek néhány hétre nyaralni, kőhajításonyira lakott a város végét jelző csatornától. Műút

²⁶ Berszán István: uo. 88.

²⁷ *Zalbács néni albérlője*. 124–125.

²⁸ *Az éjfélete bozót*. 5.

²⁹ Vö.: „A szövegekbe beszüremkedő referencialitás pedig nemcsak a novellák idő- és térszerkezetére van hatással, hanem pozicionálja is Papp Sándor Zsigmond prózáját. A kettősség, a fiktív szövegvilág és a referencialitás árnyalt, azonban már nem elhanyagolható jelenléte jól jelzi, hogy ezek a novellák miként létesítenek párbeszédet a hagyománnyal, melyet nem leépíteni és megszüntetni kívánnak, hanem csupán átalakítani és újraformálni.” Vincze Ferenc: *Papp Sándor Zsigmond: Az éjfélete bozót*. Kortárs, 2006/9. <http://www.kortaronline.hu/0609/vincze.htm>

sem vezetett arra, csak egy bizonytalan ösvény, ami a kerület végétől indult egy konténer mögül. Nem is lehetett tudni, mi van a derékig érő tarack, a gumiabroncsokkal és mosógépfedelekekkel teleszórt hanyag domb mögött: elvarázsolt kúria mézeskalácsfalakkal vagy maga a telep, a rozsdálló, nyirkos mező folytatódik a következő városig.”³⁰

Átmeneti idők

Az éjfélete bozót elbeszélései – az atemporális utalások ellenére, vagy azokkal együtt – egy átmeneti korszakot reprezentálnak, a szövegekben a kelet-európai rendszerváltozások körüli és utáni időszak körvonalazódik. A diktatúra létére és utóhatásaira nem (csak) külső jelek utalnak, hanem a Bodornál is megfogalmazott, a hosszú idő alatt az emberi pórusokba befészkelődött, örökösen a bensőben hordozott félelem és kiszolgáltatottság lerázhatatlan jegyei, amelyek a térbe is beleivódtak. A (történelmi) átmenetet is jelző idő az emberek életét is befolyásolja, mintha örökös átmeneti létállapotban, állandó jelenben élnének, miközben körülöttük és bennük lassan csordogál az enyészet ideje: „Olyanok voltak azok a hónapok, mint a pelyhek. Egyenként talán fel se tűntek volna, elolvad az ilyesmi még a pusztá bőrön is, de egymás után sorjázva, céltalanul és monoton komiszszággal elborítottak mindent. S nem is lehetett látni egyebet, csak ezt a minden más szint elhomályosító fehérséget, ezt az egymáshoz tapadt semmit, ezt a cinikus bőséget, az időt, amely most úgy múlt el, hogy nem árult el semmit a következő pillanatról, vagy ha mondott is, csak önmagát, a változatlanságot mondta.”³¹ Az átmeneti időben átmeneti lét és élethelyzetek, állapotok képződnek meg, ahogyan várótermi hangulat uralkodik a kerületi parancsnokságon is: „Ugyanaz a tompaság, az időnek ugyanaz a lassú, megfoghatatlan csordogálása, hogy bármikor bejelenthetik a következő járatot.”³²

A kommunista korszak végét jelzi, hogy „akkor már országszerte megindul az enyhülés, ahogy az igazgató bácsi mondta azon a gyűlésen, amelyen már nem kellett felkötni a pionírnyakkendőt”³³, a volt pártkantinban zajló újévi mulatozások, a Hășmășanu rendőrpáncsnok nosztalgiája a régi vállalási módszerek iránt, s a kortárs világra vonatkozó megjegyzései: „Puhányabb világ ez, én mondom.”³⁴ Az új korszak bekövetkeztét nemcsak

³⁰ *Az éjfélete bozót*. 6.

³¹ *Füst*. 161–162.

³² *Füst*. 164.

³³ *A maszlag*. 21.

³⁴ *Ábrahám gyertyái*. 46.

a hirtelen megnőtt információéhség jelzi (a postás bosszúságára mindenki központi újságot rendelt), hanem az elnevezésében szintén „közbeszéd” részét képező diktátor falra aggatott képének a hiánya: „»A kép hiányzik neki«, [...] és a tábla feletti halvány, négyszögletes foltra mutatott, ahol néhány hónappal ezelőtt még a Kajlafülű portréja lógott.”³⁵ Bézs tanár úr – aki „a nőket példás rendszeretettel pótolta” – búskomorságát nem nők beszerzésével, hanem ennek az agy(á)ban levő képnek az eltüntetésével kellett volna kezelni, ehelyett a gondoskodó diákjai a régi képpel visszahozták a múltat: „A sarokban egy szétszerelt vaskályha körül feküdtek egymás mellett a képek. Még berámázva, üvegestől. Olyanok voltak a leülepedett, prémieleg porban, mintha kivégzésről kerültek volna ide a leütött, rebellis fejek az utókor elrettentésére. Legalábbis ilyesmiket írtak erről a történelemlönyvek.”³⁶ A hiánypótló aktus következtében elsza- badult értetlenséget, a „maszlag-borította” gyermekfejekben a történelmi tudat helyretétele érdekében különböző küldöttségek igyekeznek rendet vágni, s ezzel egy időben az átmeneti korszak egyik emblemikus figurája, „a magas homlokú egy idő után a plakátokról beköltözött az esti műsorok- ba”, ám – a nyitás jelét is érzékeltetően – Rattkay bácsi a politika helyett az Eurosporton a gyeplabdameccseket nézi.³⁷ A szereplőknek általában nincs rálátásuk a dolgokra, csak a helyi, mikrocselkvéseket irányíthatják – amelyekben a pletykák, hiedelmek elválaszthatatlanul összefolynak a hét- köznapi, valós eseményekkel – a makrovilág eseményeit csak annak rájuk való közvetlen hatásában érzékelik, mint *A káosz*-ban: „Jéghideg fülkékkel közlekedtek a vonatok, és akadozott az élelmiszerellátás, az újságok mégis rekord terméshozamról írtak érthetetlen bikkfanyelven. A legjobb ételek is elveszítették ízüket, a legmegbízhatóbb szavak súlytalanul lebegtek a város fölött. Megesett, hogy mintegy varázsütésre elsötétült egynémely kerület, és hosszú percekig élettelen indaként lógtak a vezetékek.”³⁸

A káoszt előre jelző, a Nagyposta szemközti falát beborító világtér- kép Japánjának darabokra törése, a „mű” elkészítőjét a Duna-csatornához száműző rendszer összeomlása elkerülhetetlen: a postát ellepő címzett nélküli levelek járványt gerjesztenek, és kitör a forradalom (amelynek szövegszerű megjelenítése szintén a közösségi narratívákra és korabeli új- ságcikkekre alapoz). A pórusokban megbújó állandó félelem, rettegés és megnevezhetetlen, felettes hatalomnak való kiszolgáltatottság által kép-

³⁵ *A maszlag*. 29.

³⁶ *A maszlag*. 29.

³⁷ *A maszlag*. 31.

³⁸ *A káosz*. 61.

zett rendszer „objektív” leírásának, a folyamatok és a körülmények tudományos megközelítése a kortárs bizonytalanság és az események időbeli távolságának hiánya, valamint a korszak „történelmének” összetettsége miatt lehetetlen, ezért Holczer postamester ügykivizsgálási szándéka a rendszerkutatás lehetetlenségének, a rendszert fenntartó egyének hóhér vagy áldozat, elnyomó vagy elnyomottak, bűnös vagy ártatlan szerepekre való felosztásának Bodor által is tematizált hiábavalóságaként is olvasható: „a kutakodás elkerülhetetlen papírmunkával jár, gyanúsítgatással és áskálódással, ráadásul előbb-utóbb bűnösöket is talál majd, azokat pedig át kell adni a felsőbb hatóságoknak. Ott viszont, a zegzugos pincékben és katakombákban az ártatlanabb csalás is könnyedén vedlik át a nemzet létét fenyegető összeesküvéssé, és akkor már nem is lehet biztosan tudni, ki volt nagyobb gazember, a leleplezett vagy a leleplező”.³⁹

Az átmenetiséget reprezentálja a narrátorok összetett figurája: a történetek egymáshoz viszonyított kronologikus sorrendjét az időközben felcseperedő (saját történeteikhez is) felnövő, egyes szám első személyű elbeszélő gyerekből ifjúvá serdülő pozíciója biztosítja, ami által – és a kilencvenes évek történelmi-társadalmi viszonyait is beidézve – generációs történetként is olvashatók az elbeszélések.⁴⁰

A „helyi ízek”, specialitások, a tájjellegű élettartozékok szövegbeli jelenléte (szaftos miccs, mindent belengő fokhagyma-, sörhab- és mustárszag, vinetta, a perememberek által szívott szűrő nélküli Carpați cigaretta – amely Dragomán György *A fehérr királyában* „filtru nélküli Kárpá-ciként” azonosítódik) is behatárolja a szövegteret, a német márka, amivel a Tricotajul focicsapat kerül megvételre, a kilencvenes évek Romániájának általánosan elfogadott valutája, fizetőeszköze volt. Az utcanevek is temporalizációs funkcióval bírnak, az Akarat utca, Törekvés sugárút időmetaforaként szerepel az elbeszélésekben.

Az éjfékete bozót szövegterét behálózó egységes helyszín, az átmeneti idő és az egyik történetből másikba vándorló, közel azonos szereplők az

³⁹ *A káosz*. 56.

⁴⁰ Erre utal T. Szabó Levente is: „Ez az a megoldás, ami miatt végképp generációs történetekként tudom olvasni a szövegeket, s nagyon kísért (remélem, nem túlságosan, a szöveg irrealizáló, időtlenítő perspektíváját nem megszüntetően), hogy a mai késő-húszasok, kora harmincasok Bodorra adott válaszként olvassam a szöveget. Egy olyan generáció víziójaként a közelmúltról és a jelenről, amely gyerekekfejjel tapasztalta meg a késő nyolcvanas évek Erdélyét, néhol – Papp Sándor Zsigmond első elbeszéléseinek gyerekbeszélőjéhez hasonlóan – hátborzongatóan naivan és játékosan, majd a kora kilencvenes éveket a maga szabadságával és másként hátborzongató szociális élményeivel.” T. Szabó Levente: uo. 93. A Papp-próza T. Szabó szerint „„olvashatóvá» tesz egy olyan időszakot, amelyről nincsenek irodalmi elbeszéléseink”. 94.

elbeszélések ciklusjellegét erősítik. A *Sinistra körzetet* megelőző, az „Olajpés utca” köré szerveződő Bodor-novellák hálószerű konstrukcióját idézi *Az éjfekete bozót* szerkezeti felépítettsége. Hagyományos és szokatlan, ismerős és idegen ellentétei és egymásbafonódásai szervezik a szövegeket, a mindent átszövő fanyar, álnaiv ironia feloldja az ellentéteket és önellentmondásokat. A kötetet alkotó elbeszélések szerkezete is azonos, in medias res felütő, pozicionáló mondattal, feszültségteremtő helyzettel indítanak, mint Dragomán *A fehér királyában*, hogy később, átadván a terepet a nyelv uralmának, gördüljön és fodrozódjon a szövegtest, és megkérdőjelezzék a kiindulás és lezárás biztosnak tűnő pontja: „azt az érzetet keltve, hogy a dolog több helyről támad egyszerre, nincs fókusza és kiinduló pontja, csak pusztá kiterjedése.”⁴¹ – ahogy Holczer postamester is belátja, hogy a kusza és szaggatott írással összefirkált borítékok kiindulási pontját képtelenség feltérképezni, ez lehetne Papp Sándor Zsigmond az irrealitás felé vezető írásainak is a kiindulópontja.

Identitások/másságok/idegenségek

(Narratív identitás)

„Ha úgy érezzük, hogy születésunktől halálunkig egységes identitással rendelkezünk, az csak azért van, mert egy vigasztaló történetet, vagyis »az én narratíváját« szöjük magunk köré. A teljesen befejezett, biztonságos és összefüggő identitás csak káprázat. Ehelyett a jelentés és a kulturális reprezentáció rendszereinek megsokszorozódása folytán a lehetséges identitások megdőbentő és tünékeny sokaságával találjuk szembe magunkat, melyek közül – legalábbis átmenetileg – bármelyikkel azonosulhatunk.”⁴² – állítja Stuart Hall. A kartéziánus azonosítható individuummal együtt a modernitásbeli – az emlékezés, a történet elmesélése által megkonstruálható – éntől való elmozdulás korunk „identitásképe”, vagyis az állandó, rögzíthető identitás viszonylagosítása és rögzíthetlensége artikulálódik. Megszűnt az egyetlen nagy történet mítosza, ami pontos, körülírható, meghatározható identifikációt eredményezne.

Az éjfekete bozót narrátorainak identitása éppoly vegyes (és ellenáll a beazonosíthatósági törekvéseknek), mint a novellákat benépesítő személynevek is: az első két novella narrátora egy növésben levő gyerek: *Az éjfekete*

⁴¹ *A káosz*. 57.

⁴² Vö.: Stuart Hall: *A kulturális identitásról*. In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. 61–62.

bozót gyerekhangjához képest *A maszlag* narrátorhangja már a serdülőkor felé mozdul el, az egyes szám első személyű előadásmód viszont nem homogén, a gyerekhangba minduntalan beleszövődik egy mindentudó és eligazító (olykor ironizáló) felnőtt hang is.⁴³ Az *Ábrahám gyertyái* narrátorának kiléte csak a novella végén derül ki, vagyis az, hogy ő az egyik gyertyás tolvaj, aki a rendőrségi jegyzőkönyvből értesül az azelőtt általa elmesélt eseményekről. Addig – noha a novella első, felütő mondatában egyes szám első személyű megszólalót ígér, a következő oldalakon – eltűnik mindenféle személyesség, s a narrátor-hang a következő novellák mindentudó narrátorának a beszédmódját idézi. Azt viszont, hogy ez az első személyű narrátor megegyezne a korábbi (majd az egyik későbbi) novellának gyerek-, serdülő-, majd suhancá fejlődött ifjú narrátorával, kizárja az a szöveginformáció, mely szerint az első novellabeli gyertyás tolvajok egyikéről azt tudjuk, hogy Csutka (*Az éjfekete bozót*-beli gyereknarrátor szerelmének) a nagybátyja.

Maga a gyerek (majd „felnövő”)-elbeszélő identitása sem egyértelmű, lehet, hogy van némi köze az agyagos cigányokhoz is, az első novellában a saját fejére mutat, amikor a gáborkalapról beszél („Olyan fekete gáborkalap – mutattam a fejemen.”⁴⁴), az *Apám reggelijében* pedig a Romeo nevű férfi gyerekéhez való egyértelmű hasonlítás ellen berzenkedik a gyereköntudat, ami az identitás meghatározhatóságát ismételten problematizálja: „Épp olyan, mint a miénk – mondta egyszer rólam Romeo, egy borostás, szénszemű ember, akiről az járta, hogy a vajda egyenesági rokona. Rémulten bújtam apám lábához, mert nem akartam olyan lenni, mint ők. Pedig nekem is agyagbarna színem volt, és az olajosan csillogó fekete hajam sem sokban különbözött az övékétől. Dühített, hogy az apám ezen csak mosolyogni tud, és hogy végül kezét ráz azzal az emberrel.”⁴⁵

A mindentudó narratori pozíció főként az egyes elbeszélések végén különbözik el az addigi semleges, látszólag a környezetbe beolvadó, a történeteket azok megélőinél jobban nem ismerő narrátortól – leegyszerűsítve a Bodor-féle vég nélküli történetek többértelműségét: – kijelölve az iránymutató magyarázatot. *Az átokban* megfejtí a talányt: a család életét felforgató aranypor tulajdonképp szappanhab, *A káoszban* pedig arra figyelmeztet, hogy a postahivatal takarítónőjét kellett volna megkérdezni a káosz okáról.

⁴³ Lásd pl. *A fehér király* elbeszélőjének, Dzsátának is a narrátorhangját.

⁴⁴ *Az éjfekete bozót*. 15.

⁴⁵ *Apám reggelije*. 139–140.

(Nevek hálója)

Mivel „semmilyen körülmények között nem mindegy, hogyan hívnak valakit”⁴⁶, mondja Bodor *A börtön szagában*, a toponimákon kívül a személynevek is erősítik az identifikációs és beazonosíthatósági kedvet. *Az éjfékete bozót* történeteinek terét, a Két mészegetőhöz, a Kéknefelejcshez és a Négy Muskétáshoz címzett kocsmák törzsközönségének lakhelyét benépesítő lét-szédelgők névtérképe a Bodor-prózára jellemző „névadási szokásra” utalnak: magyar, román, német és ezek szintetizált keveredéseiként szerepel Bézs magyartanár, Zalbács néni, akinek albérlője van, Fodolyán tisztelendő, Hășmășanu rendőrparancsnok, Gárdos Feri és felesége, Ilona, Pulmann, Zrinyák, Surdukán, Vanciu, Romeo, Kuruly Alfréd, Eperlyesné, Czinege Viktória, Poloskár néni, Rattkay bácsi, de a multietnikus körzet összefüggő csapatát a Tricotajul „fociklub” legénységének nevei is bizonyítják, amelyeket fénykorukban egy emberként fűjt „egy szuszra, teli tüdőből” a telep: „Pălincaș, Csüdör, Révész, Cihula, Păvlinca I, Păvlinca II, Tiberie, Toma, Bider, Somkuthy, Vilcea. Úgy is hívták őket, hogy a Cigány-madrid. Az élcsapat.”⁴⁷ „Azok az értelmetlen elnevezések, melyekhez a nevek néha hasonlatossá válnak, egyszerűen nem jöhettek volna létre másként, mint onomato-poétikai úton, azaz végeredményben ugyancsak sajátos értelmi tevékenység során. [...] A név idiotizálása az értelmiség körében (s ma már a nép körében is) természetesen mi másról tanúskodna, mint e közeg szellemi kiüresedéséről?”⁴⁸ – írja Szergej Bulgakov; kijelentését átvethetem *Az érsek látogatásában* is előforduló, fent említett „idiotizált” nevekre, némely esetben *Az éjfékete bozót*ra is érvényes: szövegbeli előfordulásuk a közeg idiotizálódásának eredményeként is értelmezhető.

A nevekhez a hangzásukhoz illő figurák kapcsolódnak, a mágikus realista tipográfia alapján ambivalens: reális és irreális tulajdonságokkal és történetekkel, amelyek motivikus lánc behálózza a szövegteret. Mágikus realista írásmódra utaló jegyek sokasága tűnik fel: a természetfölötti és mindennapi valóság közötti inverzió: „chiazmusra emlékeztető inverziós logika működik itt: a természetfölötti hétköznapivá válik és fordítva.” – írja Bényei Tamás *az Apokrif iratokban* Brian McHale-re hivatkozva⁴⁹, s

⁴⁶ Bodor Ádám: *A börtön szaga. Válaszok Balla Zsófia kérdéseire*. Magvető, Budapest, 2001. 10.

⁴⁷ *Füst*. 159.

⁴⁸ Szergej Bulgakov: *A tulajdonnév*. Helikon. Irodalomtudományi Szemle. 1992/3–4. 449.

⁴⁹ Bényei Tamás: *Apokrif iratok. Mágikus realista regényekről*. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997. 63.

ugyancsak őt idézi, amikor a „kontrasztív banalitás retorikáját” említi. A Papp-novellákban a csoda keveredik a mindennapival, olyannyira, hogy egy idő után megtervezhetővé válik (*Az átokban* Gárdosék váltott műszakban kaparják magukról az aranyat, amiről később kiderül, hogy egyszerű szappanhab, az *Ábrahám gyertyáiban* a háromfülű malacnak megnyíló, kitarulkozó telepiek hatására a pap és a rendőrparancsnok – vagyis az egyház és az államrend – szolgálatába állított disznó kideríti a legfőbb disznóságokat).

A Papp-féle névetimológia szövegszerűen is irányítja szereplőinek sorsát: a természetes könyvtároskisasszony Katalin neve végének leghagyása fordítottan arányos súlyának gyarapodásával: „a karcsúsító, légiesítő lin valahogy lekopott az idők során, és maradt ez az öblös, félre nem érhető Kata, ez a zsíros vakkanás, ami persze jó előre figyelmeztetett, hogy csak a legkitartóbbak, a legelszántabbak maradjanak elhanyagolhatónak alig nevezhető vonzáskörzetében.”⁵⁰, a Rebra-erdő, Gebin-hágó, Petkes-patak alliteráló helységnevek pedig líraiságot kölcsönöznek ennek az enyészet szagával elborított tájnak.

(Másság/idegenség)

A szereplők nevei által is megképzett multikulturális tér feltételezi a másság/idegenség jelenlétét. Az idegenek többnyire vándorok, és az agyagos cigányok által képviselve jelennek meg az elbeszélésekben, de előfordulnak alkalmi munkások (akiket az őket foglalkoztató Rattkay néni, mint „minden idegent, aki megfordult a környéken, érthetetlen következetességgel oláhnak hívott”⁵¹), a narrátor apja által reggelire elfogyasztott csavargók, vadorzók (akiket „nem is vették emberszámba, talán azt sem bánták volna, ha az eset után menten ketrecbe csukják, s bárki leköpdösheti őket.”⁵²), rabok, üvegesek, moldáv fodrászok stb. Az idegenek megjelenése megbontani látszik a homályos, általuk is bizonytalan módon alkalmazott rendet, törekeny egyensúlyt. „Az idegen örökké veszélyezteti a világrendet.”⁵³, jelenlétük veszélyérzetet kelt, s a telep őshonosai nem félnek az idegenek likvidálásával járó következménytől se, ha saját pozíciójukat látják veszélyeztetve miattuk, Lécz is gondolkodás nélkül teszi el láb alól

⁵⁰ *Zalbács néni albérlője*. 120.

⁵¹ *Az éjjekete bozót*. 7.

⁵² *A csapat breton*. 86.

⁵³ Zygmunt Bauman: *Modernség és ambivalencia*. Pásztor Péter (ford.). In: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Osiris Kiadó, Láthatatlan Kollégium, Budapest, 1997. 49.

Ritlert, a rájuk tukmált, idegen allűrökkel terhelt költőt a *Protekción*ban, de a puszta élvezet is élvezet az *Apám reggelijében* a csavargókat bizarr módon eltüntető kannibalizmushoz.

Az agyagos cigányok, akiknek „érteni kell a nyelvükön”, különben nem lehet hozzájuk merészkedni este (ahol a „nyelv” nemcsak a kommunikációs szerepre, hanem szokásokra, hiedelmekre, antropológiailag is megkülönböztetett, idegen világukra utal), csak a *Füstben* kapnak – rövid, a focicsapat felívelő pályája idejére – viszonylagosan pozitív szerepet. De az agyag szétmállásával és a csapat városba költöztetésével hamar elmúlik a pünkösdi királyság, s az elkövetők a nyomokat is felégetve maguk után kifüstölik a telepről a cigányokat, mely hatására a kiirthatatlan füstszag beleszi magát az ottmaradók porusaiba is. A közbeszédet uraló diszkriminációt jelzi, hogy a telepiek a Tricotajul focicsapat tündöklésének eufóriájában „még cigányozni se nagyon mertek, legfennebb maguk között, bizalmasan.”⁵⁴, a hiedelmek által megformált világlátásra pedig az előítéletek uralma és generációs továbbítása jellemző: „Nem tudni, pontosan mikor kezdtek az agyagosokkal riogatni a gyerekeket, mikor szerepeltek először rémtörténetekben [...] de tény, épeszű ember nem merészkedik napszállta utána a Rebra-erdő közelébe.”

A „románság” szövegbeli explicit jelenléte a toponimákban, antroponimákban és Zalbács néni román pópáktól ellesett bős keresztvetéseiben nyilvánul meg, de a térbeli és időbeli meghatározottság megformálásában döntő szerepe van. A román diakritikus jegyek szerepeltetése a nevekben, használati tárgyakban e „konkrét” világhoz való tartozás, az elkülönülve összetartozás és ennek felvállalásának a jegye, ellentétben Bodor Ádám és Dragomán György névlefordító technikáival, hasonlóan Selyem Zsuzsa⁵⁵ és Demény Péter⁵⁶ eljárásaihoz.

Az idegenség másik megjelenési formája az önmaguktól és/vagy a környezetüktől elidegenedett figurák gyakori megnyilvánulásaiban érhető tetten. Fodolyán tisztelendő a levegőbe akarja repíteni a gyülekezetet, mert „már hónapjig elnyelte őt az a bizonyos üveg”⁵⁷, Poldi, a sztárfodrász, a csapott breton feltalálója is elidegenedik önmagától, miután „a megismételhetetlen, egyszeri csoda” tökéletesítése folytán köpködni kezdi a vendégeket frizuraigazítás címén, kezét – mint a sors vagy akarat eszközét – idegenül bámulja, még a feleségét is elparancsolja maga mellől, és azonosul a tájat

⁵⁴ *Füst*. 160.

⁵⁵ Selyem Zsuzsa: *9 kiló. Történet a 119. zsolttárra*. Éneklő Borz, Koinónia, Kolozsvár, 2006.

⁵⁶ Demény Péter: *Visszaforgatás*. Éneklő Borz, Koinónia, Kolozsvár, 2006.

⁵⁷ *Az átok*. 108.

kiszipolyozó szürke börtönépülettel.⁵⁸ *Az átokban* Gárdos Feri sem tudja levetkőzni a családja körében rá jellemző idegenséget, Gárdosné Ilona a tükörben szemléli önmagát, önmaga idegenségét, ami talán saját maga által kinyilvánított kiválasztottsági érzésével is összefüggésben van. Szalárd Kata könyvtároskisasszony eltér az átlag, klisészerű könyvtárosképtől, amely „fakó és egyhangú, akár Petőfi költeményeiben a puszta”, „eredendő idegenségét azonban semmi sem tudta leplezni, így a kerületi könyvtárba betévedők úgy vélhették, Katát valahonnan a konyhából szalasztották a pult mögé, a könyvek szentélyében csupán megtűrik, mint amolyan kényszermegoldást, amit majd mihamarabb orvosolnak az illetékesek”.⁵⁹

Az önmaguktól is elkülönülő kerületiek idegenül téblábolnak a telep téridejében, kitörési vágyaik rendszerint kudarcba fulladnak, s az öngyilkossággal vagy tébolyultsággal végződő álmegoldásokon kívül mindenki visszazökken az eredeti, de időközben elmozdult kiindulópont-hoz, beletörődik a változhatatlanba, és hasonul a körzet normáihoz, mint Czinege Viktória péksége, amely a kerületi szokásokat kikezdő, idegen allűröket meghonosítani akaró felívelő periódusa végén, a kezdeti pompát hamar elnyelő, eltüntető moslék révén „egyre barátságosabb lett, a kerületiek mosolygósan köpködtek szét a tökmagot, s ha úgy jött ki a lépés, hát oda is hersintettek a padlóra, ami már az elfogadás egyértelmű jele volt”.⁶⁰

Bodor-intertext

A Bodor-hatás legekleatásabb példája a történetek közötti átjárás, a Genette-féle célzásos intertextualitás⁶¹ révén valósul meg: *A csapott bretonban* Poldi, a címben is idézett új frizura feltalálója saját, megmagyarázhatatlan hóbortnak tűnő, a precíz fazon létrehozására törekvő nyálas köpködésben végződő tettének igazolásához Bodor Ádám *A borbély*⁶² című novellájának történetét meséli újra úgy, mintha az a közvetlen közelükben, a városban történt volna meg. Már a novella paratextusa is transzformációra enged következtetni, de a történetek szövegközisége a sűrítés és ugyanakkor eltolás mechanizmusát idézi, amikor a borbély Poldi „arról számolt be, hogy nem is olyan régen egy városi kolléga sávot vágott valaki fejébe. Középen, nullásgéppel. Rá se tudták fésülni a maradékot, mert nehezen

⁵⁸ *A csapott breton*. 96–97.

⁵⁹ *Zalbács néni albérlője*. 119.

⁶⁰ *Ábrahám gyertyái*. 37.

⁶¹ Gérard Genette: *Transztextualitás*. Burján Mónika (ford.). In: Helikon, 1996/1. 82–90.

44 ⁶² Bodor Ádám: *A borbély*. In: *A tanú*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1969.

engedelmeskedő, sprőd haja volt. / – S legalább kirúgták? – kérdezték többen is. / Poldi kezében megállt az olló, úgy töprengett, hogy vajon mi lett azzal a renitens borbélyal. / – Hazament. Hazaengedték. Talán szabadságra vagy ilyesmi.⁶³ A Bodor-novella nyitott történetzárata⁶⁴ idéződik meg a novellában, amely „játékkal Papp a Bodor-történet közelségét, jelenvalóságát kiterjeszti az egész kötetre. Hiszen ha az egyik történet egy Bodor-novella szomszédságában játszódik, akkor az egész kötet helyszínére érvényes ez a megállapítás.”⁶⁵ – állítja Balázs Imre József.

A Bodor szöveghatás más, kevésbé explicit jelenlétére utal az idegenek képeskönyvbéli vándorokhoz való hasonlítása: „A fakó réteken lépdelve, feje fölött a kavargó madarakkal, az idegen mintha nem is Ukrajnából, hanem valami régi képeskönyv lapjáról keveredett volna a hazai tájra.”⁶⁶, illetve: „– Mégis, hogy néznek ki [az idegenek]? – kérdezte makacsul Csutka, mert megneszelt valamit a látogatóinkról. – Mint a vándorok a képeskönyvben.”⁶⁷ Az én-elbeszélő gyertyás tolvaj kihallgatása megidézi *A börtön szaga*-beli elfogási-kihallgatási jelenetet, a vallomástevés feleslegességét (mert a korábban kézre kerített tettestársak már mindent elmondtak), a kihallgató tiszt emberségességét, segítő szándékát a kihallgatási jegyzőkönyv megfogalmazásában: „Ha megakadtam, többször kisegített. Olyan is volt, hogy helyettem diktált be részeket a jegyzőkönyvbe, csak-hogy fussanak a percek. Amit tudok, innen tudom. [...] amikor elő kellett adnunk, miként húztuk ki a fiókokat, tapogattuk végig a könyvszekrény polcaint pénzes boríték reményében. A mímelés láthatóan mulattatta, bár mindvégig szótlán maradt.”⁶⁸; a börtönbéli inggombokkal és narancsmagokkal lejátszott malmozás⁶⁹ pedig a *Sinistra körzet*et idézi.

A Bodor-prózában is fontos szerepet betöltő szagok identifikáló funkciója a Papp-prózát is meghatározzák, az egyes személyek szagán kívül (pl. Jolit Olejnek doki medveszagához hasonlító átható hányásszag kíséri, amióta az elvonóban dolgozik⁷⁰, vagy a börtönszag, amely Poldi bőre alá préseli magát⁷¹, Ritler jelenlétét is szaga előzte meg⁷², Barabásné a szemét-

⁶³ *A csapott breton*. 94.

⁶⁴ Vö.: Balázs Imre József: *Az új közép. Csomópontok az 1990 utáni fiatal erdélyi magyar irodalom intézményesülésében*. Híd, 2009/2. 10–11.

⁶⁵ Uo. 11.

⁶⁶ Bodor Ádám: *Sinistra körzet. Egy regény fejezetei*. Magvető, Budapest, 1992. 9.

⁶⁷ *Az éjfélete bozót*. 94.

⁶⁸ *Ábrahám gyertyái*. 49.

⁶⁹ *Ábrahám gyertyái*. 50.

⁷⁰ *A maszlag*. 50.

⁷¹ *A csapott breton*. 96.

⁷² *Protekcio*. 81.

telepen dolgozó férje miatt úgy érezte, hogy „az egész teleppel párzik, azaz izzad össze lemoshatatlanul”⁷³), az egész telepet beborító, tudatmódosító füstszag, „Ez a mindenhová bebújó, mindenkit megrézfáló *bodorék*”⁷⁴ (kiemelés B. É.).

Elmozdulások, átmenetek

Papp Sándor Zsigmond prózájában azonban a Bodor-prózától való individualizáló törekvések is megfigyelhetők, mint erre a korábban idézett kritikusok is felhívják a figyelmet, valamint erre hangsúlyosan és „látványosan” utal az ebben a lapszámban megjelentetett regényrészlet is. Balázs Imre József írja: a Papp-szövegeket az különbözteti meg radikálisan Bodor Ádám novelláitól, hogy *Az éjfekete bozót*ban erősebbek, kifejezettebbek, körvonalazottabbak a vágyak, a szereplőknek egyáltalán vannak vágyaik, céljaik, amely a szabadság távlatának lehetőségével kecsegtetnek, ellentétben a Bodor-szereplőkkel, akik életéből hiányoznak a motivációk, s a „vágytalanság jelentheti a szabadság maximumát”.⁷⁵ A Papp-próza szereplői azonban hiába törekednek kilépni a bezártságukból, a város, a nagyvilág irányába történő elmozdulásaik minduntalan kudarcra végződnek, a nagyívűnek ígérkező karrierük derékba törnek, és visszasüppednek „az utcák torkolatából szivárgó csöndes elhagyatottságba”, s ismét úrrá lesz rajtuk a mindent felfaló enyészet és a közösségi narratívákat formáló, legendákat és mítoszokat gyártó emlékezet, visszavonásra kerülnek a történetek. „Máig se tudni, mi lett volna belőlük, ha időnap előtt nem fogy el az agyag. Mivé kupálódtak volna az évek során, s hová vitték volna magukkal a környezetet. Csúfondárosabb, zimankósabb napokon még ma is ezt osztják a Két mézészégetőben, ezt a soha nem volt luxust, a majdhogy eljött kánaánt, mintha fényképeket mutogatnának egymásnak.”⁷⁶ Az önmagukba nézéstől, a reflexiótól, tanulságok levonásától pedig óvakodnak: „Talán azért mondják erre felé, hogy aki fél az ördögtől, ne nézzen tükörbe. Mert a látás adománya azt is megrézfálhatja, aki úgy hiszi, lélekben már mindenre fölkészült.”⁷⁷ – szentenciával zárul a Papp-elbeszéléskötet.

A Bodor Ádám által meghonosított sűrű leírás, a reális és irreális egymásba játszása jellemző Papp Sándor Zsigmond és Dragomán György prózájára is. Míg Bodornál egyfajta sunyi, titokzatos, groteszk nyelv jelle-

⁷³ *Füst.* 155.

⁷⁴ *Füst.* 163.

⁷⁵ Balázs Imre József: uo. 12.

⁷⁶ *Füst.* 161.

⁷⁷ *Füst.* 171.

mezte a nyelvhasználatot, addig Pappnál és Dragománnál, főként a gyerekperspektívának köszönhetően többértelművé (de legalább kétértelművé) válik (mint *A maszlag*ban a címadó titokzatos „valami” körülírásai).

A szövegekben nem jelenik meg konkrétan a diktatúra, sem annak képviselői, mégis mindent a hatalmi viszonyok által megképzett rendszer határoz meg. Ami pedig még inkább összeköti e három prózaíró, az a szenttelen, tragikummentes, ironizáló, néha cinikus nyelv, beszédmód, ahogy ezt a világot bemutatják: moralizálásmentesen, nélkülözve a végső igazság kinyilatkoztatását.



Herceg János levelei(ből) könyvügyekben

Azt kérdezi a szerkesztő, vannak-e Herceg Jánostól leveleim? – Van-
nak – válaszolom kapásból, de nem sok, mert évtizeden át, kéthetente
jött Zomborból, majd Doroszlóról az Újvidéki Rádióba beolvasni heti
penzumját, két-két írást a keddi kulturális Szempontba és ugyanennyit a
leghallgatottabb adásba, a vasárnapi Faluműsorba. Útja ezután leginkább
a Forumba vezetett, ahol személyesen is tárgyaltunk a *Híd*nak szánt kéz-
iratairól, könyveiről, zsúrizéseiről, utazásairól... Így levélíráshoz aránylag
ritkán kellett folyamodnia. És mégis. E felkérés kapcsán némileg rendezve
és időrendbe téve leveleit, kiderül, 1985. október 14-e és a halála előtti bő
egy hónappal, azaz 1994. december 19-éig kelt leveleinek, levelezőlapjai-
nak száma is mintegy harminc.

Előzetes ismeretségünkről csak annyit, személyesen először szülővá-
roskamban találkoztam vele 1968 tavaszán, amikor Szirmai Károlyt látog-
gatta meg verbászi lakásán, s a beszélgetésüket követő délutáni kávézásra
Szirmai engem is meghívott, hogy mint fiatal, egyetemista tanítványát
mutasson be. Herceg János látogatásának célja – határozottan emlékszem
– Szirmai válogatott elbeszéléskötetéhez, a *Muzsikáló messzeség*hez írt elő-
szava néhány részletének és válogatásának a megbeszélése volt, feladatom
meg inkább csak postási: juttassam el mihamarabb Juhász Gézának és
Utasi Csabának a kiadóba, mert már nagyon várják. Aztán Herceg János
is ott volt a Szirmai nyolcvanadik születésnapjára rendezett kisvárosi ün-
nepségünkön, amelyen az idősebb író társ kezébe adhatta az általam szer-
kesztett, a verbászi Művelődési Otthon kiadásában megjelent verseit és
önéletrajzát tartalmazó kötetecskét, az *Önkeresést*. És 72 októberében is
jött, immáron Bori Imrével, gyászban együtt temetni az író társat, bará-

tot, akit Herceg Kalangya-szerkesztőként még 1941-ben váltott az akkor egyetlen vajdasági irodalmi folyóirat élén.

Ismeretségünk a nyolcvanas évek elejére már annyira közeli lett, hogy egy dolgozatom megírásához készséggel bocsátotta rendelkezésemre a *Híd* szerkesztése közbeni kölcsönös levélváltásait, többek között Sinkó Ervinnel, Keck Zsigmonddal, az itt már emlegetett Szirmaival, Csuka Zoltánnal, B. Szabó Györggyel, Gál Lászlóval, Majtényi Mihállyal, Debreczeni Józseffel, Fehér Ferencsel, Major Nándorral..., de Veljko Petrovićtyal, Mladen Leskovaccal is, s volt ott Andrić- és Krleža-levél is. Hét-nyolc rendezett irattartóban voltak levelei, dolgozószobájában a szekrény tetején sorakoztak, s innen vetette le velem az 1955-től három-négy éven át folytatottakat, azzal, hogy ami számomra fontos, fénymásolhatom is, de kötelezően szolgáltatassam vissza. És még valamire figyelmeztetett: a magánjellegű, vagy dehonesztáló, néha pletykaszintű dolgokat pontozzam ki.

1987-től kiadóvezetőként ha jól számolom, nyolc kötetének lettem felelős szerkesztője (a konkrét szerkesztői munkát, szinte kisajátítva a szerzőt, kötelező érvénnyel nyugdíjazásáig Tomán László, minden esetleges apróbb elírásra, stilisztikai megfogalmazásra is odafigyeléssel végezte – tegyem hozzá, jól –, majd 1991-től ezt későbbi monográfusára, Toldi Évára bízam, aki 1992–93-ban megírta, s azon nyomban meg is jelentettük az addigi Herceg-életművet összefoglaló könyvét), így, ha nem talált irodámban, több alkalommal kénytelen volt levélben felkeresni.

Első hozzám intézett levele 1985 őszén íródott. Akkor szerkesztettem Milan Konjović nagy párizsi életmű-kiállításának könyvnyi terjedelmű katalógusát Katarina Ambrozić bevezető tanulmányával, amely csonka lett volna az íróbarát, Herceg János jellemzése nélkül. A kézirat melletti levélben ez állt: *„Kedves Győző! Itt küldöm a kért Konjović-írást. De mivel rossz papíron és meglehetősen elhasznált szalaggal írtam, arra kérek, küldesd el nekem a levonatot, ha kiszedték. Annak is nagyon örülnék, ha telefonon nyugtáznád a kézirat átvételét. A múltkor a Magyar Szónak küldött egyik írásom például egyszerűen szőrén-szálán eltűnt, s azóta nyugtalan vagyok. Szívességedet előre köszöni hálás híved: Herceg János. P. s. Ha esetleg Geroldot érdekelné, ez az írást boldogan átengedem a Hidnak is.”*

(Kerekedett is az akkor már 87 esztendőes Milan Konjović festészetéről és párizsi kiállítása kapcsán egy máig tekintélyes blokk a *Híd* novemberi számában, amelyet a jelentős esemény kapcsán jegyzetem vezetett be, s itt jelent meg Tolnai Ottó Konjović new paiteng című hosszúverse, Herceg János átfogó szövege az életműről, Bela Duranci művészettörténeti esszéje és dokumentumként a festő és Bálint Sándor szegedi néprajztudós feleségével, Sárával, a *Művészet* szerkesztősége munkatársával folytatott levelezése.)

A következő levele tulajdonképpen nem is levél volt, hanem kézirat. A kiadó szerkesztőségében – a Bori Imrével, Bányai Jánossal, Tomán Lászlóval és a velem való beszélgetés közben – ajánlotta, Vuk Karadžić születésének kétszázadik évfordulóján volna még „mondanivalója” a nyelvújítóról, a helyesírás reformátoráról, a néprajzostól, a népdalgyűjtőről, hiszen itt ingázott Belgrád, Karlóca, Pest, Bécs, Halle és Goethe Weimarja között. Pesten az Aranyszarvasban szállt meg, beteg lábát budai fürdőben gyógyította, s vívta itt is újító szándékú csatáit a pesti szerb elittel.

Néhány hét múlva már szállította is a negyven-egynéhány oldalas kéziratát, benne azonnal megcsillantva írásművészetének szellemi előadásbeli koreográfiáját, sőt varázsát is. Hogyan is indította? *„Már Voltaire tudta, hogy a folyóiratok könnyen születnek, és nehezen halnak meg. Mert nem hagyják kimúlni, az utolsó pillanatban megmentik őket. Ez történt Budán az 1825-ben megindított Serbske letopisi című folyóirattal. Mert alig egy évvel később egy fiatal zombori jurátus, Jovan Hadžić, maga is költő, az eladósodott folyóirat megmentése érdekében gazdag szerb polgárokhoz fordult segítségért. Nem papokhoz vagy előkelő hivatalnokokhoz, mint várni lehetett volna, azok szegények voltak, hanem kereskedőkhöz. Az akkor rohamos fejlődésnek indult Pest fontos szerepet játszott a kereskedelmi forgalom lebonyolításában a Balkán és Európa között. A város tele volt ezekkel a jól kereskedő, már-már a tekintélyes polgárok osztályába emelkedett szerb és görög kereskedőkkel, akiket cincároknak neveztek, s akik ortodox vallásúak lévén csakhamar beolvadtak a szerbségbe. Köztük találta meg Hadžić azt a hat áldozatra kész bonfitársat...”*

Hogy aztán végigpásztázva azokon a neveken, kikkel is volt a nyelvújító és a népnyelvet megeremtő Vuk kapcsolatban és vitában is, Milan Vidakovičtyal, Jovan Pačićtyal, Vitkovics Mihállyal, Teodor Pavlovičtyal, Jovan Hadžićtyal..., s honosította az „érthetetlen” egyházi nyelvet a közhasználatban levő népi nyelv meghonosodása irányába, s vitte addig, hogy állandóan megújuló formában ugyan, de a mai napig is a szerb irodalom nyelve. S ez kapcsolattörténeti emléket állít mint a legrégebb, máig létező folyóiratnak, mint a Szerb Matica pesti megalapítása körülményeinek is. Nem véletlenül írta Bori Imre még a kéziratról, miszerint: „hercegjánosos”, mert „Ebben a koreográfiában az eszmének van egy jellemző, kinyilatkoztatásszerűen tényközlő kiindulási pontja a személyiség minden rokonszenvével és varázsával körülbástyázott, és ugyancsak jellemző befejezése, amelyet a végkövetkeztetés közlése jellemez. A kettő között pedig ott van Herceg János sokirányú érdeklődéséből, figyelméből, információiból eredő kötőanyag – az esszé teste.”

Herceg János leveleinek nagy többsége kézirataira, szerződéseire, tiszteletdíjaira vonatkozik. Ez utóbbiak szinte ki sem maradhattak, ezért eb-

ben a vonatkozásban a ráartiságát idézni is csak a legutóbbiból fogom. Ellenben örülni, lelkesedni de még mennyire tudott. 1991 novemberében írja: „Budapestről hazaérve leveled igazán megörvendeztetett. Mert a Gogoland megjelentetésének ígérete, ha régen várat magára, most talán valóság lesz, úgyhogy Gerard életére végleg pontot tehetek... Regényedet a maga ismerős környezetével továbbra is nagy érdeklődéssel olvasom. Sőt, mintha most érdekesebb, mozgalmasabb lenne, mint az elején volt. S ez persze a cselekmény bonyolításával és a regény alakjainak már ismerős voltával magyarázható. Érdekes köteted lesz!”

A *Gogoland*, művészregénye, amely a művészet és az őszinteség közötti kapcsolati problémát feszegeti, valóban sokáig várt megjelenésére. 1977-ben a Magyar Szó közölte folytatásokban, majd „fiókba” került, mígnem Bányai Jánossal onnan húztuk elő, a szerző nem kis öröme. Ennek írásos nyoma Herceg nekem küldött leveleiben nincs, de mintha már ekkor valami más jobban foglalkoztatta volna, mert '93 január elején írja: „Köszönöm szép könyvedet, amely a régi Vajdaságnak egy élénk és színes darabját varázsolja előm... Nem tudom, milyen állapotban van kiadói tervetek, de nagyon szeretnék egy kis novelláskötetet megjelentetésre felajánlani. Tíz éve, tehát a gyűjteményes három kötet óta nem jelent meg novelláskönyv tőlem. Örülnék, ha ennek lehetőségéről tájékozhatnál, mielőtt becsukom magam mögött a kaput...” Válaszomban közöltem Herceg Jánossal, hogy – noha némi túlzás a tíz év –, magunk is indokoltan látnánk egy novelláskötetet, de szinte tudta nélkül (Bori Imrével, Bányai Jánossal és Toldi Évával) már összehoztunk esszéiből is egy, talán, ezúttal a novelláskötetnél is időszerűbb és izgalmasabb, többnyire a *Híd*-ban közölt irodalmi publicisztikai anyagából kötetre való, amelyet gyorsan meg is jelentetnénk. Postafordultával jött a válasz: „Hát persze, hogy örülnék a Régi dolgainkról kiadásának. De nem emlékszem, hogy ezt a tervet befejezett tényként említetted. Mintha csak úgy en passant tettél volna említést róla, mint lehetőségéről. S már áprilisban aktuális lenne? Remek! Szóval, kérlek, felejtsd el a múltkori sürgetésemet a novelláskönyvről, majd csak megérem, ha még sokáig élek!” S néhány nappal később: „...Az csak természetes, hogy megbízom Toldi Éva judíciumában, pláne, ha nem lesz túl szigorú, s nem csinál egy túl szerény füzetecskét az egész anyagból. Addig is köszönet érte! Különbösen dátum szerint is egy füst alatt mehetne a kisonográfiaival. Ha mentek Pestre, boldogan beszállnék a benzín árába.” Még mindig ennél a kötetnél maradvá: „Itt küldöm vissza a Régi dolgainkról revízióját. Nekem – őszintén szólva –, nem sok betekintésem volt a válogatásba, amely már a *Híd*-ban való megjelenéssel bizonyos koncepciót követelt. Az illető, aki válogatta – Te vagy Éva – jobban, objektívebben tudta megítélni az írásokat, mint én, a szerző, akinek nem volt távlata hozzá. Mármint az egészhez. Azt hiszem, így egész

és így érdekes, ha nem pretenciózus ez a jelző. Én csak két cikket vettem vissza a leendő kötetből: Zombor nagy emberei címűt, mert egyrészt nem lehet túlzás nélkül nagyinak mondani, például Sch., ha százszor egyike volt az aradi tizenhármaknak! Látom, a címet illetőleg bizonytalan volt a recenzens... én meghagynám a Régi dolgainkról címet, már azért is, mert, a Hídban ezzel valami *salvus conductus* is kapott. Így hát egyszerűen áldásomat adnám a kiadáshoz. P. s. És jót mulattam Szenteleky verbászi vendégszereplésén. A regényrészlet szerzője a »helyi színek« bőséges alkalmazásával jól be tudta keretezni térben és időben az alakját.”

A Régi dolgainkról esszékötetét Pesten az Ünnepi Könyvhéten Herceg János boldogan dedikálta, többek között egykori pesti barátainak, ismerőseinek, közben Póth István gyerekkori barátjával azon sopánkodva: már se Németh László, se Illyés Gyula, se Weöres Sándor..., de ekkor barátja kérdésére, miről írna szívesen, tett egy ígéretet: az ugyancsak akkor megjelent, és ott először bemutatott Írók gyermekkorukról című kötetéről. Hazajövet valamivel később: „A gyerekkori emlékeket felidéző kötetről azonban nem írnék, hiszen magam is ott vagyok a kötet hősei, illetve áldozatai között, még olyan félrehallásaival is a (riporter) felvevőnek, hogy a vásárcsarnok közel van Cinkotához. Évekig éltem Pesten, Hock barátommal sosem ültünk villamosra, mert az nekünk drága volt, még a Hűvösvölgybe is gyalog mentünk ki. Szóval ismertem Pestet, így csak röstellkedhetek eme elírás miatt...”

A következő, 1994. évi januári levelében olvasom: „Én már hosszabb idő óta reménytelen letargiába estem. Néha kis időre magamhoz térek, s nekirugaszkodom, mint Borinak egy-egy körlevelére, de csakhamar megadom magam. Ha még tartja bennem valami a lelket, az például egy novelláskönyv megjelenése, amit utolsó találkozásunk alkalmával felcsillantottál előttem. Kérlek, légy oly jó, tájékoztass erről a szép lehetőségről... Irigyellek Benneteket a sorozatos irodalmi rendezvényekért, amelyekről én kényszerűen kimaradok.”

Szinte lelkiismereti kérdésünkké vált a kiadóban, Herceg János 85. születésnapjára jelentessük meg az annyira óhajtott novelláskötetét. Felkérésünkre azonnal válaszolt: „...Most elkészültem vele, és sietve küldöm. Igen, mert olvasom a VMDK pályázati felbívását, s el tudom képzelni, ki mindenki jelentkezik majd. De hát van ennek az itteni szervezetnek valamiféle irodalmi kritériuma, vagy eddig csak egy gyűjtőhely. Mégis, azt hiszem, a Forumnak legalább az ajánlásban megmarad a szerepe. Bár így is nehéz lesz a dolga. Nekem például kívánságaim vannak a kötettel kapcsolatban: szeretném, ha komoly kritikus nézné át az anyagot, s tenné meg kellő észrevételét. Én amennyire tudtam, vigyáztam, hogy ne legyen nagyobb nívkülönbség a novellák között. Sőt, hogy maradjon egy-séges hangvétele. De így is hálás lennék egy Szelinek, vagy Thomka Beátának, ha átnéznék az egészet. Utána még mindig marad elég dolga a kötet szerkesztőjé-

nek... Különben köszönöm baráti közléseidet a Régi dolgainkról fogadtatásával kapcsolatban. Gerard sikereinek jobban örültem volna, de így is jó.”

A kötet Szeli István és Gerold László recenziója alapján, kedvenc festőjének, Hangya András festményével a borítón, kötött formában, még jubileumi évében megjelent, valamennyien nyugtázva Szeli Istvánnak a kötetről írt ajánlását, miszerint: „Minden filológiai aprómunkát mellőzve, akár első olvasásra is, rögtön szemünkbe tűnnek Herceg kivételes írói képességének újabb vonásai. Ezek különösképpen hősei valóságtudatának, erkölcsi és szokásvilágának a rajzában mutatkoznak meg az író valósággal való újszerű szembenézésének eredményeképpen.” Gerold László viszont többek között ezt írta recenziójában: „Herceg János a legjobb értelemben helyi író, kinek esetében a lokalizálás, a röghöz kötöttség nem leértékelést jelent, hanem azt a tényt jelenti, hogy az írónak van saját, megélt, autentikus élettere, melynek minden zegzugát ismeri [...] írásai lett légyenek azok novellák vagy emlékezések, évek óta egy behatárolt élettérben játszódnak, vissza-visszatérő témákkal, szereplőkkel, de kivétel nélkül a szerzőre olyannyira sajátos személyes hang jellemzi őket, s a mesélésnek az kivételes készsége, amely mindig magával ragad, olvasmányossá teszi őket. Herceg János a legköznapiabb történetből is tud érdekes, figyelmet lekötő szépirodalmat formálni, s teszi anélkül, hogy éreznénk a formálás igyekezetét, kényszerét. A riportszerű írásokban is felfedezzük azt a többletet, amelyre csak igazi író képes, író, akinek a lába alatt biztos, szilárd valóságtalaj van, s ezért írásainak fikciórétege is mindig a hitelesség, a realitás erejével hat.” A kötetet a tervezett Atlantisz helyett Herceg kérésére *Mulandóság* címen jelentettük meg nyolcvanötödik születésnapjára.

Még abban az évben lehetőség nyílt egy évfordulós Veljko Petrović-válogatás kiadására is, és ki másra gondolhattunk az előszó megírását illetően, mint egykori zombori íróbarátjára, Hercegre, aki a felkérésre ezt válaszolta: „*Ami Veljko Petrović novelláit illeti, vigyázz, mert a pesti kiadás rettenetes fordításokat közölt. Szerintem teljesen használhatatlanok, csak Illéséi.*” A kérésre, ha mégis, azonnal jött a válasz: „...reprodukálhatók jelentős javítások után, de: azt hiszem, legjobb lenne új válogatásban bemutatni Veljkót, ha egyáltalán érdemes kiadni. A legjelentősebb novellák: a Nisi jégeső, a Magyar Pista és néhány magyar vonatkozású írása, amelyek ebből a kötetből kimaradtak. Szegény Z... itt is olyan felületes volt, mint minden más délszláv vonatkozású dolgában. Én már csak egy fordításomra emlékszem, a Kalangya 1942. júliusi–augusztusi számában... Az előszót természetesen vállalom, bár V. P. – most látom én is – nem volt az a jelentős alakja a délszláv irodalmaknak, amilyenek hazafias versei teremtettek reputációt a számára.

Egy Rastko Petrović, vagy Crnjanski magasan fölébe emelkedett. Korábban meg Bora Stanković! De ha mégis kitartatok mellette, persze hogy...” És meg is lett, akárcsak a kötet is, Bori Imre válogatását jobbra Borbély János műfordítóra bíztuk, s ő „csinosította” a kopottas régebbi fordításokat is. Végül Herceg János is elégedett volt a munkával. És csak még egy apró adat ezzel kapcsolatban. „Igen, az a Tumbász én vagyok. Ilyen álnevekkel szaporítottam a Kalangya munkatársainak számát” – írta 1994. november 4-i levelében.

Még néhány pár soros levél. Egyikben (1994. október 12-én jelzi): „*Fél kell mennem, ugyanis e hó 18-ára, mert Déry-díjjal tüntettek ki, s akkor lesz Déry születésének századik évfordulóján az ünnepélyes átadás. Nem jössz fél véletlenül?*”

Kiadóvezetőként, úgy éreztem, ott kell lennem. Fölvittem.

Tervezett gyermekkötetre kapcsán is váltottunk néhány levelet. Gyermek- és ifjúsági novelláit, történeteit gyűjtöttük össze, s kértem, nézze át az anyagot, tegyen hozzá vagy vegyen el belőle, egyszerűen az összegyűjtöttek alapján álmodja meg könyvét. Mire a válasz: „*Köszönöm az ötletet és még inkább a készséget egy meséskönyv kiadására. Én ugyan az utóbbi időben nemigen írtam meséket, s amit írtam, az is inkább felnőtt gyerekekhez szólt. De hangjuk és tartalmuk hatásosabb, mint a korábbiaké volt. Így például a novelláim között kiadott Dinidaj, s a mellékelt Történet című. Hogy az előbbi egy másik gyűjteményben, a Mulandóságban megjelent, nem hiszem, hogy zavaró lenne. Ezt persze én mondom, ha Neked más a véleményed, lemondok róla... Még valami: Szegény Husvéth Lajosról máshova is írtam mostanában, mert emléke lidércnyomásként nehezedik rám, de az, ahol megemlékeztem róla, aligha jelenik meg, mert Cs. 7 Napjának küldtem meg a rádióknak. Az előbbi a papírhiány miatt nem látott napvilágot... Apropó, papírhiány. Hát nem remek ötlet a cenzúra részéről? Szabadalmaztatni kéne! Visszatérve a meséskönyvre, kíváncsian várom a továbbiakat.*”

S az utolsó levél, amely 1994. december 19-i keltezését visel, nyilván betegsége miatt is, már némi indulattal íródott, ezért illik teljes terjedelmében közölni: „*Kedves Győző, igyekszem azonnal visszaküldeni a mellékelt szerződéseket. Doroszlón ugyanis betenként egyszer jelenik meg a posta, akkor jön és megy. A zombori Hídba – megmondtam Borinak – nem írok. Két regényt és egyéb ezer dolgot írtam róla, most nem vagyok hajlandó felvonulni benne. Különben is Pestre megyek. Nem tudom, a maradék honoráriumot, 13 ezer forintot kifizetted-e? Karácsony lesz, s az unokámnak adnám. Szeretettel köszönt: Herceg János.*”

A következő 1995. évi *Híd* januári Négy város tematikai címet viselő – zombori, becskerekai, szabadkai és újvidéki „várost látó” – számát,

bár Herceg János írást már nem adott, viszont gyászkeretes fényképe és a róla szóló nekrológok vezették be, jelezvén, január 29-én elhunyt. De a zombori blokkot – Bori Imre főszerkesztő határozott elképzelésének megfelelően – mégiscsak az ő verses szövegével vezettük föl, ami talán választ adott keseredettségére is. Versének címe ugyanis: A város, ahol születtem, s ahol élek, így indul:

*„Az utcák még a régiek, de a város már nem az, ami volt,
a celtiszfák mélyen a szemükbe húzzák poros lombjukat,
hogy ne is lássanak semmit, s ha a kőangyalok hangosan sírnak,
ne csodálkozzatok, talán azon sírnak ők is, hogy már
senkit sem ismernek a jövő-menő emberek közül, s a
panaszukat sincsen, aki megértse...”*

Tekintettel arra, hogy Herceg János levelei egy részének postscriptuma is van, álljon itt is egy, mintegy utóíratként.

„Kedves Győző!

Nagy érdeklődéssel olvastam visszaemlékezésted a verbászi német intelligenciára. Egy nevet nem említettél, vagy talán nem is ismerted Müller Béla tanárt. Én is úgy talákoztam vele, hogy valamikor a hetvenes évek elején felkeresett, s megkért, kerítsem elő neki valahonnan a Kalangya első évfolyamának második számát, semmi pénzt nem sajnál érte. El szeretne ugyanis dicsekedni salzburgi barátainak, hogy ő előbb fedezte fel Ivo Andrićot, mint a Nobel-bizottság, mert lefordította Andrić: A musahirhanában című novelláját. Lenyúltam íróasztalom első rekeszébe, és átnyújtottam neki.

Nagyon hálás volt, s a lelkemre kötötte, hogy okvetlenül keressem fel, ha még egyszer Salzburgba jövök. A híres és látványos temető mellett van egy vidám söröző, ott gyülekeznek vasárnap a verbásziak.

Ismertem korábról a sörözőt, s a következő év egyik vasárnapján, miután a felejthetetlenül szép temetőbe korábban is eljártam, most szétnéztem a verbásziak után. Müller Béla felfedezett, s az asztalukhoz vezetett, úgyhogy ott ültem egy nagyon kellemes, nobiles társaságban. Neveket nem tudnék mondani, csak azon lepődtem meg, hogy valamennyien tökéletesen, némelyek még egy kis vidékies mellékízzel beszélnek magyarul.

Müller Béla aztán elkísért a Blaue Ganz nevű régi fogadóba, ahol korábban is megszálltam, s útközben csodálkozásomnak adtam kifejezést, hogy ezek a verbászi urak úgy beszélnek magyarul, mintha az anyanyelvük volna. – Hát az is volt! – mondta Müller. – Mi valamennyien magyarok voltunk a harmincas évekig, svábbból jött magyarok, ahogy Ady mondta!

Nem győztem csodálkozni a régi békebeli Bácska boldog világában, s ezt a hangulatot éreztem ki a Te írásodból is. Nagyon finom hangon szövődött aztán tovább

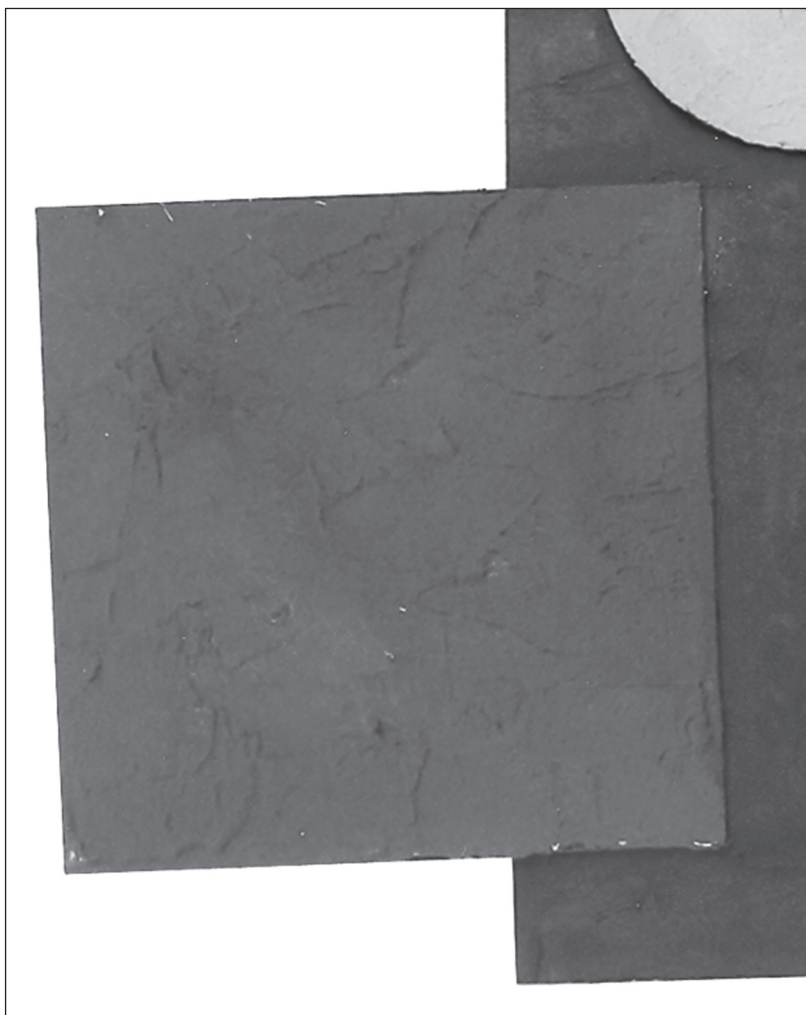
a meséd, feltehetően egy hosszabb történet kezdeteként, amelynek folytatását nagy érdeklődéssel várom. Gördülékeny előadásod és a Lust zum fabulieren fölényesen könnyed előadásodban meglepett. Ha regény lesz belőle, biztos sikere lesz!

Ennyit akartam közölni Veled, bokros teendőid között, s most igazán szeretettel öllelek: Herceg János.

Doroszló, 990. augusztus 4.”

Remélem, a Herceg-hagyatékban valahol ott lappang fölkérő- és válaszleveleim némelyike.

Újvidék, 2009. február 21.



„Transznacionális” kulturális diskurzusok

A hibriditás a posztmodern szimbolikus érték kategóriája, a posztkolonialitás egyik központi fogalma, amelyet Salman Rushdie mint a különböző kultúrák összekeveréséből születő újat ünnepel.¹ Fontos kihangsúlyozni, hogy a kifejezésben rejlő jelentés ellenére nemcsak a grammatikák irodalma írható le a posztkolonialitás meghatározó jegyeivel, „hanem az anyaországok nyelvi produktumai is, amennyiben ezeket is fogva tartja a civilizáció–barbárság, középpont–periféria, Én–Másik egymásba átkódolható, metaforikusan egyenértékű oppozíciói által meghatározott beszédmód”.² Závada Pál regényei is „transznacionális” kulturális diskurzusokat szóltatnak meg, melyekben „transzlacionális”³ műveletek, egyéni olvasatok, értelmezések, fordítások érvényesülnek – az első három mű (*Jadviga párnája*, *Milota*, *A fényképész utóköra*) szövegvilágának kulturális kevertsége mégis talán pontosabban jellemezhető a posztkolonializmussal közös fundamentummal bíró multikulturalizmus szempontrendszerével. Hiszen ezek a textusok inkább az egyén szintjén problematizálják a hovatartozást determináló jegyeket, az otthonoson, a sajátán belül tapasztalt idegenségérzetet, a másság létélményét közelítik meg más-más aspektusból, de szinte mindig a szubjektum identitásvesztése, -keresése a hangsúlyos, s csak az én létét közvetlenül meghatározó társadalmi meghatározottságok válhatnak a narratíva szerves részévé. Zsilka Tibor a *Jadviga párnája*-t basztard kultúrtermékként interpretáló tanulmányában kiemeli, hogy a regény a tótkomlósi szlovákok identitásvesztését egyszerűen a tör-

¹ Szamosi Gertrud: A posztkolonialitás. = *Helikon*. A posztkolonialis művelődéstudomány, 1996. 4. 425.

² Bényei Tamás: A posztkolonialis irodalom. = *Helikon*. A posztkolonialis művelődéstudomány, 1996. 4. 520.

³ Homi Bhabha kifejezései. Homi K. Bhabha: A posztkolonialis és a posztmodern. A társadalmi hatóerő kérdése. = *Helikon*. A posztkolonialis művelődéstudomány, 1996. 4.

ténelmi változások következményeként magyarázza, „korántsem szociológiai-politikai alapon kapunk magyarázatot a történetekre, hanem egyszerűen az egzisztenciális kérdések a döntőek; a politikát a mű csak felvillantja, ez csak afféle háttérrel biztosít a családon belül zajló eseményeknek”.⁴ Osztatní Andrást a teljes politikai érdektelenség jellemzi, életét kitöltik a magánéleti történések és meg nem történések – igyekszik tudomást sem venni a körülötte, az országban, a világban zajló eseményekről, háborúról, politikai szervezkedésekről.

A szövegvilágok hőseinek kulturális hibriditása a különböző etnikumok egymásmellettségének, együttélésének következménye. Závada Pál egyik Elek Tibornak adott interjújában ki is hangsúlyozza: „nem hiszem, hogy figuráimban a szlovák jellegzetességeket le tudnám választani a nem szlovák sajátosságokról. És engem nem is az úgynevezett »tisztá« nemzetiségi tradíció érdekel [...], hanem éppen az összetettség, sőt, az elmagyarosodás vagy a nyelv romlása is. Hiszen itt beleillenek a hagyományba olyan elemek is, amelyek nem a szlovák tradíció elemei. Sőt, én nem is ismerek ebben a körben olyan családot, ahol külön lehetne választani a szlovák tényezőt a magyartól. Az emberek kapcsolatrendszere, nyelve és egész élete mindig is rendkívül sokrétű volt, és sohasem egy »csak-szlovák« tájházba való.”⁵

A területi érintkezéseken túl a szubjektum kulturális önmeghatározását a különböző nemzetiségű csoportok keveredése, családdá ötvöződése tovább nehezíti/lehetetleníti, s ennek következménye az én belső megosztottsága, többfelé tartozása/sehova se tartozása lesz/lehet. Jadviga Winkler Francival való megismerkedését felidéző (napló)bejegyzése jól illusztrálja e hibrid létszituációt: „Hogy »ezeknél« itt jobban értjük egymást mi, akik magyarok is vagyunk (ha az lehet egyáltalán egy félzsidó-félnémet fiú és egy szlovák anyától, magyar apától való, tótok közt fölcseperedett leány, akit Pesten és Ausztriában angol apácák neveltek). De nemcsak a magyar nyelv volt vele közös (habár Franci, ha eldölt egy pohár borral a kereveten, arra is megkért olykor, hogy szlovákul beszéljek vagy énekeljek neki, amiből ő pár szót értett csak), hanem mint hasonló helyzetre fogékonyak, jól értettük mi a szó nélküli beszédet is. Mindketten idegenek maradtunk abban a házban, ahol pedig »családtagnak« hazudtak bennünket.”⁶

⁴ Zsilka Tibor: Basztard kultúrtermék. Závada Pál: Jadviga párnája. = *Alföld*, 1998. 6. 94.

⁵ Závada Pál-interjú Elek Tibor: Szlovák–magyar táj-haza. Závada Pál. = Elek Tibor: *Fényben és árnyékban*. Az irodalmi siker természetrajza. Pozsony: Kalligram, 2004. 302.

⁶ Závada Pál: *Jadviga párnája*. Budapest: Magvető, 1997. 102–103. A továbbiakban: (JP, 102–103).

A kívülállásukból eredő idegenség tapasztalata biztosít alapot Jadviga és Winkler Franci alakuló kapcsolatának, externikus helyzetük teremt köhéziót közöttük a kezdetektől: míg Jadviga különállása az idegen térben/közegben elsősorban árvaságából, a családhoz nem tartozásából adódó létállapot, Franci kívülállását a nem szokványos életvitelén túl az etnikai-kulturális hibriditása eredményezi: „Francit persze, mint rokont, inkább sorolhatták volna a családtagok közé, ha viszont órá nem a feketebárányság ódiума háruł, a mihasznának tartott éleťelvei és tréfálkozóan könnyűnek, léhának mondott viselkedése miatt (amiket a háziak végsősoron Franci sajnálatos kevertfajúságának tudtak be), amiért rokonai szemében már pusztá jelenlétével is az ő unalmas és kérlelhetetlen protestáns elveik és erkölcsaik kigúnyolójának tűnt fel »annak a bolond ungarische Béninek a halbjüdisch fia«” (JP, 103).

Milota György a méhtenyésztés múltjáról beszélve kezdi fejtegetni a hovartartozási struktúrák problematikus voltát, rámutatva, hogy a történelmi változások következtében megvalósuló határáthelyeződések, az áttelepítések eredményezte transznacionális (kulturális) folyamatok miként járultak hozzá nemcsak a szubjektum önértelmezési stratégiáinak bonyolításához, hanem bizonytalanították el a *mi*, a *mienk* pronomének jelentését is: „nem föltétlenül fedik egymást a mi hazánk történetének szereplői a mi elődeink méhészeivel. A mieink a mieinkkel. Attól függ ugyanis, hogy kik a »mieink« és hogy mi az a »mi.«”⁷ A szöveg folytatásában Milota sorra veszi a névmások lehetséges jelentésváltozatait, megpróbálja térben, időben és etnikailag is behatárolni a *mi* fogalmát – a széma implicit tartalmainak textualizálásával (pontosabban Milota esetében: kimondásával) némileg patetizálódik az egyébként jobbára ironikusan szemlélt köztesség pozíciója: „Mi magyarok?, mi tótok?, mi kárpát-medenceiek?, mi magyarországiak? (de mikori magyarországiak?), mi felvidékiek (de felvidéki magyarok vagy felvidéki tótok?, és persze megint kérdés a mikor!), vagy mi alföldiek?, mi alföldi szlovákok (és magyarok és egyebek?), mi tót ajkú magyarok? (amit jó ideje helyesebb volna már úgy mondani, hogy magyar ajkú tótok, pontosabban szlovák származású de jobbára már magyar ajkúak), vagy kicsodák?” (M, 79).

A transznacionális létmód teljesen normális jelenségként kezelődik multietnikus terekben, az etnikai kevertség nem vált ki megütközést, a kulturális hovartartozás nem mérvadó minőség: „Milota? Hogy ez ugye tót név. Na, mert őbenne meg van állítólag olasz, horvát vagy szlovén vér meg zsidó, de hogy hát ki a magyar itt egyáltalán” (M, 213).

⁷ Závada Pál: *Milota*. Budapest: Magvető, 1997. 79. A továbbiakban: (M, 79).

Válságidőkben, kiélezett létszituációkban azonban fontossá válik, etnikailag ki minek vallja magát, Homi Bhabha is utal rá, hogy a „kulturális különbözőség témája egyre inkább társadalmi krízishelyzetek során kerül a felszínre, és az önazonossággal kapcsolatos kérdések ebből fakadóan túlzásba hajlanak”.⁸ Ezt példázza a *Jadviga párnája*-nak elbeszélésébe iktatott anekdotikus betéttörténet is, mely a szlovák kisebbség nemzetiségi mozgalmainak szervezkedői körében hangzott el: „Figyelj, azt mondja: »Huterjak József frontkatona emelkedett szólásra, aki egy új és szebb élet nevében fölszólította a népet, hogy aki magyarnak érzi magát, gyülekezzen este a Vasuti kertvendéglőben. Melyről holnapi kiadásunkban adunk majd számot.« [...]»

És?, kérdelem tőle, mi volt ott?

Hát tudom én? Vagyok én teszerinted egy magyar?» (JP, 225.)

A *Jadviga párnája* és a *Milota* című regények szüzséiben elsősorban a magyarországi szlovák kisebbség kulturális mássága tematizálódik, de a szövegekben felsejlenek további különbözős-alakzatok nyomai is. A *Jadviga* által lejegyzett Winkler Franci-történet megelőlegezi *A fényképész utókorá*-nak szövegvilágában már dominánsan jelen levő zsidóság-problematikát. Bombitz Attila is kiemeli Závada-tanulmányában, hogy *A fényképész utókorá*-nak lapjain a szerző „más irányokból, részben a zsidóság szóalakzatából, részben az ugyancsak disszeminatív fogalmi alakzatot reprezentáló népi-nemzeti hagyományból közelítsünk személy és közösség magyar sors történetének időtlen és megoldatlan kérdéséhez”.⁹ Nem csak a korábban hangsúlyos két kultúra közöttség/közötti lét határozza meg a regény hőseinek világát, tovább bonyolódnak a hovatartozási struktúrák. Az *Idegen testünk* című textusban pedig az addig háttérfunkciót betöltő társadalmi és politikai vonatkozások cselekménybonyolító szerepre tesznek szert. Az évnesztések (és a kiút lehetőségével nem kecsegtető) -keresések terepe természetesen ebben a regényben is továbbra is a psziché marad, de a szociális töltetűség nagymértékben befolyásolja az önértelmezés stratégiáit.

A fényképész utókorá-nak olvasója először Adler Jenő kívülállásával találkozik, aki származása miatt nem tud koherens részévé lenni annak a közegnek, ahová tartozni szeretne: „Párszor ugyan észrevettük, hogy besurrant egy-egy előadásra, de mivel szemináriumokra nem járhatott, és mert a folyosón gyanakvóan kezdtük méregetni kinézetének rasszjegyeit,

⁸ Homi K. Bhabha, i. m. 489.

⁹ Bombitz Attila: Mielőtt elsötétül (Závada Pál). = Bombitz Attila: *Akit ismerünk, akit sohasem láttunk: magyar prózaszeminárium*. Pozsony: Kalligram, 2005. 278.

végül is elmaradozott. Ezután inkább csak a szoros tanrenden kívüli rendezvényekre merészkedett el, s közénk vegyülve így jutott be Dohányos előadásaira is, amely a vidéki földművesvilág társadalmi fölemelésének halaszthatatlanságáról szólt.”¹⁰

Jenő mássága nem csupán kívülmaradását eredményezi, önértékelésére is kihatnak a társadalmát meghatározó faji előítéletek – az ő esetében is érvényes a posztkoloniális diskurzusoknak az a jellemvonása, hogy a „sub« (az alá-) kapcsolódik az »alter«-hez, ami ugyancsak fogalomértékű kifejezés”.¹¹ Adler Jenő alteritását alárendeltségként éli meg: „alkalmanként fordítói munkákhoz jut, de ritkán, mivel ő először is megmondja, izrealita családba született, ha ez nem akadály” (FU, 10). E deformált énkép korábbi negatív tapasztalatok, élmények következtében alakult ki: „Hiszen jópár éve leszűrhettem a tanulságot, hogy ahányszor kívülről akar bárhová is bekerülni, kétszer annyira kell igyekeznie, mint minékünk, akik eleve is bent vagyunk” (FU, 11). A posztkoloniális perspektíva azt hangsúlyozza, hogy „a kulturális és politikai önazonosság a másság folyamatában jön létre. A faji és kulturális különbségek átfedik a szexualitás és a nem kérdését, illetve az osztályok társadalmi kapcsolódásának és a demokratikus szocializmusnak a témakörét. A kisebbségeknek a kulturális értékek holisztikus és organikus fogalmába való asszimilálásának az ideje lejárt”.¹² *A fényképész utókorá-*nak szövegvilágában azonban még nem érvényesül ez a nézőpont, Jenő esetében a másság nem a kulturális és politikai önazonosság kialakításának eszköze, ő egy idegen kulturális közeg viszonyaiba szeretett volna asszimilálódni, abban szeretett volna érvényesülni. Ez az oka, hogy alteritását és az abból adódó elutasításokat sokkal intenzívebben éli meg mint a hozzá hasonlóak: „Mert te mindig kifelé törekszel a magadfajtájúak közül!, mondta neki egyszer a sógora. Most elgondolkodott rajta, hogy ez tényleg így lehet, s hogy vajon mi ennek az oka, de belealudt” (FU, 11).

Janice Kulyk Keefer a *Historigrafikus etnofikció* című tanulmányában rámutat arra a tényre, hogy az etnicitás és a történelem közötti kapcsolatok semmiképp sem hagyhatók figyelmen kívül¹³, és e problematika megkehlhetetlenségét igazolják a Závada-regény azon szöveghelyei is, amelyek a kényszerű térváltások következtében fellépő idegen és otthonos oppozíció problematikáját járják körül: „Rádásul nem elég, hogy őt és az övét kiül-

¹⁰ Závada Pál: *A fényképész utókorá*. Budapest: Magvető, 2004. 8–9. A továbbiakban: (FU, 8–9).

¹¹ Szamosi Gertrud, i. m. 427.

¹² Homi K. Bhabha, i. m. 487.

¹³ Janice Kulyk Keefer: *Historigrafikus etnofikció*. = *Helikon*. A multikulturalizmus esztétikája, 2002. 4. 431.

dözték színmagyar szülőföldjükről, hogy egy kommunista országba tótok közé pakolják be őket, de még annak sem örülhettek soha – amivel pedig az áttelepítő-vonaton vigasztalni próbálták egymást –, hogy elveszett, ami elveszett, de legalább hazajuthatnak a magyarság anyahazájába (FU, 279). Az etnicitás és a történelem/politika közötti összefüggések fejtegetésére inkább csak a kocsma borgőzös levegőjében kerül sor, a mindennapokat a passzív felejtés mechanizmusai uralják.

Janice Kulyk Keefer Fischer *Ethnicity and the Post-Modern Arts of Memory (Az etnicitás és az emlékezet posztmodern művészetei)* című művében írtakra hivatkozik szövegében: „Amennyiben, ahogyan Fischer mondja, az etnicitás természete szerint dinamikus és interreferenciális, inkább az összehasonlító tudást, mint a rasszizmussal járó etnocentrizmust segítve elő (217), akkor számunkra lényeges az, hogy elismerjük és felfedezzük a közöttünk lévő összekapcsolódó különbségeket.”¹⁴ A Závada-regények 20. századi idősíkokat mozgó tereiben még nem tud feltétel nélkül működni a posztmodern dinamikus és interreferenciális nemzet fogalma. *A fényképész utókora és az Idegen testünk* textusai felkeltik a múlt kritikai átértékelése iránti igényt, rávilágítanak a további elodázás lehetetlenségére: „az etnicitás-írás esztétikájának az író azon etikai szükséglete is része, hogy »ethnosz«-a szembenézzen a személyes és a kollektív történelmével, és ha kell, megküzdjön vele”.¹⁵

A kulturális asszimilációval járó értékvesztés problémaköre is tematizálódik Závada regényeiben. Bányai János a *Milotáról* írt kritikájában foglalkozik e kérdéssel: „a jobbára már egymás közt is magyarul beszélő szlovákok még emlékeznek »dalsokra«, de könnyen váltanak át »magyar nótára« [...] nem másra, nem népdalra, hanem »magyar nótára« váltanak, és ezt éppen Milota »Gyurka bácsi« vezényletével, aki nótás kedvű ugyan, de repertoárja operettekől és nótákból tevődik össze, ami úgy is érthető, hogy az elhagyott érték helyett – valakire való tekintettel – a könnyebbet, pontosabban a »könnyűt« választotta. Az elveszett, az elhagyott ebben a fájdalmasan közép-európai (kisebbségi) szituációban nem helyettesíthető, legfeljebb látszatértékekkel.”¹⁶ A *Milotában* még csak fel-feltűnik a kultúraváltást kísérő értékvesztés motívuma, az *Idegen testünk* szinte már túlírja a beilleszkedés fokmérőjeként működő leértékelődési mozzanatot. A munkaszolgálat miatt családjától távol levő, zsidó származású Gábor

¹⁴ Uo. 431–432.

¹⁵ Janice Kulyk Keefer, i. m. 432.

¹⁶ Bányai János: A nyelv- és identitásváltás szomorúsága. = *Holmi*, 2002. 11. 1502–1503.

Dezső levelében így dicsekszik feleségének: „De ha hiszed, édes, ha nem, évtizedek távolából is felködlenek a rég elfelejtett nóták, nem vallok szégyent. Hát ilyen magyar vagyok én.”¹⁷

A származásukat tekintve változatos figurákat felvonultató regény szövegvilágában már a kulturális hovatartozással kapcsolatos kritikai felhangok is jelen vannak: „az ilyen bálokon elsősorban persze adományokat akarunk gyűjteni a Bund javára, de nem mellékes az echte magyar kultúra bemutatásának missziója sem...

Echte magyar misszió...!, ha volna szabad diszkréten fölkapagni, akkor Johannka azt mondaná: ha-ha. Echte népizenekar, magyar cigány és héber zsvány vegyesen, Weisz bácsi berlini csárdájából, ugye, itt egy Szőke Szakáll, ott egy Alpár Gitta, körüti kuplé, jiddis humor és cukros operett, na, gratulálok, ő a maga részéről köszöni szépen!” (IT, 70–71.)

A multikulturalizmus „megjelenési formája az a nyelv, amelyen keresztül a nagyobb közösséghez lehet fordulni, tehát a célközönség nem a kisebbségi, vagy helyi közösség, hanem a külső, domináns nagyközönség”.¹⁸ Závada Pál a multikulturalizmus jegyeit is magukban hordozó regényei sem a szövegvilágokban hősként jelen levő kisebbségek által beszélt nyelv(ek)en íródtak, de magukban hordják azok hatását. Szlovák és német nyelvű közbeékelődések egyaránt szerves részét képezik a szövegnek, előfordul, hogy csak szavak, kifejezések kerülnek át az „idegen” nyelvből: „No, nem is ártja bele magát a tervezésbe – mondván, mindenki csináljon csak azt, amihez ő ért, nicht wahr.

Amiként ő meg a cég igazgatásába nem tűr beleszólást – visszavonulásokor pedig azt mondja, hogy a fia, Rudolf szakmailag tehetségtelen [...], mekkora szerencse, hogy a gyárba nem kell neki valami idegent fölfogadni, wie sagt man, werkleiternek a fiú mellé, mert van erre nekem az a remek vőm, a Vilmos, mein lieber Wilhelm” (IT, 112–113). De akad példa bőven arra is – elsősorban a Jadviga első számú naplójának, Osztatní Andrásnak a textusaiban, hogy dialógusok egyik szólama teljes egészében a másik nyelven hangzik el: „Gyere, Sztari, mesélj nekem valamit!

Choj ti racsej szpaty! Opilyí szi!

Nem annyira. Hogy vannak azok a varázslások, Gregor?

Ja vrazsity nyevjem.

De azt azért tudod, hogyan mesélik!

¹⁷ Závada Pál: *Idegen testünk*. Budapest: Magvető, 2008. 87. A továbbiakban: (IT, 87).

¹⁸ Szigeti L. László: A multikulturalizmus esztétikája. = *Helikon*. A multikulturalizmus esztétikája, 2002. 4. 408–409.

Álye, gyeakje hádke!

Hogy is van az a... hogy hívják? Zmok?

Ách! Szpítáj szi od nyanye Blahovki!

Nem! Ezt te mesélted nekem gyerekkoromban!

Már elfelejtettem. (Nem írom szlovákul tovább Gregor szavait, pedig kevertük továbbra is.) (JP, 342–343.)

Ondris naplójában a beékelődő szlovák nyelvű mondatok szerves részét képezik a textusnak, hiszen mindenféle lábjegyzet, magyarázat nélkül építi be azokat magyar mondataiba/mondatai közé. A *más* nyelvű szövegrészeket Miso bejegyzései, glosszái indítják el az elidegenedés útján. Ami a család első és második generációjának még természetes volt, azt a harmadik nemzedék már csak parciálisan érzi sajátjának. Próbálja átörökíteni a szlovák nyelvet és hagyományokat, de éppen folytonos magyarázgatásai világítanak rá arra, hogy ezek már egy általa sem sajátként megélt tradíció elemei: „Különbén nem így kell szlovákul írni, ahogy itt vannak a szavak. Mert csak fül után és nem helyes írás szerint, hanem magyar betűvel vannak. Habár én se tudok, csak ilyen itthoni féle tótul” (JP, 35). Többnyire elég a saját tudása a fordításokhoz és a magyarázatadásokhoz: „Vér, vér, krú. A nyelvnek megköszönni való szó ez, hogy krú, az enyéim így mondják a vért” (JP, 41). De előfordul, hogy nyelvi kompetenciája már nem bizonyul elégségesnek, és csak szótárak igénybevételével kerülhet sor a translációra: „Azt, hogy odpuszty mifelénk így nem mondják, nekem is szótárban kellett megnézni, mert van szótárom. Azt találtam rá, hogy bocsássál meg. Pedig szó szerint ha veszem, akkor hagyjad vagy engedjed el. Nálunk itt csak inkább olyat mondanak, hogy »nyehnyevajsza«: ne haragudjál. Nem nagyon van olyan, hogy bocsánatkérés. De biztos szépen akarta kifejezni” (JP, 81).

Az asszimilálódó közösségben megvannak a nyelvek használatának szabályai, már csak meghatározott alkalmakkor, beszédhelyzetekben kerül sor a másik, a lassan feledésbe merülő nyelv szavainak alkalmazására:

„Egy ideje rossz rád nézni már megint, mojszinko.

Tót szavakat a beszédébe keverni és kisfiamozni csak ugratásból szokott, de most oly vigasztalóan kedves ez őtőle. Apácskám szólított csak így valaha” (JP, 286).

Erre a szituatív nyelvhasználatra mutat rá Angyalosi Gergely kritikája is: „A kínos, az intim, a konfliktusos vagy a személyesen meditatív epizódok kifejezőeszköze Závadánál a szlovák; s persze annak is könnyen érthető jelentősége van, hogy a harmadik »generáció« szellemileg is a legalacsonyabb szinten álló képviselője, a kicsit hibbant öreglegény Miso már

csak töredékesen érti ősei nyelvét.”¹⁹ Miso időnként rácsodálkozik a szlovák nyelv szépségeire, kifejezőbbnek értékeli az általa használt magyarnál, s nem, mert a nyelvek közötti különbözőség ilyen objektíven megragadható, hanem mert a számára már nem magától értetődő szlovák nyelv egzotikumában saját elidegenedtségét is tükröződni érzi: „Különben itt azt, hogy »Ona vavela« (»Ő mondta«) azt nő mondta, mert ona. Magyarban rossz, hogy nem lehet így mondani, hogy tudnánk, hogy nő mondta vagy férfi. Vagy olyat se hogy: Moja. Szerintem szép szó csak így egy szóval, hogy MOJA. Ami annyit tesz, hogy az én nejem. Vagy hát nő nemű valaki, aki enyém. Ezen a szavon többször el is morfondirozok, mert olyanom nekem sose volt. Csak anyusom, de arra nem lehet így mondani, hogy moja, csak feleségre a férj. Mondjuk, ha kocsmában hallom tótul: Megyek aszongya, mert moja már vár ebédelni. Moja na csaká uzs na obed” (JP, 79).

A fokozatos nyelvváltás nemcsak az Osztatní családot érinti a *Jadвига párnájá*-nak szövegvilágában, hanem az egész békési tótságot, Ondris egyik naplóbejegyzéséből is nyilvánvalóvá válik: „Bacovszky Tisztelendő kitett magáért, és oly zengzetes szlovák körmondatokban állította elénk a megváltó kinszenvedés meg a mennybemenetel példázatát, hogy a régi parasztnyelvet beszélő nép azt nem is igen érthette” (JP, 82). Hiába beszélük ugyanazt a nyelvet a tisztelendő és hívei, ha utóbbiak nyelvi kompetenciája már nem terjed ki a bonyolultabb szerkezetek befogadására.

„Először is a Múlt nem tűnhet el nyomtalanul, léteznie kell rá vonatkozó bizonyítékoknak. Másodszer, a bizonyítékoknak jellegzetes *különbséget* kell felmutatniuk a Mához képest.”²⁰ Ilyen assmanni értelemben vett múltbizonyítékként olvasható a békési tótok szlovák nyelve is, a teret váltott csoportnak az anyanyelvi közegtől való elszakadásával együtt kulturális és nyelvi kapcsolatai is megszakadnak a kibocsátó nemzettel. Elszigeteltségében a nyelv nem képes önállóan egzisztálni, nem tud élni a természetes nyelvek legfőbb tulajdonságával, a változással, képtelen a múlt és a jelen közötti különbségek kifejezésére. Saját környezetben nem is tudatosul a beszélőkben, hogy az általuk használt nyelv már egy archaikus nyelvjárása csupán a szlováknak. *A fényképész utókorá*-nak szövegvilágában Koren is csak a pozsonyi látogatás során ébred rá, hogy a nyelv, melyre kisgyerekként tanították egy régies, megkövült nyelvváltozat.

Gilles Deleuze-nek és Félix Guattarinak a Prágában beszélt kiszáradt német nyelvvél kapcsolatos fejtegetése érvényes a békési szlovákok ar-

¹⁹ Angyalosi Gergely: Egy regényforma hatyúdála. = *Holmi*, 1998. 6. 870.

²⁰ Jan Assmann: *A kulturális emlékezet*. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1992. 32.

chaikus nyelvére is: „A kiejtett hang deterritorizált lárma volt, ami azonban reterritorializálódott a jelentésben, most a hang fog deterritorializálódni mindenféle kompenzáció nélkül. Az új deterritorializációt átszelő hang vagy szó a jelentéssel bíró nyelvből származik ugyan, de már nem az; és nem is zene, nem megszerkesztett ének, bár azok bizonyos hatása megtalálható benne.”²¹ Az izolált szlovák közösség deterritorizálódott nyelve nem lett azonnal az asszimiláció áldozatává, a multietnikus környezetben a magyar nyelvi elemekkel vegyülő szlovák reterritorializálódott, új jelentésértékekre tett szert. A *Milota* előadásra szánt színdarabjában e hibrid nyelvhasználat sajátos jelentéshordozó szerepét próbálják kiaknázni a mű alkotói, szereplői, de az értetlenkedő Kuhajda Samu képtelen e szemantikai többlet befogadására: „Hát ti meg mit povedáltok itten?!, röhincselte Samu hitetlenkedve. Nem tudtok se magyarul, se tótul? Mi!, hogy nye bugye kitelepítés?!, és csak pukkadozott a nevetéstől.

Hülye vagy te, moj brat! Direkt mondjuk így...

Ugyan már, hogy direkt! Nehogy én már be akarjam neki magyarázni, hogy egy színházi előadáson...!” (M, 476.)

²¹ Gilles Deleuze – Félix Guattari: *Mi a kisebbségi irodalom?* = *Ex-Symposion*. Minor irodalom. 2003. 44–45. 4.

„bácsi kérem, szabad itten tombolni egy kicsikét?”

Az elbeszélői én tombolása a történetmesélés mezején¹

„...emlékezéssel kezdődünk...”² – írja Derrida. Ez a kezdet úgy tűnhet, a szubjektum születését jelölné, azonban, amennyiben az emlékezői aktust egyfajta önteremtő, az ismétlési struktúrát követő mechanizmusnak tekintjük, már nem beszélhetünk egy egységes szubjektumról, csupán én-állapotokról.

Az emlékezés a véges és végtelen dichotómiáját foglalja magába³ – ti. annak tapasztalatát, hogy a halhatatlanságra törekvő véges létező az emlékezés által megőrzi és újratерemti önmagát –, ilyen módon egyfajta megoldásként is interpretálható. A megsemmisülés, az eltűnés felé folyamatosan haladó egyén késleltető stratégiája azonban latens megoldás, hiszen csak bizonyos ideig-óráig lassítja le a folyamatot, annak megszüntetésére viszont képtelen. Egy ilyenfajta „lassítás” valójában ismétlés: a már elmúlt ismételt jelenné tétele. A múlt „jelen-léte” esetében azonban nem a szituáció megjelenítődése a fontos – azaz a szituatív ismétlés valójában csak a múltbeli én-állapot megidézésének az eszköze. Tehát a helyzet, a hangulat, maga a milió újramegjelenítése által válik lehetségessé az én akkori állapotának az ismételt átélése. Éppen ezért az emlékezés mint ismétlés az egyén folyamatos próbálkozása önmaga újratерemtésére. Ezek az újratерemtések azonban, noha a már meglévőre irányulnak, eltérőek lesznek a múltbeli állapotoktól, hiszen az én folyamatos mozgásban van (rálátása a dolgokra, tehát a nézőpont mindig más, még ha a szituatív meghatározottságok – tér, idő, szereplők stb. – ugyanazok is lennének), illetve maga az emlékezés

¹ Garaczi László: *Mintha élnél – Egy leműr vallomása* 1. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1999. 42. o.

² Lásd: Losonczi Alpár: *Az emlékezés hermeneutikája*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1998. 5. o.

³ Uo.

mindig pontatlan. (A múltra vonatkozó tudásunk éppen ezért mindig bizonytalan, esetleges. A történetek teljesen nem rekonstruálhatók.)

Az emlékezés módszeres alkalmazásával – melynek tulajdonképpen célja a szubjektum életben tartása lenne – valójában nem hogy közelebb kerülnénk magához a szubjektumhoz, hanem egyre jobban távolodunk el tőle, hogy végül teljesen elvesszünk a különböző én-állapotok sokaságában. Az a próbálkozás pedig naiv kísérletnek bizonyul, hogy a folytonos emlékezés által rekonstruált én-állapotok egymás mellé helyezése által végül egy jól körülhatárolható szubjektumot szerkesztenénk meg.

Ennek a problémának a nehézségei kétszeresen is megjelennek az irodalom mezején, hiszen az eleve problémás helyzetet a nyelv lehetőségei is korlátozzák. (Ennek bizonyítékai az emlékezési folyamatok leírásai mellett az elmesélés nehézségeinek metanyelvi kifejeződésai.) A szubjektum ilyenfajta kisiklása a kezünk, illetve a könyv lapjai közül az írói formanyelv lehetőségeit is meghatározzák: „az elbeszélő tevékenysége már nem egy tartalom kibontásában, feltárásában áll, hanem az egymással nem érintkező részek, a zárt edények egyikének kiválasztásában, az ott található énnel együtt”.⁴ Ilyen „zárt edényként” működő ének „regénye” Garaczi László *Mintha élnélje*.

A *Mintha élnél* utolsó mondatai („Lenyúzom az ént.”⁵, „Ha ki bírnék menni innen.”⁶) Garaczi módszertani elvének, célkitűzéseinek és prózája (illetve a próza) lehetőségeinek a lényegét fogalmazzák meg. Egy olyan műről van tehát szó, amelynek kiindulópontja egy hagyományos elbeszélői én-felfogás átírása, egy egységes, a történetmesélés aktusa során (a történetmozaikok alapján) megkonstruálható szubjektum tagadása, hogy végül az önéletrajzi regény teljes átértelmeződésére kerüljön sor. A *Mintha élnél* éppen ezért egyfajta „regénykísérletnek” tekinthető, ahol a szerző egymás mellett, párhuzamosan alkalmaz két, az énnel kapcsolatos eljárást. Egyrészt a narrátor a kisgyerekkorba – önmaga korábbi állapotaiba – történő „visszalépései” során az én megkonstruálásának lehetünk a szemtanúi (azaz egy reflektálatlan „*tabula rasa*” teleírása, a külvilág tapasztalása során a belső felfedezéséig való eljutás és a gyermeki kérdések, illetve a „tük-rös-mozzanat” segítségével eljuthatnánk a kvázi-„öntudatra ébredésig”),

⁴ Gilles Deleuze: *Proust*. Atlantisz, 2002. 126. o.

⁵ *Mintha élnél*, 102. o.

⁶ Uo.

⁷ Ezt támasztják alá a következő részek: pl. „Hogy ez az ő az én.” (a szalag a kézen, 18. o.), a sírbolt ugyanezzel a névvel (19. o.), „a név csupán azt fejezi ki, hogy nem a többi? [...] Vagyok és leszek, aki voltam?” (36. o.), „Ilyen gyorsan még nem cseréltem személyiséget.” (59. o.), a csere a szülészetben (77. o.), a zászló mutatja, hogy én vagyok (87. o.) stb.

másrészt a közelmúlt, illetve a jelen eseményeinek elmesélése során egy identitással rendelkező (?) én széthullásait tapasztalhatjuk. Éppen ezért az énhez való eljutást folyamatosan blokkolja, kikezdi és átírja egy ezzel inverz folyamat. Az én sohasem lehet „befejezett” és egységes, hiszen a régmúlt, a gyerekevek „énje” egy keletkezésben levő én, míg ezzel szemben a közelmúlt, illetve a jelen felnőtt énje már egy pusztulásban levő én.

Az elbeszélői én próbálkozásai egy egységes élettörténet elmesélésére, és ezzel együtt ön maga identitásának megtalálására vonatkoznak (hiszen ez az elbeszélői, elmesélői aktus során kellene hogy létrejöjjön), azonban, mivel ez nem valósulhat meg, ezért a *Mintha élnél* egyrészt az önéletrajzi regény (önéletrajzi regény) lehetetlenségének, másrészt egy egységes elbeszélői én lehetlenségének a dokumentuma. (Minden egyes narratíva sok másikat rejt magában, ezekben változik a szubjektum szerepe, az összes változás, szerep nem írható le, nem vethető össze, az „összes” történet nem mesélhető el, az én – ami sokszor a külvilág reakcióira ad választ, illetve a külvilág én-interpretációra reagál és ezen keresztül értelmezi magát – darabokból nem építhető fel.)

Mivel az én megkonstruálásában (hiszen egyrészt „erre menne ki a játék”) a külvilág meghatározó szerepet tölt be, ezért a *Mintha élnél* egyik „rétege” az énrétegező társadalmi elvárások. Ennek konstatálása Garaczi részéről nem egyszerű ténymegállapítás (leírás és felsorolás, noha ez utóbbit előszeretettel alkalmazza), hanem egy erőteljes véleménykinyilvánítás, elutasítás is. „Beszoktatás alatt vagyok⁸ – mondja a felnőtt pozícióból visszatekintő gyerek-narrátor, azaz a társadalom most idomítja, formálja önmagához illővé ezt a keletkezésben lévő öntudatot. A társadalmi elvárások, viselkedési mintázatok, szereplehetőségek és beszédmódok (tehát viselkedési és nyelvi klisék, közhelyek) ironikus bemutatását, nevetéssé tételét⁹, kikezdését kísérel meg Garaczi. (Ezekkel az elvárt magatartásformákkal, illetve nyelvi közhelyekkel történő játék és ironizálás – mondhatni szétírás – radikálisabb formában a *Pompásan buszozunk – Egy leműr vallomásai 2.*¹⁰ című regényében figyelhető meg; a *Mintha élnél*ben ez inkább „a felnőttek értelmetlen és erőszakos világa elleni tiltakozásként”¹¹ jelenik meg, ahol is az animalizmus szintjén leledző „gyerek-én”, illetve az alkohol és még inkább: a drog hatása alatt „más szinten” levő kamasz-felnőtt kilép a társadalom általános konvenciói alól, és próbálja megvalósítani kvázi-lázadásával énje szabadságát.)

⁸ I. m. 88. o.

⁹ Hiszen „az ellenség legyőzésének egyetlen módja, hogy nullává röhögjük.” – I. m. 94. o.

⁷ Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001.

⁸ *Mintha élnél*, 92. o.

Éppen ezért nemcsak az én önazonosságának, illetve az énség mibenlé-
tének a kereséséről van szó, hanem egyfajta kiútkeresésről is. Ez a kiútkeresés
az előbbiből következik, hiszen miután folyamatosan társadalmi korlátokba,
elvárásokba ütközik az én, az „előítéletektől megterhelt intellektusnak”¹² és
„az elnyűtt testnek”¹³ „túl kell élnie” a szabadságában való korlátozást, a fe-
nyegtetést, emellett nem találja a helyét a világban, idegen.

Egyrészt ez az idegenség a *Mintha élnél*-ben még nem teljesen körvo-
nalazott, és inkább mások attribútuma, mint az elbeszélői éné („különb-
en is mindenki hülye és idegen”¹⁴), ezzel szemben a *Pompásan buszozunk*-ban
ez az idegen a lemúrként megjelenő elbeszélői én, aki azért nem találja
helyét a „világban”, mert az megváltozott, új. Akárcsak mint a „visszajáró
kísértet”¹⁵, úgy ez az elbeszélői én sem mozog otthonosan az „új vezérek
által meghonosodott új stílus, divat és szabály”¹⁶, az újfajta önéletír(t)ás és/
vagy történetmesélés mezején. A történet – akárcsak a kígyó – egészben
falja fel ezt a hagyományos elbeszélői ént. A kígyó „mellesleg” a sötétség
szimbóluma, akit Ízisz, a „sokdolgú álom istennője”¹⁷ tart a kezében, ille-
ve aki labirintus¹⁸, akárcsak az egész szöveg. A szöveg labirintusként való
felfogása erre a kiútkeresésre reflektál, illetve arra, hogy a megfejtéssel egy
egységes szubjektumot konstruálna meg a befogadó – erre azonban még-
sem nyílik lehetőség: az én szőröstül-bőröstül elnyelődik.

Másrészt a túlélés „az elbizonytalanító gondolatok elhessegetése”¹⁹, a
fej homokba dugása, melyre azonban a Garaczi-elbeszélő nem képes. Az
igazi kiutat a halálban látná, de ez az elbeszélő – még ha öngyilkosjelölt
is – a tényleges tettelességet, önmaga azonnali, testi felszámolását nem
tudja megvalósítani, ezért marad számára egy köztes megoldás: a tudat-
módosítás. A „lobogónk, Petőfi” vezérelv átírása „Lobogóm hajnóczy”-ra²⁰
ennek az alkoholistá-drogos állapot és „hitvallás” (!) módszertani elvve
tételének a bizonyítéka, akárcsak a borroughs-i mintával való azonosu-
lás: „szöszmötés a szavakkal, protokoll, levonat, fülszöveg, és napi két óra
misztikus múzsasuttogás, a képzelet és nyelvérzék bejáratott körei”.²¹ Eh-
hez jön még a töredék, a felsorolás és végül a felháborodás: „unod, hogy
senkit se érdekelsz, csak a módszeredre kíváncsiak”.²² Mégis, a *Mintha*

⁹ I. m. 59. o.

¹⁰ Uo.

¹¹ I. m. 101. o.

¹² *Pompásan buszozunk*, 121. o.

¹³ Uo.

¹⁴ *Mintha élnél*, 63. o.

¹⁵ „*A kígyó mint labirintus.*” – I. m. 63. o.

¹⁶ I. m. 59. o.

¹⁷ I. m. 66. o.

¹⁸ I. m. 84. o.

¹⁹ I. m. 85. o.

élnél narrátora is csak a módszer iránt érdeklődik: az általa bálványozott írók, a „mesterek” (Ottlik, Hajnóczy, Nádas, Esterházy) barátságára nem vágyik, hiszen: „amire szükségem volt, lepároltam műveikből”²³, vagy erre utal a távozó Ottlik maradék pezsgőjének a kiivása, a módszer elsajátítása („és az isteni sugallat szétáradt ereimben”²⁴).

A regény utolsó két mondata látszólag nem nyújt megoldást. Garaczi hiába nyúzza le az ént (többek között a történetmesélés linearitásának áthágásával, prózája töredékességével, nyelvi játékokkal) – teljesen nem lehet, ahogy a társadalmi elvárásoktól függő énből sem lehet kiszabadulni. A *Mintba élnél* én-elbeszélője így válik ténylegesen is „minthá”-vá, feltétellessé: mintha szabaddá, mintha egységessé, mintha önazonossá.

Éppen ezért, ha elfogadjuk azt a deleuze-i állítást, mely szerint a műalkotás gép, amelynek „lényegéhez tartozik, hogy termel, különféle igazságokat termel”²⁵, akkor megállapíthatjuk, hogy a Garaczi-regény mint gép annak az igazságnak a termelője, mely a szubjektum egységének felbomlását, a narratíva világának töredezettségét, tehát a hagyományos történetmesélés lehetetlenségét fejezi ki. Ilyen módon a *Mintba élnél* én-elbeszélője elsődlegesen nem felfedezi, hanem kitermeli önmaga múltbeli, zárt edényként működő én-állapotait – akárcsak az emlékezés, folyamatosan újratерemti önmagát, ezáltal próbálva kijátszani az idő uralmát, halhatatlanná tenni önmagát. Noha – mint ahogy dolgozatom elején írtam – az emlékezés csak latens megoldást nyújt az egyén számára, azonban ez az emlékezés az irodalom mezején valódi megoldássá tud válni.

A Garaczi-regény „teremtő igazsága”, illetve „megoldása” egyfajta dialektikus mozgást követel: folyamatokról van szó, melyek, ha befejeződnek, kudarcra vannak ítélve. Az örökös teremtődés az emlékezés és ezzel együtt a nyelv állandó használatában történik. Garaczinak éppen ezért abban van igaza, hogy elismerve azt, hogy – a wittgensteini „Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” kijelentést parafrázálva –, „nem lehet beszélni” (nem lehet történetet elmesélni, nem lehet a szabályok alól kibújni), hozzáteszi még azt is, hogy: „de hallgatni sem tanácsos”.²⁶ Noha az énnel nem lehet mit kezdeni, és noha erre tökéletesen semmilyen beszédmód sem alkalmas, mégis meg kell próbálni, legalább, egy kicsit: tombolni. És ez a tombolás talán mégiscsak több, mint a hallgatás, hiszen a hallgatás egy ilyen olvasatban nem más, mint az emlékezés feladása, maga a véges emberi lény, illetve maga az irodalom halála.

²⁰ I. m. 24. o.

²¹ Uo.

²² Deleuze: i. m. 146. o.

²³ I. m. 72. o.

Europoetica

A magas szakképzettségű mászó

Miért is panaszkodna? Nem öreg, de bizony nem is fiatal. Most indult el legjobb éveinek bizonytalan létráján. Szergejnek hívják: éppen boldog lett. Így időnként pusztá unalomból áthúzgálja a dátumokat a naptárban. Minél többet próbál megtudni, annál inkább hallgatnia kell. Lakatot tesz a szájára. Szinte soha nem vesz részt a játékban. Nem volt választási lehetősége. Talán a bolygók téves állása miatt. Ki tudja, nem merne fogadni rá.

Itt élt, Újvidéken, a hirtelen felhúzott épületek lakótelepén, kukorica-földekkel körülvéve, számos ruhaszárító kötéllel, egy csomó telegyömösölt szemeteskukával, amelyeket éjszakánként fenéig föltúrtak, szétfeszített postaládákkal, melyek tartalmát szétszórták a bejárati lépcsőn. Egy sok tekintetben nem éppen ártatlan országban, ahol a kellemetlenségig keveredtek a meggyőződések, jelenségek és dolgok. Mondjuk, nem találta fel magát a legjobban. Vagy talán nem is akarta.

Nem élt teljesen egyedül. Habár úgy tűnt. Minden áldott reggel, mielőtt munkára ment volna, a felesége ébresztette, akit a konvencionális reggeli üdvözlés után csak a késő esti órákban látott újra, ahogy az improvizált konyhában igyekezett túlkiabálni a hangoskodó tábornokokat és az alakuló politikai pártok vezetőit. És úgy szaporodtak azokban a napokban, mint az épületek körül burjánzó gaz, a katonai rangok pedig csupán aprópénznek számítottak a leleményes cimborák közötti elszámolásban. Sehogyan sem sikerült lelepleznie azt a pillanatot, amikor feleségének szavai ólomsúlyúakká váltak, akár a macskanyávogással teli koromsötét éjszaka, álma pedig olyan nehéz, mint a gypjútakaró. Sokáig ébren maradt, ki tudja, milyen okokból.

Ebben az utóbbi tíz évben, hollóhajú feleségétől eltérően, munka nélkül, ráérősen és világos cél nélkül élt. Istenem, hogy is lehet céltalanul élni?

Szergej pedig éppen úgy élt. Ebben az utóbbi tíz évben, amire valamiféle gúnyos mélabúval emlékezett vissza, az asszony elviselhető könyörületessége, csendes szemrehányásai és fejcsóválásai mellett is figyelmesség övezte. Valószínűleg soha nem tette fel magának a kérdést, vajon megérti-e őt az asszony. Miért is tette volna? Sokkal egyszerűbb volt elvégezni neki bizonyos kis feladatokat, megjárni időnként a szomszédban lévő boltot, elvinni megjavíttatni a cipőt. Szeretett neki ezt-azt megtenni. A felesége pedig többnyire nem akart az ő szituációjáról beszélni, csupán néha szűrt ki néhány megjegyzést homályos elvárásokról, rejtegetni igyekezve a bizalom rég kialudt fényét.

Reggelente rendszeresen kivitte a szemetet, szinte rituálisan, és estélig többet nem tért vissza a bérelt lakásba. Riasztotta a megszurkült és kopott tapéták sivársága, különösen azokban a pillanatokban, amikor az ablakon keresztül beszűrődtek a reggeli nap sugarai. Fagyosság és bántó csönd. Ezért sietett el körüljárni az újvidéki utcákat. Kıtartóan reménykedett abban, talán találkozik majd egy olyan személlyel, akinek éppen akkor szüksége lesz rá.

Rendszeresen olvasta ceruzával a kezében az apróhirdetéseket az újságban, munkát keresve, olykor szombat délelőttökön valamicskét dolgozott is. Behordta a fát valakinek az udvarába, felvitt egy frizsidert vagy valamilyen szekrényt az ötödik emeletre. Olykor valamiféle váratlan felelősségérzettel gyűjteni kezdte a kartondobozokat, mintha a város tisztaságáért és rendjéért aggódna.

Többnyire munka nélkül és ráérősen keringett a város peremén, sűrűn figyelte a Dunát, a zavaros víz fölött egymást ijedten hívogató bibiceket, olykor azzal a gondolattal foglalkozott, hogy halász lesz belőle. Vonzották azok a görnyedt alakok, akik órákon át kémlelik a vizet, belekölvülve a némaságba. A szebbik foglalkozások egyike az ember életében.

Valami rendezetlen és nyugtalan harmóniával váltakoztak a napok, akárcsak egy boldog-szomorú dal melódiái. Mondhatnánk, már nyakig benne volt a munkanélküliségben, bár ez túl erős minősítés lenne, nem csak rá nézve, hanem azoknak a többségére is, akik azokban az években az utcákon csatangoltak, az értelem felé vezető valamiféle hasadék, szűk utcácska, elfeledett átjáró után kutatva. S mintha valaki tervezte és sokszorozta volna a sikertelenség okait. Olyan volt ez, mint amikor egy zavaros előcsarnokban a földrengésre várakozva egymásnak ütköznek a munka után hitetlenkedve kutatók és a túlságos elfoglaltságukban is tétlenkedők. Ha olyan egyszerű lenne ezt a kollektív autizmust bemutatni, amely oly dominánsan jelen volt azokban az években, akkor az okokat is fel tudnánk sorolni. De nem tudjuk.

Több utalás és tény jelezte, hogy a munkanélkülieknek az értelem kereséséről szóló élete azokban az években egy kísérleti szociális tanulmányra hasonlított, melyben sürgősen szükség volt a helyes következtetésekre. Önmagáért való kísérlet. Szokássá vált azt mondani, hogy ilyen időkkel élünk, és hogy ezt mérték ránk. Az események gombolyaga magától göngyölgött le, az inercia alapján, a régi fonál szárai nap mint nap szakadoztak, s csak időnként kapta el valaki a végeit, pusztán szórakozásból, és kötött rájuk ügyetlenül csomót.

Egyébként is szerény igényeinek korlátozása mellett, valamiből mégiscsak élni kellett. Legalább a várakozás és a keresgélés nyújtotta sovány ámtásból. Függetlenül attól, hogy mennyire lefoglalták hangulatváltozásai, figyelmét nem tudta elkerülni az, hogy a boltok előtti sorokban, melyek azon a nyáron, mintha valamilyen íratlan szabály szerint keletkeztek volna, mindenki az áruhiányról és a drágulásról beszélt. Azután pedig különféle képp előadott versikékben a munka hiányáról, a szociális gondokról, az inflációról, a devizaárfolyam alakulásáról, a külföldi valuta birtoklásáról, a népzenei parádék hőseiről és hősnőiről. Nyári délelőttökön már a jövőről való találgatások, a politika és a hőség is szóba került. A délután váratlan és gyors közeledése pedig az aktuális összeesküvések hosszú listája felé vezetett.

Nem kétséges, hogy 1992 nyarán az erőszaknak való kiszolgáltatottság, az összeesküvések felsorolásának lehetősége hihetetlen méreteket öltött. Nagy becsben voltak az asztrológusok, a proféták, a kuruzslók, a vajakosok, a dodolák, a halálmadarak, a politikai geostratégák, a térképészek, a szenzorok, a megbélyegzettek és a jósnők. Mintha nem létezett volna olyan ember, aki legalább megsejthetné, hogy a predesztináltságnak és az összeesküvésnek mekkora lavinája zúdult azokban az években erre a térségre. Nem mintha nem lett volna.

Így lett Újvidék egyszeriben túl szűk. Az utazásban keresett menedéket. Először a környező helyeken. Paragovo, Tiszakálmánfalva, Káty, Vrdnik, Ležimir, Veternik, Maradék, Neštín. Lehet, hogy a hangok nem sokszorozódnak, de az is lehet, hogy az embereket más gondok nyomasztják. Lehet, hogy valakire szükségük is van. Hogy valamicskét megcsináljon, hogy valakit helyettesítsen valahol. Csupán a vidék szépségét tudta észrevenni. A többi csak hasonlatosság. Az összeesküvés hangjai sokkal gyorsabbak voltak a túlzásfólt, lassú buszoknál és vonatoknál. Ahogy kilépett, már ott várták. És a napok még kibírhatatlanabbak lettek. Ha hallgatni szeretne volna, egész napjait tölthette volna ki elcsépelet szövegek kötegeivel.

Őszintén szólva, nagyon csodálkozott. Még a felesége sem tudott rajta segíteni. Vagy nem is hallotta őt a többiek hangjától, vagy pedig valami-

féle természetes állapotnak gondolta az értelemnek ezt a hiányát. Azt még valahogy meg is értette, hogy legtöbbet arról beszélnek, amit elveszítettek. De sehogy sem tudta elképzelni azt a hatalmas méretű veszteséget, amely arányos lenne a beszéd mennyiségével. Ő, akinek nem sok vesztenivalója volt, nem tudott igazat adni nekik.

Csodálkozásában egyre hosszabb utakra indult. Az utasszállítás egyre bizonytalanabb, kiszámíthatatlanabb lett, de olcsóbb is. Mint annyi minden más. Úgy érezte, élvezi a busz túlsúfoltságát, a fülledtség intimitását, a nagyhangúak és susogók felismerhetetlen zsvivaját. Mintha a munkára találás esélyei is növekednének. Nyári nappalokon Čačakba, Nišbe, Svrlijgbe, Velika Planára, az Avala lejtőihez, Grockába is eljutott. Nem volt szüksége térképre. Jelentősebb eltérésekről nem beszélhetnénk. De legalább múltak a napok.

Feltételezhette vagy számíthatott volna arra, hogy bár egyszer ő maga is valamiféle alattomos összeesküvés játék gombolyagába tekeredve találja magát. Annyi jelzés volt a levegőben azokban az években, szinte mint valami elviselhetetlen ragacs, tikkasztó nyirkosság, ami a test minden porcikáját elborítja. De nem éppen azon a nyári napon, amikor véletlen indítékok kényszerítették, hogy Kragujevacra utazzon. És nem éppen abban a pillanatban, amikor bámulva figyelte a fehér inges embert, ahogy mesterien kapaszkodik fölfelé a könyvekkel teli magas polcokon a Városi Könyvtárban. Csak hallgatott, azonban szerette volna hangosan bevallani, hogy valamiféle titkolt irigységet érez. Megmondani azt, hogy ő maga is képes lenne egész életében a polcokon mászni.

Valóban, mondta neki a fehér inges ember, lehetséges, de csak akkor, ha magas szakképzettségű mászó, vagy bár képzett mászó, vagy legalább mászó vagy. Akárcsak ő. És ha ennek valamilyen mélyebb értelmét látod. Mint ahogyan ő, de még mennyire látja. Sokakkal ellentétben, akik Szergejhez hasonlóan értelmetlenül bolyongnak a földgolyón. Micsoda ember. Mit mondjak, Szergej tágra nyílt szemmel és tátott szájjal, izgatottan figyelte. Mintha nem is lélegezne.

Csak a délutáni órákban vette a bátorságot, hogy odamenjen hozzá egy néptelen étterem nyári kertjében, amelynek nevére nem tudott rájönni. A fehér inges ember fagyalalttal kínálta. Szergej elutasította, hogy minél előbb megtudhassa, hogyan lehet mászóvá válni, szakképzett mászóvá. Á, nem, legyintett a fehér inges ember, mintha csak az unalmas legyeket terelné, csak vicceltem, mert időnként így élem meg a könyvtárosi hivatásomat. De látva a kiábrándultság árnyékát, amely Szergej arcára borult, gyorsan hozátette, de még mennyire szép lenne, ha létezne ilyen hivatás. Meg ha mi valamennyien az élet polcain fölfelé kapaszkodó képzett mászók lennénk.

A hosszú és fárasztó úton hazafelé Szergej enyhén szólva letört volt, szinte megsemmisült, csak árnyéka volt önmagának. Az istenért, éppen hogy megsejtett egy új értelmet, és egyetlen szó máris szétporlasztotta. Ahogy a bérelt lakás felé közeledett, a hiábavalóság végtelen terhének nyomását érezte a hátában. A felesége azonban szinte a küszöbön várta. Kedvesem, különösen hangsúlyozta azt, hogy kedvesem, sürgős hívást kaptál az újvidéki Városi Könyvtárból. Holnap reggel munkára kell jelentkezned. Úgy gondolják, hogy valamennyi jelölt közül te vagy az egyedüli megfelelő szakképzettségű mászó.

De én nem pályáztam erre a munkára, szerette volna mondani, ám túl későn, mert a felesége ekkorra már a konyhában termett, s folytatta a veszedelmet a politikusokkal, a tábornokokkal, a tányérokkal, a serpenyőkkel, a krumplival, a hagymával és minden egyébbel. Korán lefeküdt, azzal a gondolattal, hogy ez csak egy ártatlan vicc, és hogy a hívásra nem fog jelentkezni. És vigasztalanul aludt el, jóval korábban, mint hollóhajú felesége.

Az asszony reggel elég vidáman ébresztette, és útnak indította a Városi Könyvtár felé. Bármit megtett volna a feleségéért, így tehát ezt a könyvekhez vezető utat is felesége vágyainak újabb teljesítéseként fogta fel. Egy nyakkendős, derűs és mosolygós, udvarias férfi várta, aki elárasztotta őt üdvözlő szavaival. Persze, hangsúlyozta a nyakkendős ember, nekünk ebben a pillanatban valójában nincs szükségünk sem magas szakképzettségűre, sem szakképzettre, még csak mászóra sem. Egyébként ilyen foglalkozás szerepel a könyvtár munkahelyi leírásaiban, ám valójában nem létezik. Ezért, veregette meg Szergej vállát, az ön munkahelye a Városi Könyvtár pincéjében van. A pince tele van vízzel, s a könyveket minél előbb ki kell válogatni és kihozni a fényre. Jó lenne, ha azonnal csizmát húzna.

Vagy még jobb, gondolta Szergej, ha uszonyokat növeszték. Így aztán csakis a felesége miatt, és hogy annak vágyát teljesítse, magas szakképzettségű mászó helyett szakképzetlen úszó lett. Mit jelent az élet. És mit az összeesküvések. Hét napig odaadóan dolgozott, csaknem úgy, mint az, aki a világot teremtette.

Hét napig megállás nélkül hordta ki a vízből a pince lépcsőin a nehéz köteteket. Törölgette és figyelmesen nézegette őket. A könyvtár udvarában könyvhegyek nőttek. Milyen óvatosan bánt Vlagyimir Iljics Leninnel, Bakarićtyal, Edvard Kardeljjal. Hát még az egykori elnök mondataival. Szinte már elhitte, hogy váratlanul megtalálja az értelmet vagy legalább fölfedez valamiféle magasabb célt. Így ment ez hét napig. Még a felesége is más szemmel nézte reggelente. Talán elégedett volt, Szergej megkérdezni sem érkezett, annyira leláncolta a felelősség, annyira merengő lett odaadó munkájában.

A hetedik nap elérkeztevel a Városi Könyvtár udvarában teherautó jelent meg, a kötetek a gyomrába kerültek, mint holmi könnyen elejtett zsákmány. Szergej munkáját pedig kedvesen megköszönte az udvarias, nyakkendőös ember, s kijelentette, hogy a továbbiakban nem igénylik alkalmazását. Pontosan így, alkalmazását. A magas szakképzettségű mászóról alkotott álmok pedig szerteszálltak, akár a túlérétt pitypang szirmai. Végül már csak az maradt, hogy reménytelen tekintetével útnak indítsa a teherautót. Mit szól majd a hollóhajú?

A televízióból dörgő, aktuális vezérrel folytatott heves vitájának kellős közepén találta. Keményebb volt a dörgés, mint bármikor. Az asszony nem kímélte, nálánál is hangosabban azt kiabálta, hogy mindent elveszített, mindent tönkretett, mindenkit elárult. Szergej a mákszemnél is kisebb volt, alig tudta elsuttogni, hogy ő is, íme, elveszítette a pincebeli magas szakképzettségű mászó állását. Az asszony csak megvonta a vállát, és folytatta a vitát. A nem éppen kellemes este *árnyakkal* töltötte be a bérelt szobát. Mintha a villanyégő tehetetlen lett volna.

Sikerült ezt is elveszítened, mondta az asszony szinte higgadtan, és a fal felé fordult. Szergej nem merte megkérdezni, hogy ez kire vonatkozott. Őrá-e, vagy az aktuális vezetőre. Sok mindent veszítettek együttesen azokban az években. A területektől az értelemig.

Franja Petrinović (1957, Novi Slankamen). Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Szerb Nyelv és Irodalom Tanszékén tanult. 1984–1992 a *Polja* című folyóirat főszerkesztője. 1992–2000 a *Dnevnik* napilap Kulturális rovatának újságírója, 2000–2007 a *Stylos* kiadóház igazgatója és főszerkesztője. Ma is itt dolgozik szerkesztőként.

Regényei: *Mimezis, mimezis romana* (1983), *Tkivo opsene* (1987, 2002), *Izveštaj anđela* (1997), *Poslednji tumač simetrije* (2005). Esszékötet: *Pred vratima raja* (2002), Đorđe Pisarevvel.

Díjak: 1997: a Vajdasági Írók Egyesületének Év Könyve Díja (Nagrada Društva književnika Vojvodine za knjigu godine) Branko Bajić-díj (2002), A Kultúra Szikrái Díj (2006), Laza Kostić-díj (2006).

Az utolsó apostol

minden étkezés egyforma
a barátok régen elmentek üresek a tálak
az asztalon
szárad a jóízű főzelék nyoma
a kanalakon
szálak a hajából amellyel nárduskenettel megkent
lábát törölte
és sírt vigasztalanul a nárdusos bokát áztatva
mindenki magára maradt a koleszterintől való félelmével
és vérnyomáscsökkentő tablettáival
daloljunk újra korhely módra töltsük
a bort
noha „egy ti közületek elárul engem”
noha nem emlékezünk ki kötötte kendővel körül magát
hogy lavórral a kezében mindannyiuk lábát megmossa
így elválasztva a szklerózis áldozatai leszünk
egészen tehetetlenül
félek a pénztáros nevét elfelejteni
nehogy a meghívott vendégek közé vegyüljön és megismételje
„aki velem ette a kenyeret a sarkát emelte fel ellenem”
nem tudom hány temetés múlt el
s azt sem hányan maradtunk
de asztalomon minden vacsora az utolsó
tizenkét tányérból meríték
ugyanennyi villát kést érintek
szónoklatok az esküdszék előtt üres gyomorral
„néktek is meg kell mosnotok egymás lábait”
szavak erőtlen
ráncos bőr izomtalan
beomlott sátorszerkezet

Don't eat meat!

1. Szomorú szívvel jelentem, nem haltam meg, és egészen jól érzem magam. Akár a dühös bohócok, akik valahol a déli félteke alján táboroznak és badmintonoznak az Angirasz nemzetségéből való pingvinekkel, rímeket mormolok, melyek sohasem okoztak fejfájást, és amelyek áldásos injekcióira számítunk kövér ábrázatunkon.
2. Azt mondják, az arany sárgás porrá vált, amit a dohányosok középső és mutatóujjuk körül hordoznak, úgyhogy a szifiliszeselek, cukrászok és holdkórosok éjszakánként arról álmodhatnak, hogyan fogadja be vérkeringésük a szemcséket az acéltűn keresztül, amely ki tudja, milyen bányamélybe vezet, vagy ne adj' isten ama mérgező kipárolgásoknak a forrásához. Nos, ennyit mondhatok most, hogy már nem létezem.
3. Mindenhol nyugalom és csönd és por, elmúltak azok az idők, amikor hitték, hogy aki elmegy, az örökre elment. Nincs többé ilyesmi, kedves nővérekék, nincs: már a pionírok szája sem nyílik arra, amire az ősz hajú nyugdíjasok egész csordája esküdött, arra az ősi rajzfilmből való sűrű, gyantás bajuszra.
4. Viszket az orrunk, testvér, tüsszentenénk, de maradjunk inkább némák abban a percünkben, mely garantálja majd jogainkat és kötelességeinket a távoli mezőkön, ahol, régóta várom már, csontjaim majd megpihennek.

5. Hagyjuk hát el a panaszos hangot, mit ennyi meg ennyi példányban sokszorosítottunk, felejtsek ott egy borítékban, melyen sem a címet, sem a bélyeget nyelv nedve nem érte. A feledés, mondják, eltöröl mindent! Már kezdem is: nem köpködök, nem én. Ha ti is így tesztek, képzeljétek, miféle ismerésben részeseülünk majd ott. Mindenesetre patkányból főzik a legjobb halászlét!

Ivan Negrišorac (1956, Trstenik). A Belgrádi Egyetem Filológiai Karán szerzett magiszteri, majd doktori oklevelet. A Matica srpska titkára volt, ma a *Letopis Matice srpske* című folyóirat főszerkesztője, az újvidéki Bölcsészettudományi Kar tanára (irodalomelmélet). Költő, próza- és drámaíró, kritikus. Újvidéken él.

Verseskötetei: *Trula jabuka* (1981), *Rakljar. Želudac* (1983), *Zemljopis* (1986), *Toplo, hladno* (1990), *Abrakadabra* (1990), *Hol* (1993), *Veznici* (1995), *Prilozi* (2002), *Potajnik* (2007). Regény: *Andeli umiru* (1998). Négy drámája is megjelent.

Értekezés: *Legitimacija za beskućnike*, Srpska neoavantgardna poezija: Poetički identitet i razlike (1996).

Díjak: 1981: Goranova nagrada, 1990: a Vajdasági Írók Egyesületének Év Könyve Díja (Nagrada Društva književnika Vojvodine za knjigu godine), Đura Jakšić-díj (1995), 2007: Zmaj-díj (Zmajeva nagrada).

Szégyenérzet

Orovec Krisztina fordítása

A pocsék napokat –

a hidraulikus fúrógépnek a kalapács és véső zajával keveredő robajával, a másnaposság kínjaival, a váratlanul érkező forró szellőkésekkel, a fogak közt csikorgó homokszemcsékkel, a nyár perzselő érintésével az arcomon, a fejfájással, a monszun rajtaütésszerű, a déli harangszó zengését is elfojtó támadásaival, az öngyilkos gondolatokkal, a zsiros, szűrös szagú verítéssel, amely a csuromvizes inget, mint valami plakátot, a háthoz, vállhoz ragasztja, a keserű szájjal, az alkonyati hirtelen jégviharral, a fekete lyukakkal és a válságos percekkel, a hűvös éjszakai eső morajával, a közlekedési lámpa fényének piszkos vérével a vizes aszfalton, az ellenőrizetlen forrású, unalmas hírekkel és a nyilvánosság elé tárt bombasztikus megjelentésekkel együtt

– szeretem egyedül átvészelni...

...lecserélve a társasági élet pörgését a jelentéktelen sarki könyvesbolt jótékony csendjére, az új nap kakofóniáját a gesztenyefa lombjának védelmében feledett rozzant pad magányára, amely híven őrzi kódolt titkát a szerelmes eksztázisban kibukott szavainak és a lépései szinkópájának...

– Hol vagytok most?

– Milyen nap van ma?

Egyedül,

kő – kvarckő a gyors folyású, sekély patakban, amely, akár a verkli, ismétli a vízcso bogás örökké egyforma muzsikáját.

Szőke férfi a végtelen búzamezőben.

Egyedül.

Önmagának ismeretlen.

Másoknak idegen...

Menekülni nem tud,

dönteni nem akar.

Mégis, vannak olyan helyek (mint például Márquez *Szerellem kolera idején* című regényében a hotel, melynek fülledt kis szobái menedéket nyújtottak a szeszélyes és kifürkészhetetlen hegedűművész-költőnek, Florentino

Arizának, vagy pedig a *Volt egyszer egy Amerika...* című film sötét, hasisfüstös, árnyakkal teli teaháza, amely a Robert de Niro alakította Noodles rejtékhelye volt), ahol elrejtőzhetsz, menedéket találhatsz az álomvilág varázserdejében.

Az élet álom.

Mégis, csak mások által boldogulhatsz, még ha oly jól is esik a magány, mint az ópium.

Mint egy árnyék, akkor,

kora este, pont abban a nehezen megragadható kis időszakban, amikor hirtelen

minden meghal egy pillanatra,

elvonszolom magam,

csendben,

mint egy kivert kutya, undorító spicli,

szagom pecsétjét tapasztva az álomba merült házak falaira,

homályos és fájdalmas sóhajokba rajzoló lépteim,

közben a távolban fenyőtobozok hullanak,

mígnem a pislákoló fényű kávéházba érkezem, ahol ismerik a nevem,

s a természetem,

és átlátnak rajtam,

tudják, ma milyen italra van szükségem,

ahol ilyenkor nem bámulnak meg, és nem érdeklődnek az egészségem, a

szeszélyes időjárás meg

a tegnapi rangadó eredménye felől...

ahol – ekkor, ezen a napon,

egyedül hagynak a démonaimmal, hadd morzsolgassam a szomorúság olvasófüzérét, mert ők is tudják, hogy senki sem képes a saját magánya felett virrasztani, ha nem tud undok lenni másokkal.

És csak ülök –

órákon, napokon, évszázadokon át –

eldübörögnek egymás után

a nyári vonatok, az esőzések, a havazások s a tavaszi hajók,

születések, háborúk –

halálok, játszmák,

órák, napok, évszázadok,

ez az idő mérhetetlen.

– Milyen nap...

Behúzódok a vállaim,

a karikás szemeim,

az inggallérom,

a cigarettafüst,
egy pohár vörösbor,
a bápult mennyezetét tartó faoszlop mögé...

Emlékezem...

– Milyen nap van ma? – kérdezi a tükörképem.

– Olyan nap, amikor a színek meghalnak, s minden szürkévé válik – válaszolok neki halkán, és gyorsan, megszégyenülve visszahúzódok a csend barlangjába, mint a torreádor, aki az elmélkedés békéjébe vonul vissza, mielőtt büszkén kiállna a szarvak elé.

Az asztalokon felejtett poharakat lágy zene simogatta, a morajláson egy beszélgetésfoszlány szüremlett át.

Ott, a terem mélyén. Mintha rádióból szólna, mintha valamely rádiónovella részletei volnának, melyek régen, még a televízió hőskora előtt, a szombatok késő délutánjain elvarázsolták a nagynénéimet és a szomszédasszonyokat. Csendes párbeszéd, vallomás és bocsánatkérés, búcsú és elválás, ketten, egy nő és egy férfi, mindketten ott bolyonganak valahol az ifjúság és az érett kor határmezsgyéjén, a tomboló vágy és a tapasztalat óvatossága között.

Ismerem mindkettőt.

És a pincér is, ez a fáradt, álmatag, kedvetlen, borostás pincér is ismeri őket – bambusz és sör,

és ez a dohos, szürke város, ez is ismeri őket,

az éjszaka meg, ez a fekete, undok éjszaka, nem tudja őket elrejteni...

Mennyi szerelem és elválás.

Hosszú lajstrom – barátok és ismerősök nevei,

kifogások, sérelmek, beteljesületlen álmok és megvalósulatlan vágyak végtelen sora, porba hullott fogadkozások és megkövesedett átkok, tengernyi hazugság, meghíúsult elvárások, ocsmány szavak és szitkok...

Végül is...

A barátaim tapasztalata, az én tapasztalatom, az ő tapasztalata – hallgatás, menekülés, a találka telefonos halasztgatása, ne haragudj, ma nem lehet, nem bírom tovább, mi van veled, miért nem jelentkezél, nem volt időm, vártam rád, miért kérded, hisz itt vagyok, mi kell még, hát mi, kiábrándultsággá forgácsolódó türelem...

Fontosak-e hát a nevek...

Sonja, Jadranka, Irina, Beba, Peca, Saša, Bane...

Ennyi?

Ennyi.

– Milyen nap van ma? – kérdeztem.

Nem válaszolt.

– Mindkettőtöket szeretlek.
Téged jobban szeretlek, őt meg régebb óta.
Te vagy a pillanat intenzitása.
Ő az életem része.
Neked s nekem nincs közös jövőnk, csak gyönyörű, időtlen látomásaink
vannak. Pillanatok. Szertefoszolhatnak és visszatérhetnek...
Láttam, egy könnycsepp gördült le az arcán, és lehullott a márványasztal
sík lapjára. És eltűnt... A gleccserről leváló jégdarab, amint alámerül a ten-
gerben, és eltűnik...
De a hullám, amely magába fogadja, visszafordíthatatlanul emelkedik...
Ekkor felállt és elment.
A nagykabátja gallérjába bukva, a tarka kínai esernyő védőpajzsa alatt,
sietve, pocsolyákon és avaron át gázolva – nem figyelte az utat, mint aki
menekül valamitől.
A férfi még ült egy darabig,
bambusz és sör,
majd fölállt, az asztalon hagyott némi pénzt, és kiment.
Egyedül maradtam a kávéházban...
Kő a patakban...
Újra ugyanaz a melódia
és
a szégyenérzet e miatt a titkos beszélgetés miatt, melynek egyedüli fülta-
núja voltam...

Miloš Latinović (1963, Kikinda). Általános és középiskolai tanulmányait Kikindán végezte. Egyetemi oklevelet a belgrádi Politikatudományi Karon szerzett. Újságíróként dolgozott több belgrádi, illetve kikindai újságnál.

Könyvei: *Knjiga kamenja i sećanja* (elbeszélések, 1993) *Panonski karusel*, (dráma, 1994), *Gozba i druge priče* (1995), *Slučaj violiniste* (regény, 1996), *Priče vetrova* (regény, 1997), *Zapisi iz godine tomahavka* (naplójegyzetek, 1999), *Šekspirov klijent* (regény, 2003), *Đavolji triler* (regény, 2003), *Crnjanski ili Payador* (dráma, 2005), *Murali* (elbeszélések, 2006), *Dželat u raju* (regény, 2007).

Drámáit (*Panonski karusel*, *Crnjanski ili Payador*) a kikindai színház mutatta be. Prózaí műveit angol, magyar, szlovák, szlovén, macedón, román nyelvre fordították.

2008-ban a Vajdasági Írók Egyesületének Év Könyve Díja (Nagrada Društva književnika Vojvodine za knjigu godine).

E-szerelem

Orovec Krisztina fordításai

drágám
bocsáss meg amiért durva voltam a legutóbbi mailben
megbántam már
hogy lehülyéztelek meg locsogónak neveztelek
a te költői lényed néha
túlságosan is lírai és túlságosan érthetetlen
az én körmeimnek
drágám tényleg csak véletlenül mondtam
hogy idióta és éretlen tacsó vagy
mimikrit oltok a melankóliádba
gyógyíthatatlan allergiás vágyam hogy megégesselek
mint egy anya szerető mecénás
akármi
csak íj nekem továbbra is e-maileket
tartsd fenn a mi e-időnket és e-terünket
textusaink e-ajakulációját
a mítoszok féktelen burjánzását
drágám, ugye tudod
te és én elektroimpulzív módon szeretjük egymást
és én örökké várok rád
ameddig csak akarod drágám, te csak nyugodtan éld ki magad
vájjad más nőkbe fosszilis fogad
és élvezd a görögországi tengerparti nyaralást
talán majd küldesz nekem egy sms-t
egy részeg hajnalon
megírod benne, hogy csodálatos vagyok
ó drágám, alig várom
adj már magadról

életjelt
hogy az e-filmek tovább peregjenek
ó drágám
én bizony feleségül megyek hozzád és gyerekeket szülok neked
hiszen néha azt írod e-leveledben hogy erre vágysz
bár nem értem, miért kell férjhez mennünk és gyerekeket nevelnünk
és miért kell az örömünkhöz az, hogy ennek a mérkőzésnek a végén
kötelezően azt érezzük, gólt rúgtunk
pedig belefáradtunk a tündérmesékbe
és nem értem, miért rontott el engem a feminizmus és a tudomány
de ha te ezt mondod és ezt várod el tőlem, drágám
és ha mindenki ezt mondja és ezt várja el tőlem drágám
akkor biztosan bevállalom a terhesség kínját

míg te minden más nőt szeretsz és minden más költészetet
kivéve az experimentálisat
én drágám várlak
és nem, egyáltalán nem vagyok féltékeny
egyáltalán nem robbantanám a nőidet vagonszám
hogy lennének nevetséges meteodarabkák
és ne haragudj amiért azt mondtam rád hogy szarzsák
meg semmi plusz semmi
drágám, irtó szenvedélyes vagy, mikor locsogsz, olyan különleges
mikor elveszted a fejed mint a legyek
annyira zseniális vagy és kurvajól tudsz sztorizni
főleg részegen
és kissé beszívva
ó drágám, csak te gyere haza a görög tengerről
és légy újra közel
az én e-mail szívemhez
amely azért dobog
hogyan az
inboxomba hugyozz
ó drágám
én várlak és várlak
és ünneplem és dicsérem a körülményt, hogy ilyen sok húgy van
a betűidben
el ne hibázd drágám
az én e-számat

Eszményi történet

gyönyörű a mi életünk
szeretjük egymást nagyon
hét kölykünk van és nonstop a nyakunkban lóg mind
néha nincs mit ennünk
cukrot és lisztet kérünk kölcsön a szomszédtól
de nagyon szeretjük egymást

ő néha félrelép
először csak megérezem, úgy intuitíve
aztán meg elolvasom az összes mailjét
meg fölmegegyek a honlapra és lekérem az összes számot amit hívott
és amelyekről őt hívták
és akkor rájövök hogy továbbra is baszik željával kristinával
oliverával anával
és megmondom neki hogy ne csinálja ezt többé
és tényleg nagyon szeretjük egymást
és gyönyörű az életünk
a gyerekek kötnek össze bennünket nagyon
mármint úgy nagyon nagyon
néha a széttörő edény
elrepül a feje mellett
néha az ütés
nem véti el a fejemet

és ezért soha nem hagyjuk el egymást úgy igazán
csak színészkedés mikor előkapjuk a koffereket s csomagolunk
hirtelen felindulásból
azután megint szeretjük egymást
és baszunk is a nyekergő kaucson
sem ágyunk sem ágyneműnk nincsen

a kölykök meg folyton csüngnek rajtunk mint az ékszer
a mi gyönyörű gyerekeink
polgárságunk gyönyörű díszei
gyönyörű a mi életünk.

Szotériológia

ma reggel fél hatkor
nem ébredtem volna föl ha meg nem ment
a zöld tea

megpróbáltam megmenteni egy disznót
a mézárások kezétől
odamentem a férfihoz, az asszonyhoz
elmagyaráztam nekik hogy én vege vagyok
és hogy ez mit jelent
meg hogy mennyi rossz karmát
szednek föl az energiacsere következtében
az entrópia és a negentrópia folyamatával érveltem
felírtam a Schrödinger-egyenletet
imát mondtam értük
megnéztem a natális horoszkópjukat
holdcsomókat fedeztem fel a nyolcadik házban
újra kérleltem őket: ne tegyék
sírtam
sikítóztam
visított a disznó
sms-t írtam a rendőrségnek
de nem jöttek ki
teljesen kétségbeestem
a vér szerteséjjel spriccelt
reszkettem
tomboltam
megvadultam
bepisiltem az ijedtségtől
csuromvíz lettem az izzadságtól
kiköpdöstem a kihullott szemfogaimat
nekidühödtem
lángra lobbantam
megragadtam a kést

nekiestem vele a DISZNÓNÁK
ordítottam
nyeltem
faltam a friss, döglött húst

!!!!!! megmenekült megmenekült megmenekült megmenekült !!!!!!
(Ő, a Hatalmas, itt sem volt)

Maja Solar (1980, Zágráb). Az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Filozófia Tanszékén szerzett oklevelet. Ma a tanszék szakmunkatársa. A *Polja* című folyóirat szerkesztőbizottságának tagja. Újvidéken él. Verseskötete: *Makulalalatura* (2008). Maja Solar költészeti előadói minőségében is ismert.

Sokarcú néphagyomány – távlati nézőpontból

Jung Károly: *Sokarcú néphagyomány. További magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2008

Jung Károly *Sokarcú néphagyomány. További magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok* című kötete 2008-ban jelent meg Újvidéken, a Forum Könyvkiadó gondozásában. A könyv tulajdonképpen a szerző egy sorozatának harmadik darabja. Az első két kötethez tematikai és strukturális szempontból egyaránt szorosan kapcsolódik e harmadik, amit az alcímek azonossága is jelez az olvasó számára.¹ A szokásos formákkal ellentétben magát a szerzőt nem szeretném bemutatni a recenzió bevezetőjében, és ennek két oka van. Egyrészt felesleges a bemutatás, hiszen e folyóirat munkatársáról, rendszeres szerzőjéről van szó, sőt a bemutatott kötet tanulmányainak több mint fele éppen a *Híd* hasábjain látott először napvilágot 2000 és 2007 között. Másrészt engedtessek meg előljáróban egy személyes megjegyzés: az alábbiakban egy távolságtartó recenzió következik. Távolságtartó földrajzi szempontból, hiszen az én felső-magyarországi orientációjú, inkább észak felé nyitott kutatói nézőpontomból a tárgyalt írások geográfiai és etnikai tere fizikailag is valóban távoli. És távolságtartó mentális téren is, hiszen személyes ismeretség híján (remélem, hogy csak egyelőre) a délvidéki (vajdasági) magyarság szellemi életéről, tudományos eredményeiről csupán olvasás útján tájékozodom. Van persze előnye annak, ha egy recenzió szerzője tisztán a bemutatni kívánt szövegek alapján dolgozik; ugyanakkor fennáll a veszélye, hogy a lokális kontextusok és értelmiségi attitűdök köze-

¹ Jung Károly: *A Pannóniai Énektől a Mária-lányokig. Magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Forum, Újvidék, 2001, illetve Jung Károly: *Elbeszélés és éneklés. Újabb magyar és egybevető magyar folklorisztikai tanulmányok.* Forum, Újvidék, 2004.

lebbi ismerete híján nem éppen találó megjegyzéseket tesz a szerzőre és művére. Ennek elkerülése végett ezért inkább igyekszem megtartani az objektivitáshoz szükséges távolságot.

Elsőként röviden a műfajról: fura és eleinte ambivalens érzés a recenzens számára, amikor egy ilyen miscellanea-típusú kötetről ír. A sokféle témával foglalkozó, sokat publikáló szerzőkre jellemző, hogy a szétszórta, többé-kevésbé (átlag olvasó számára általában kevésbé) hozzáférhető periodikákban megjelent írásaikat időről időre egységes kötetbe rendezik és (újra)kiadják. Személyes ismeretségi körömben számos nagyra becsült kollégám él ezzel a szerzői gyakorlattal; míg más, szintén elismert és nagyra becsült néprajzosok elítélik ezt a fajta publikációs tevékenységet. A bölcsészettudományok és társadalomtudományok íratlan etikai kódexe olykor szemére veti ezeknek a szerzőknek, hogy ez a metódus mindössze a szakmai önéletrajz bibliográfiai tételeinek számát hivatott exponenciális léptékben növelni. Igen, a szigorú recenzens nem hagyhatja megemlítés nélkül azt a körülményt, hogy a bemutatott kötetben egytől egyig már megjelent tanulmányok olvashatók újra. Rendkívül szimpatikus azonban az a szerzői magatartás, ahogyan Jung Károly ezt a kérdést és egyáltalán a miscellanea tudományos műfaját kezeli. Az *Adatok, pótlások, kiegészítések* című részben (239–242) részletesen közli, hogy melyik dolgozat hol jelent meg korábban; illetve ha szükséges, kiegészíti a szöveget az első megjelenés óta felbukkant újabb adatokkal, újabb értelmezésekkel. Több helyütt helyreigazítja az első megjelenésben maradt hibákat, így tulajdonképpen naprakésszé és élővé tudja tenni a saját kutatásainak eredményeit az olvasó számára. Ezt a néhány oldalas kiegészítő fejezetet olvasva olyan érzésünk támad, hogy a szerző beavat bennünket a kutatómunka folyamatába, továbbá hogy az újraközlés létjogosultságát ezek az adalékok kétséget kizáróan alátámasztják. (Sajnos ismerünk olyan ellenpéldákat, amikor a szerző elhallgatja az olvasó elől az újraközlés tényét, és csak gondos könyvészeti búvárlattal deríthető ki, hogy az adott írás hol, mikor, milyen kontextusban jelent meg először.)

Írásomban szeretném azt érzékeltetni (remélem, recenzióm végén sikerül), hogy a miscellanea-típusú kötetkiadásnak és publikációs gyakorlatnak igenis megvan a maga létjogosultsága, sőt mi több, megvan a maga haszna és értelme. Az egyik tényező, amely értelmezésben legitimálja az effajta köteteket, az a néprajzi-folklorisztikai periodikák és tanulmánykötetek (az utóbbi másfél-két évtizedben pedig leginkább a festschrift-típusú vaskos cikkgyűjtemények) viszonylagos hozzáférhetetlensége. Hiába születnek színvonalas írások, ha azok „mindössze” megyei múzeumok évkönyveiben, vagy több éves késésben leledző, a könyvtáros kollégák által olykor

már megszűntnek hitt folyóiratokban kerülnek publikálásra. Ezek a típusú „adathordozók” soha nem fognak a könyvesboltok polcain vagy a vidéki városi könyvtárak katalógusaiban megjelenni. A szűkebb értelemben vett szakmai tábor körein kívülre nehezen jut el egy-egy felismerés vagy új adat – és itt ne pusztán az „átlag értelmiségi” olvasókra gondoljunk. Napi tapasztalat, hogy a régész, történész, nyelvész, művészettörténész kollégák a legalapvetőbb néprajzi és folklorisztikai periodikákat sem ismerik: nem-hogy a tartalmát, még azok címeit sem. (Sajnos a néprajzosok legifjabb generációjának a többi tudományok irányában kimutatható tájékozottságáról sincsenek illúzióim, saját magamat is beleértve.) Így aztán a különböző „eldugott” helyeken megjelenő cikkek egységes kötetbe rendezése sokszor lényegesen nagyobb publicitást képes jelenteni az egyébként már megjelent, de csak kevesek által olvasott szövegek számára. Egy összegyűjtött írásokat tartalmazó önálló kötet a periodikáknál jobb eséllyel indul(hatna) akár a könyvpiaci megmérettetés területén is. Jellemzően nem a szerzők és a kiadók hibája, hogy ez ma Magyarországon nem – és felteszem, a Vajdaságban sem – több pusztán idealizmusnál. Mielőtt túlzó optimizmussal átütő sikereket remélnék egy folklorisztikai tanulmánykötettől, a Jung Károly könyvének 300-as példányszáma mindenképpen óvatosságra int és lecsendesít bennünket. Ahogyan a szerző az utószóban ezt meg is jegyzi: „Köszönet illeti továbbá a Forum Könyvkiadót és a Szülőföld Alapot (Budapest) a baráti jóindulatért és anyagi támogatásért, melyek nélkül a *mai sanyarú kiadói körülmények között* (kiemelés tőlem) e tanulmánykötet nem jelenhetett volna meg” (245).

A miscellanea műfajának másik nagy erénye, hogy az időben és térben szétszórta információdarabok, adatmorzsák gyakran ezekben a kötetekben állnak össze egységes képpé, és alkotnak kerek egészet. Képet adnak a szerző kutatási területeiről, az azokban megmutakozó változásokról; és amint az jelen esetben is fennáll, meglepő erővel képesek megjeleníteni a mozaikszerű tematika színes drapériája mögött meglévő, az egyes darabokat összetartó és azokat kontextusban is értelmezhető narratívává formáló elméleti-módszertani háttérrel. Ha Jung Károly nem gyűjti össze időről időre az évek során megjelent kisebb írásait, valószínűleg nem derül ki ilyen egyértelműen az olvasók számára, hogy a témaválasztástól függetlenül szinte minden esetben az oknyomozó történetírás, a komparatív folklorisztika és a művelődéstörténeti tájékozottságú szövegfilológia módszertanával dolgozik, megértéseméleti (a fülszöveget író Bányai János szerint egyenesen hermeneutikai) alapon, kérlelhetetlen filológiai következetességgel és könyörtelen bibliográfiai pontossággal. A *Sokarcú néphagyomány* tanulmányai valójában csak tematikai szempontból sokszínűek.

Az én meglátásom szerint az elméleti és módszertani háttér, sőt sokszor az egyes írások gondolatmenete is jobbára azonos. Ez a világos, letisztult kutatói attitűd és a minden írásban meglévő, következetesen alkalmazott komparatistikai és filológiai eszköztár egy ilyen gyűjteményes kötetből tűnik elő igazán.

A *Sokarcú néphagyomány* négy tartalmi-tematikai csoportba rendezve összesen 14 tanulmányt tartalmaz. Jung Károly a könyvet a tőle megszakított módon egy rövid szerzői utószóval zárja, amelyben mintegy recenziót ír a saját művéről, három oldalon. Ismerteti a négy fejezetet, és minden tanulmánnyal foglalkozik röviden, néhány mondat erejéig. Elárulja, hogy a 2004 és 2008 között megjelent összes írásainak csak egy részét, körülbelül a felét válogatta be ebbe a kötetbe, mert a többi nem illeszkedett a szerzői-szerkesztői koncepcióba. E koncepció kulcsszava pedig a címben is megfogalmazott sokszínűség volt. A szerző így ír erről: „E kötet ugyanis – mint címe is erre utal –, a néphagyomány sokszínűségére, illetőleg a néphagyomány kapcsán felmerülő kérdések gazdagságára kívánja felhívni az olvasó figyelmét – a magam vizsgálatai alapján. A magam kutatásai és hagyományértelmezései természetesen csupán kis szeletét villantják fel a vizsgálatra érdemes folklorisztikai témáknak, remélem azonban, hogy dolgozataim legalább szemléltethetik a vizsgálatra alkalmas, kínálkozó területek sokszínűségét” (243).

A kötet valamennyi tanulmánya magán hordozza a szerző tudományos munkásságának néhány fontos jellemzőjét. Először is kitűnik, hogy Jung Károly rendkívül széles körű, és ezzel egyidejűleg mély szakirodalmi – sőt, általában vett irodalmi – tájékozottsággal rendelkezik. Egy-egy folklór-adathoz olykor igen távolinak tűnő forrásokból és néprajzi-folklorisztikai írásokból sorakoztatja az analógiákat, a párhuzamokat. Ugyanakkor folkloristaként jól ismeri a történeti, nyelvészeti, művelődéstörténeti, szlavisztikai irodalmat is. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az általa kutatott, gyakran a folklór határán vagy azon túl elhelyezkedő jelenségek megértéséhez valódi interdiszciplináris eszközöket használ. Ez a széles és mély bibliográfiai merítés minden egyes tanulmányban jelen van, a főszövegben és a jegyzetapparátusban egyaránt tetten érhető, és jellegadó módon meghatározza a szövegek relevanciáját. Ennek következtében az egyes folklórjelenségek értelmezése során olyan kapcsolatokat tár fel és mutat be, amelyek eddig vagy elkerülték az egyes területek szaktudósainak figyelmét (mint például a *Csengele* helynév etimológiájának megfejtése), vagy félreértelmezték azokat (mint például a *fűzfaalma* interpretációja a néprajzi irodalomban).

Másodszor meg kell említenünk azt a nemzetközi anyagban való jár-tasságot, amely ma kevés folkloristának sajátja, és amellyel – meg merem

kockázthatni e kijelentést – Jung Károly a határon túli magyar néprajzosok-folkloristák körében is kiemelkedő. Minden tanulmányában bőségesen sorakoztatja a délszláv példákat, számos esetben a hódoltság korabeli török forrásanyaggal kiegészítve. És ezeket is a lehető legszélesebb körből hozza, a néprajzi kézikönyvektől kezdve az egy- és többnyelvű szótárakig, a történeti forrásközlésektől a kortárs szépirodalomig, az elméleti tanulmányoktól a ma már szinte hozzáférhetetlen szakirodalmi adatokig terjed a látóköre. Egyet kell értenünk azzal a többször hangoztatott megjegyzésével, amellyel a kötetben nyílt őszinteséggel ostromozza elődeit és kollégáit: a folklorisztika terén messze nem itt tartanánk, ha a magyar és délszláv folkloristák olvasnák egymás műveit. Hozzáteszem, hogy a hagyományosan többnyelvű, többkultúrájú területeken élő és dolgozó kutatók tehetnek legtöbbet ennek érdekében, amint azt e kötet konkrét példák sokaságával igazolja.

Harmadszor jellemző Jung Károly munkáira, hogy a mély irodalmi merítés és a széles nemzetközi perspektíva egy rendkívüli bibliográfiai igényességgel párosul. Minden tanulmányban már első olvasatra is kitűnik az a filológiai pontosság, ahogyan az egyes (szak)irodalmi szövegekben felbukkanó adatoknak a nyomába ered. Kinyomozza, hogy az egyes szerzők, kutatók hogyan vették át egymás eredményeit, vagy gyakran a jegyzetek nyomába ered és kideríti, hogy ki kire hivatkozott rosszul, és hogy mely művekben idéztek elődei tévesen bizonyos szövegeket. Ez a filológiai pontosság és következetes forráskritikai szemlélet a magyar és nemzetközi (délszláv) anyagra egyaránt érvényes, és ettől lesznek a kötet tanulmányai stílusukban és gondolatmenetükben is egységesek.

Negyedszer pedig valamennyi témában érezhető és kitapintható a folytatás lehetősége. A szerző az utószóban megjegyzi, hogy az egyes fejezetekben feldolgozott folklórtémák kutatását korántsem tekinti lezártnak. Emellett több helyütt konkrétan meg is nevezi azokat a lehetséges forrásokat, amelyek vizsgálatával még további eredmények várhatók egy-egy területen. Ez a szemléletmód az olvasó számára lehetővé teszi, hogy a folklorisztikai kutatást folyamatában érzékelhesse, és a saját ismereteinek birtokában a megkezdett gondolatmenetet továbbvigye, vagy a maga szakterületének megfelelő aspektusokból azt továbbgondolja.

A kötet első fejezete a *Rituális nevetés* címet viseli, és öt tanulmányt tartalmaz. A fentebb említett egységes elméleti háttér ebben a részben domborodik ki igazán, hiszen mind az öt írás V. J. Propp nevetéselméletének („a rituális nevetés a folklórban”) jegyében fogant.² Sorrendben

² Az elméletet bemutató orosz tanulmány eredetileg 1939-ben jelent meg. Magyar fordítása Propp, Vlagyimir Jakovlevics: A rituális nevetés a folklórban. *Létünk* (Sza-

az első, a *Vén Bankó „nagy fen hahottájáról”* című tanulmány az ismeretlen semptei szerzőtől (fordítótól) származó, 16. századi *Az Béla királyruivaló és a Bankó lányáról szép história* egyik motívumsorát elemzi a proppi elmélet alapján. Az 1570-ben horvátból magyarra fordított verses alkotás kapcsán a szerző először bemutatja a szövegek közlések és elemzések sorát, majd a magyar közköltészeti és a horvát folklór variánsok felvonultatásával érzékelteti az epikus ének valamikori széles elterjedtségét. A közelebről elemzett motívumsor a következő: a) a királynál szolgálatot vállaló leány férfinak öltözik (identitáscsere); b) számos próba kiállása után leleplezi önmagát (önleleplezés – az identitás visszaállítása); c) az önleleplezést a leány apja harsogó hahotázással (rituális aktus) fogadja. A *rituális nevetés* és az ennek oppozíciójaként a szövegekben megjelenő *nevetéstabu* kapcsán öt analógiát említ: a „Katonalány” balladatípus magyar és nemzetközi variánsait, Bíborbanszületett Konstantin *A birodalom kormányzásáról* című művének egyik prózaepikai részletét, egy kapuszögi (Ungvár környéki) Mátyás-monda szövegét, a *Kis Radojica* című szerb hajduk-hőséneket és a *Marica leányzó* című szerb lírai dalt. Végül a bemutatott *nevetés és nevetéstabu* dichotomikus rendszer oppozíciópárjai köré rendezhető folklór- adatokat Propp alapján értelmezi: a nevetés az élet, a nevetéstabu pedig a halál megfelelője az archaikus társadalmakban és a tradicionális népi kultúrában. Talán nem tiszteletlenség az a felvetés, hogy a nevetés-nevetéstabu kapcsán felhozott folklór példatár egy másik irányban is bővíthető. *A királylány, aki nem nevet* és a *Csudák csodája, csudák csudája* (Az aranyszőrű bárány) népmesetípusok magyar és nemzetközi variánsainak hasonló vizsgálata véleményem szerint újabb eredményekkel kecsegtet a témában.³

A második dolgozat *A teremtő és gyarapító nevetésről* a disznóölés magyar hagyományainak egyik rituális elemét veszi górcső alá. A nagy néprajzi áttekintések és kézikönyvek rendre közlik, hogy amikor a böllér a disznót bontja és a hátgerincbe belehasít, a körülötte állóknak nevetni kell, hogy vastag legyen a szalonna. Jung Károly egyáltalán nem mellékesen megjegyzi, hogy az említett néprajzi kézikönyvek (*A magyarság néprajza*, a *Magyar Néprajzi Lexikon* és a nyolckötetes *Magyar Néprajz* VII. kötetének

badka) 18(1988) 223–248.

³ A mesék típuszámait az Aarne-Thompson katalógusban: AaTh 559, és AaTh 571. A magyar anyagban *A ganajtúró bogár* és *Az aranyszőrű bárány* típusok, lásd Kovács Ágnes szerk.: *Magyar Népmesekatalógus 2. A magyar tündérmesék típusai*. MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1988. 337–338. és 356–357. Az orosz variánsokat rendszerezve hivatkozva Andrejev népmese-katalógusa, az 559. és 571. típuszámok alatt. Lásd Andrejev, N. P.: *Az orosz mesetípusok Aarne-rendszerű mutatója*. (A Magyar Népmesekatalógus Füzetei I.) Budapest, 1960.

Néphit fejezete) egyaránt Szendrey Ákos és Szendrey Zsigmond *Néphit és népszokás lexikonjának*, közismertebb nevén a kéziratban maradt Babonaszótárnak az adatait használják, hivatkozás nélkül. Az ott található és állandóan újraközölt négy adathoz a tanulmány első részében a szerző mindjárt hozzászól még húszat, zömében a 20. század második feléből, a saját és más kutatók főként délvidéki gyűjtéseiből. Ezek közül hármát a tanulmány végére illesztett függelékben szó szerinti lejegyzésben, fonetikus átírásban közöl. Az értelmezésben a proppi nevetéselmélet alapján a rituális nevetés teremtő és gyarapító funkciójához illeszkedő példákat hoz, majd végkövetkeztetésként megállapítja, hogy a magyar disznóölés hagyományában a nevetés egy olyan reliktum, amelyet akár az archaikus vadászmagia kései maradványaként is fölfoghatunk.

A *Miért nevetnek a betlehemeseken?* című rövidebb tanulmány gondolatmenetének magva az a verssor, amely egy 1880 körüli törökbecsei betlehemes szövegéből, annak angyali énekéből való: „Aki nevet bennünket, szívből imádjuk űtet.”⁴ A betlehemes játékok sajátossága, hogy a szakrális és komoly misztériumjáték tradíciói keverednek a profanizált, vaskos humorú, nevetésre ösztönző és végül az adománygyűjtésre kihegyezett szövegekkel. Ezt a kettősséget Jung Károly úgy értelmezi, hogy a keresztény magaskultúra és a népi kultúra egymás mellett élésének következtében a rituális nevetés archaikus relikuma – a folklór szinkretizmusának megfelelően – továbbél és megmaradt a kései betlehemes szövegekben. Hogy ez a jelenség az egyházi és világi hatóságok rosszállását egyaránt kiváltotta, arra kiváló példát hoz 1943-ból, amikor a Baranya megyei rendőrfőkapitány rendeletileg tiltotta be Pécssett a betlehemezést.⁵

Az első fejezetet záró két tanulmány tematikailag szorosan összekapcsolódik. Mindkettő a középkori keresztény Európa népi nevetéskultúrájának egyik jelenségével, a *risus paschalis* (húsvéti nevetés) kérdéskörével foglalkozik, továbbra is proppi alapokon. A középkorban a húsvéti ünnepek alatt a hagyomány engedélyezte, sőt kötelezővé tette a nevetést. Az alsópapság paródiák és travesztiák előadásával, szabados tréfákkal és

⁴ Kálmány Lajos: *Szeged népe II. Temesköz népköltése*. Arad, 1882. 98.

⁵ A 19–20. század fordulóján Miskolcon is tiltották a hatóságok a betlehemezést, és a csoportoknak rendőrségi engedélyt kellett kérniük. A korabeli lapok szerint többek között azért, mert „sokszor visszaélnék vele, kivált a legénysorban járó kamaszgyerekek, akik bementek minden lebuja a betlehemmel, ott leítették magukat és csúnyául proponálták a szép vallásos jellegű játékot” (*Borsodmegyei Lapok*, 1900. december 18.). A trágár beszédre és más, a vallásos érzülettel össze nem egyeztethető devianciára vonatkozó adatokat összegyűjtötte Bodgál Ferenc: *Miskolci betlehemi és háromkirály-járársra vonatkozó adatok*. A Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattára, HOM NA 2069.

vidám anekdotákkal neveltette meg a gyülekezetet. Ennek bemutatására Jung Károly három szerzőtől hoz példákat: a középkori nevetéskultúra kapcsán Mihail Bahtyint, a magyar anyag kapcsán Bálint Sándort, illetve az általa hivatkozott Bod Pétert idézi. Felvezető gondolatmenetének összegzéseként – Bahtyinra utalva – teoretikusan kijelenti, hogy ezek a szent paródiák mindmáig kellően meg nem értett jelenségek. Majd ezután tér rá a proppi nevetéelméletre, és ad magyarázatot arra a kérdésre, hogy miért éppen húsvét köré koncentrálták a rituális nevetés tradíciói a középkorban. A szorosan ide kapcsolódó következő tanulmányban a húsvéti nevetés hagyománykörének egyetlen elemével, a zsidógúnyolás (giudiata) karneváli jelenségével foglalkozik. Kiindulópontja Bálint Sándornak egy rövid megjegyzése, amely a húsvéti ünnepek kapcsán egy zsidónak öltözött figura kigúnyolásáról, pellengérré állításáról szól. E karneváli jellegű mozzanat kapcsán francia, római és raguzai (Dubrovnik) adatokat hoz, kiemelve ezek közül a középkori Raguzai városállam jogkönyvének cikkeleit és nagytanácsának határozatait, amely a közrend és a nyugalom megőrzésének érdekében időről időre megtiltotta a zsidómaszkos alakoskodást a város utcáin. Propp elmélete alapján – miszerint a feltámadást, az élet újjászületését kötelező rituális nevetés kíséri – azonban megérthető, hogy miért maradt meg minden tiltás ellenére is ez a tradíció. A szöveg záró részében két magyar analógiát idéz a szerző: a raguzai kecskemaszkos turica figurája és a magyar turkajárás szokása, illetve a középkori zsidómaszkos alakoskodás és egy 1958-ban gyűjtött panyolai farsangoló zsidónak öltözött szereplője között láttatja meg a hasonlóságot.

A könyv második tematikus egysége a *Népi hiedelemvilág* címet viseli. Ide olyan írásokat sorolt a szerző, amelyek a magyar néphit egy-egy jelenségéhez eddig ismeretlen adatokat szolgáltatnak, és ezzel merőben új megvilágításba helyezik a hiedelmek különböző aspektusait. Hogy a folklórisztika a források mennyire széles köréből merítheti adatait, arra nagyszerű példa a *Bányadémon és bergmandl* című tanulmány, amely egyébként a kötet összes dolgozata közül időben a legkorábbi, 1998-ban íródott. A magyar néphit hiedelemlényei közé sorolt bányaszellem első hiteles említését korábban 1714-től datálta a néprajztudomány. Ehhez képest Jung Károly rábukkant egy 17. század eleji adatra: Jean Baptiste Morin francia utazó 1615-ben Körmöcbányán jegyzi fel a bányaszellem (konkrétan törpe néger démon) hiedelmkörét.⁶ E mellé egy 1990-ben gyűjtött, 20. század-

⁶ Izgalmas kérdés lenne a bányaszellem „néger” minőségének további vizsgálata, hiszen tudomásom szerint sem a magyar, sem a szlovák folklórisztika nem ismer ki-mondottan néger hiedelemlényeket, főleg nem a 17. századból.

zad eleji közlést idéz a Fruška gora hegységben fekvő Vrdnik környékéről, amellyel térben szélesíti ki az ismert adatok körét.⁷ A második, *A bak-szélről* című írás hasonlóan adatszerű. Egy 1980-as években ismertté vált gyűjtést mutat be és magyaráz számos szakirodalmi és folklóradattal, miszerint Kórogyon egy asszony húshagyókedd hajnalán meztelenül ment ki az udvarra, és hangos kiáltással ajánlotta fel ülepét (valójában szülni vágyó asszonyi ölet) a férfierőt megtestesítő böjti szélnek. A szerző interpretációjában egy rendkívül archaikus rituális cselekményként értelmezi az adatot, és a tanulmány végén felsorolásszerűen közli a szélre és annak férfi minőségére vonatkozó magyar és szerb folklorisztikai irodalmat. Végezetül két összetartozó tanulmányt olvashatunk, mindkettő a fajtaidegen fákon termő gyümölcsök hiedelmeivel foglalkozik. A néprajzi szakirodalomban régóta ismert a *fűzalma* vagy *fűzfaalma* fogalma, amellyel az ártéri gyümölcsösökben vadon is termő, sokáig eltartható, apróbb szemű, szerény minőségű almafajtát jelöli a magyar népnyelv. Ugyanakkor a *fűzfán termő alma* néphitben megragadható képzele messze túlmutat a magyar nyelvterületen. Jung Károly ókori római, majd 17. századi kaukázusi és ciprusi, végül 19–20. századi magyar és délszláv adatokat sorol. Meglátása szerint ezeket a török birodalom és az iszlám kultúra kapcsolja egymáshoz, majd megjegyzi, hogy a török hódoltság korának gyümölcskultúrája és a magyar (illetve délszláv) gyümölcsstermesztés közötti kapcsolatrendszer még nem kellően feltárt területe a kutatásnak. Megemlíti továbbá, hogy egy 1920-as években gyűjtött és közzétett dél-szerbiai (ma Macedónia) népdalban a *je-genyealma* szó is szerepel, ami még tovább bővíti a fajtaidegen fákon termő gyümölcsök hiedelmeinek körét.

A harmadik fejezet *Alkalom* címmel három tanulmányt tartalmaz. Mindhárom szöveg 2006-ban íródott, egy-egy évforduló, illetve jubileum kapcsán. A Hunyadi János származáslegendájáról szóló írás a nándorfehérvári diadal 550. évfordulójának tiszteletére született, és benne ismét összehasonlító szövegfolklorisztikával találkozunk. Jung Károly a rá jellemző precizitással és alaposággal foglalja itt össze mindazt, amit a magyar és a délszláv (szerb) irodalom és tudományosság a Hunyadi János / Sibinjanin Janko származáslegendájáról az évszázadok alatt felhalmozott. (A magyar prózaepikai szövegekben Hunyadi János Zsigmond király törvénytelen gyermeke; a szerb prózaepikai és verses epikai változatokban

⁷ Az 1998-ban névumként megjelenő adatok azóta bekerültek a néprajzi szakirodalomba, miután Jung Károly írása időben eljutott Hála Józsefhez, aki azokat beépítette hézagpótló monográfiájába. Hála József–Landgraf Ildikó: *Magyarországi bányászmondák*. (Érc- és Ásványbányászati Múzeumi Füzetek 24–25.) Rudabánya, 2001.

Zsigmond helyett Lazarevics István despota szerepel.) A számos idézet és hivatkozással teletűzdelt összegzés végén a szerző felveti, hogy a szövegekből kirajzolódó szexuális vendégbarátság intézményével és annak e származáslegenda-típussal való kapcsolatával a kutatás érdemben még nem foglalkozott.

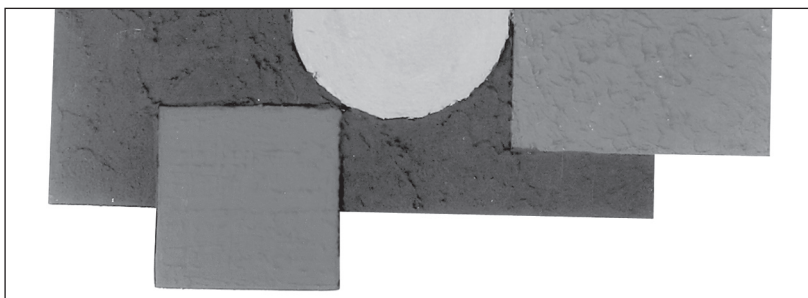
A fejezet második tanulmányának kissé talányos címe: *Bartók találkozik a délszláv verses (hős)epikával (is)*. A Bartók Béla születésének 125. évfordulójára írott cikk részletesen bemutatja az amerikai Milman Parry és tanítványa, Albert Bates Lord 1930-as évekbeli jugoszláviai gyűjtéseit, melyek során a guzlicás kísérettel előadott délszláv hősepika alkotásait rögzítették eleinte fonográffal, később váltórendszerű lemezfelvevő készülékkel. A két harvardi tanár célja az volt, hogy a gyűjtések értelmezése révén közelebb kerüljenek Homérosz *Íliászának* és *Odüsszeiájának* megértéséhez. Bartók Béla az 1940-es években, harmadik és egyben utolsó amerikai útján került kapcsolatba az akkor már létrehozott és kutatható Milman Parry Népköltési Gyűjtemény (The Milman Parry Collection of Oral Literature) archív anyagával. A dolgozatról kiderül, hogy Bartók amerikai tartózkodásának egyik célja éppen e gyűjtemény anyagának zenei feldolgozása és publikálása volt. Munkájának eredményei (monografikus terjedelmű feldolgozások a délszláv népzeneről) részben kéziratban maradtak, részben halála után, A. B. Lord neve alatt láttak napvilágot.

Az előző kettőhöz képest egy kisebb jelentőségű, lokális kontextusban azonban igen nagyra értékelt személy, Szép Ferenc szabadkai katolikus pap, negyvennyolcas honvéd, több könyv és az első délvidéki magyar kalendárium valószínű szerzője emlékére íródott a harmadik tanulmány. A szöveg első részében magyar kalendáriumtörténetet olvashatunk, amelyet a népi írásbeliség, a paraszti írás-olvasás, a betű általi művelődés kontextusában helyez el Jung Károly. Ebből a háttérből bontja ki az első, 1847-re keltezett délvidéki magyar kalendárium bemutató elemzését, amelynek feltehetően Szép Ferenc volt az összeállítója és részben szerzője. Az ismertetés során legrészletesebben arra tér ki, hogy a kalendáriumban folklórszövegeket: három prózai szöveget (egy igaz történetet, egy anekdotát és egy exemplumot) és három népdalt is közzétett a kiadó. Miután a kor egyetlen komoly magyar népköltési gyűjteményében, az Erdélyi János-féle *Népdalok és mondákban* csak részben vannak meg a variánsok, valószínűleg nem átvételről, hanem saját gyűjtés publikálásáról van szó. Összességében Jung Károly úgy láttatja Szép Ferencet, mint a kor szellemi és művelődési áramlataival lépést tartó, a kortárs tendenciákkal összhangban dolgozó vidéki értelmiségit.

nyelvészeti tanulmánnyal. Azért csak látszólag, mert mindkettő a művelődéstörténet és a folklór felől közelít a nyelvi jelenségekhez, bemutatva ezáltal, hogy számos megoldatlannak tűnő nyelvészeti kérdésben éppen e társtudományok lehetnek a nyelvészet első számú partnerei. Sorrendben az első *A magyar nyelv klepetus szavának etimológiájához* címmel hoz egy meglepően merész, ám kétségkívül hiteles és releváns megoldást. Az *ujjatlan, galléros köpönyeg*, vagy *körgallér* jelentésű, eddig ismeretlen eredetűnek tartott *klepetus* szóról megállapítja, hogy az délszláv eredetű: mind hangalakja, mind jelentése összefüggésbe hozható a kolompot, csengőt jelentő *klepetuša* szerb szóval. A kötet záró tanulmányában a Szeged melletti *Csengele* toponim kapcsán ismét tekintélyes szakirodalmi apparátust vonultat fel. Megállapítja, hogy a helynév mögött valószínűleg egy hódoltság kori török kivégzőhely elnevezése lappanghat, miután a szerb nyelvben a török eredetű *čengele* szó vashorgot jelent. Az oszmán birodalomban szokásos kivégzési módok közül a horogra vetést hozza magyarázatként a toponim értelmezése során.

A kötetet a már említett *Adatok, pótlások, kiegészítések* című rész és az *Utószó* zárja. Többeszeri végigolvasás után úgy gondolom, hogy a *Sokarcú néphagyomány* valamennyi tanulmánya önmagában is izgalmas, továbbgondolkodásra serkentő, szövegfilológiai szempontból példaértékű, kutatás-módszertani szempontból követendő alkotás. Meggyőződésem, hogy Jung Károly ezzel a művével (is) méltóképpen és kiemelkedő színvonalon képviseli a vajdasági magyar folklorisztikát a magyar és nemzetközi tudományos élet színterén.

Miskolc, 2009. február 19.



A történelem tükröződései

Spiró György: *Messiások*. Magvető, Budapest, 2007

Andrzej Towiański vilnai – ma Vilnius – ügyvéd a párizsi lengyel emigránsok körében szektát alapított: tanait (noha nem hozott létre rendszeres filozófiát – ehhez nem is volt elég műveltsége, és nem is rendelkezett a szükséges intellektuális, illetve írói készségekkel) „messianizmus”-ként tartja nyilván a történelmi-kulturális emlékezet. Ügyének megnyerte Adam Miczkiewiczet, a legjelentősebb lengyel romantikus költőt – ez is történelmi tény. Tanai térhódításának és hatásának – a kiábrándult emigráció csodaváró beállítottsága mellett – a költő eszmei támogatása lehet az egyik legfontosabb magyarázata. De ha tovább vizsgáljuk a regény megjelenítette személyek és események valóságát, ugyancsak hiteles momentumokra bukkanunk. A szektánsok körében találjuk Juliusz Słowackit, akit – noha tagjai a triászok természetéhez híven utálták egymást – a „három lengyel bárd” egyikeként tartunk számon. S valóságos alak volt Kajsiewicz pap, miképp Antoni Gorecki, Sewerin Goszczyński, Bohdan Zaleski kisebb jelentőségű költők, Eustachy Januszkiewicz könyvkiadó és az emigránsok legmagasabb rangú méltósága, Czartoryski herceg is. Spiró egyik interjújából megtudjuk, hogy még Gerson Ram, a közember, a regény tulajdonképpen főszereplője is létezett, s talán még az is igaz, hogy annak idején fogadta a pápa.

Minden együtt van tehát e műben ahhoz, ami egy történelmi regény – legyen szó akár hagyományos, akár XX. század végi formájáról – létrejöttéhez szükséges: olyan klasszikus feltételek, mint a megjelenített történelmi személyiségeknek a közmegegyezéssel ideálképekhez való igazodása, a lineáris és kauzális cselekményvezetés, a háttérnarratívák verifikációs ereje, miként a jelenre kérdés, a válságmodellálás és a tér-idő dimenziók virtuálissá oldása a modern történelmi elbeszélésben. A műfajtipusról szóló régebbi értekezések a megjelenített történelmi korszak jelenségeinek

az emberek sorsában való tükröződését kérték számon: Spiró regényében Potrykowski hadnagynak a regény 56 oldalán át elbeszélte története révén kapunk képet az 1830-as felkelés után emigrációba kényszerültek hányattatásairól, sanyarú sorsáról. De az a tény, hogy P. hadnagyról és életéről ezek után talán csak egyetlen utalás erejéig esik szó, a mai történelmi elbeszélések horizontváltásait emeli be a regényszervező elemek közé. Hasonló eljárást azonosítunk akkor is, amikor a mű első két lapját kitevő látomásleírás hirtelen megszakad, s csak fejezetekkel később tudjuk meg, hogy kihez tartozik, azaz, hogy Towiański hallucinációjáról van szó. A regény szereplői közül senkinek sem lehet rálátása a XX. század eseményeire, így a világháborúkról és a vágyott Hon XX. század eleji létrejöttéről sem lehet képük, ezért az ezekre vonatkozó utalásokkal is csak egy késői narrátor szakíthatja meg a regény jelen idejében zajló történések elbeszélését. A pápára tett móríci hasonlat („a Pápa úgy ül a trónusán, mint az emberiség anyósa”, 261) felidézése pedig egyértelműen elbeszélői beszólás.

A regény rendkívül sok szereplőt vonultat fel, s a hozzájuk kapcsolódó kistörténetek, illetve gondolkodásformák elbeszélése/megjelenítése révén a korabeli franciaországi lengyel emigránstársadalom sajátos breviáriuma, színes arcképcsarnoka bontakozik ki, illetve jelenik meg előttünk, s ily módon akár a korabeli európai társadalmi mozgásokról is képet alkothattunk. Csak igen óvatosan merem leírni, miszerint ez az elbeszélésmód nagyon is erőteljesen reflektál a XIX. századi történelmi elbeszélésre, azon belül is a manapság annyiszor és oly sokak által olvashatatlanak minősített Jókai-féle történelmi regényre; mi több, annak – pl. a közepszerű, vagy kitalált alak főszereplői, a nagyformátumú történelmi személy háttérfiguraként való megjelenítése okán – egészen a scotti hagyományokig visszanyúló változatára.

Miért reflektál olyan erősen épp erre a regényhagyományra a jelenkori magyar történelmi elbeszélés, ha annyira követhetetlen és idejétmúlt? Én a magam részéről úgy vélem, a szemünk előtt alakul egy műfajtypus, olyan elbeszélésmód, amely a regényszervezés történelmi narratíváit érvényesíti, illetve valamilyen módon megjelennek benne a történelmi és kulturális emlékezet alakzatai, de a hagyományos értelemben vett történelmi regény eljárásait már olyan nagy mértékben módosította és deformálta, hogy annak egy – ma még – megnevezhetetlen transzmutációjává vált. Spiró nemcsak e hagyományba való illeszkedés közvetett eljárásaival él regényírás, pontosabban az 1990-ben, *A Jövevény* címen napvilágot látott mű újraírása közben, de a bevezetőben közvetlenül is megjelöli XIX. századi magyar előzményét: „Az új változat majdnem húsz százalékkal rövidebb, de miután a harmada új, és a többi szöveget is átdolgoztam, tépelődhettem, hogy új

címet adjak-e neki. A legtalálhatóbb címet Kemény Zsigmond, nagy elődöm a szekta-ábrázolás terén elírta előlem – »Rajongók« –, így lett »Messiások« (6). Meglátásom szerint – 1990-es visszhangtalansága mellett – az említett alakulástörténeti mozzanatokkal magyarázható *A Jövevény* újraírásának gesztusa: a mű most egy olyan történelmi elbeszélés vonulat rendjébe illeszkedik, melynek tapasztalata textuális eredetű: a másik irodalmi mű verifikálja hitelességteremtő eljárásait. A *Messiások* történelemről szóló beszédmódját is a XIX. századi történelmi elbeszéléshagyomány, így a *Rajongók* legitimálja.

A *Messiások* a szektáns létforma, a vallásalapítás és a nyomában kialakuló új világtérítés: a XIX. századi világtérítők (forradalmi) törekvések kialakulásának történéseit, az európai ember sorsában való tükröződését jeleníti meg előttünk. A megjelenő romantikus ember világlátása egyrészt az irodalmi törekvéseket, másrészt a vele összefüggő nemzeti mozgalmak és forradalmak történéseit határozza meg. A romantikus „képlet”-nek megfelelően a *Messiások* világában is megképződnek a profétizmus és zsenikultusz terei. A „jövemény” Towiański a próféta álarcát ölti magára, míg körülötte (miként a szellemi vezérek körében általában) megjelennek, feladatot teljesítenek a valódi szellemi és politikai géniuszok, a gyakorlati zsenik és a modern entellektüel személyiségek. Towiański mellett/mögött Mickiewicz és Słowacki voltak/lettek volna a szellemi vezéregyéniségek, Januszkiewicz az anyagi jólétre is szert tevő mecénás. Gerson Ram az alulról jövő, feltörekvő, s a legszélesebb szellemi horizontot átlátni képes Tanítvány alakját testesíti meg, aki egyedülként érti meg a történelmi alakulásfolyamatokat, s az első is, aki kiábrándul mind a messianizmus tanaiból, mind a forradalmi eszmékből. Kivonulva a történelmet alakító mozgásokból, a meghasonlott-dekadens magatartás, a modern ember dezillúziós világtérítésének képviselője lesz.

Spiró Gerson Ram alakjának és történetének megformálása közben merített legtöbbet a XIX. századi történelmi regényhagyomány eszköztárából; a regény megjelenítette történelmi események ismeretlen mellékszereplőjét tette meg a regény tulajdonképpeni főszereplőjévé – a művészregény lehetőségeit kínáló Mickiewicz-történet, vagy Towiański, a XIX. századi álpróféta-jelenségek egyik legismertebb és történelmileg is hiteles alakja helyett. Azt a(z) – akár scotti elvnek is nevezhető – megoldást választotta, miszerint az egyszerű, hétköznapi (a befogadó szintjét képviselő) hős sorsa jelentette modell tükrözi/közvetíti a történelem alakulástendenciáit. E szerepkettősségről szóló elképzelésünket leginkább a regény első változatának argumentációja támasztja alá: *A Jövevény* címet viseli. Úgy tűnhet, a szektaalapító új Messiás „jövételét” jelzi, azaz Towiańskinak az

események színterén való feltűnését – később azonban kiderül, hogy még valaki érkezik Vlnából a Mester híveként: Gerson Ram, „e történet főhőse” (112), akinek neve „jövevény”-t jelent, s kinek főhős szerepét maga az elbeszélő jelöli ki.

Towiański kétségkívül ügyesen manipulál az emberekkel, amit erőteljesen érvényesít is. Élvezi szerepét – de mintha maga sem hinne személyiségének messianisztikus vonásaiban; emberi hiányosságait és gyarlóságait igyekszik elrejtetni. Leginkább a megbízás (pl. Skrzynecki tábornokra bízva tanainak kéziratát – jellemzően nem Mickiewiczre, hiszen ő rögvest felismerné gyengeségeit; Januszkiewiczet anyagi szempontból használja ki) és a helyettesítés (nem véletlen küldi Gerson Ramot Rotschildhez, XVI. Gergely pápához és Jeruzsálembé – mivel maga nem képes térítői feladatokra, s azt is tudja, hogy – Rammal ellentétben – sohasem fogadná a pápa) eljárásaival kerüli el a lelepleződést. Mickiewicz szellemi fölénye, költői zsenialitása igazi veszélyforrás számára. Kihhasználja népszerűségét, hatását az emberekre (leginkább általa „üzen” híveinek); de féltve őrzi tőle a vezető szerepeket. Sem írói, sem logikai készsége nincs. *Beszélyének* (tanainak) szövege Mickiewiczet valósággal kétségbe ejti: „Zavaros, zagyva, összefüggéstelen, kaotikus, henye, homályos, rosszul megfogalmazott, kusza az egész, a Mester nem tudott írni, de mégis a Mesteré!” (198). Leginkább a szerepek felosztásával (azaz az emberi kisszerűség) kihhasználásával (pl. Hetek és Örök társasága), az intellektuálisan alkalmas emberek mellőzésével őrzi meg vezető helyét a közösségben; az emberi butaságot és kapzsiságot, a hányattatott sorsúak csodaváró hajlamát fordítja saját céljai javára.

Gerson Ram – intellektuális képességeinél, tehetségénél és beszéd-készségénél fogva: az igazi papi-profétai alkat, aki képes a pápát, a rabbiat meggyőzni – ha nem is arról, hogy a földön jár az új Messiás, de az európai ember elkeseredettségének mértékéről, kiúttalanságáról és a belőle következő miszticizmusigénye mértékéről. Ugyanakkor Towiański ravasz húzása, hogy egy (kikeresztelkedett) zsidó fiú rajongására és bámulatos szótehetségére támaszkodik – hiszen hívei (ötvennél ritkán vannak többen) származása miatt sohasem fogadnák el vezérül. Gerson Ram (kezdetben legalábbis) végtelenül jámbor alkat. Büntudatánál („apagyilkos” – Towiański büntudatébresztő ráhatása révén hiszi magát annak), misztikus világképénél, ihletett rajonságánál fogva a legteljesebben befolyásolható. Az ő tudatában képződik meg és áll össze a messianizmus fogalomrendszere, s ha Towiańskiban az Úr eljövetelét azonosítja, maga – igaz öntudatlanul – jézusi alkatként nyilatkozik meg. Nem véletlenül riadnak meg a rabbi és más hatalmi előjárók szentföldi igehirdetéseitől, hiszen szemmel

láthatólag képes a tömegekre – legalábbis a bizonytalanokra és a kiábrándultakra – hatni. Az álmissiás Towiański legátlátszóbb manipulációja, ahogy megpróbálja Ram sikerét (fogadta és beszélt vele a pápa) a visszájára fordítani és szégyenként, sikertelenségként elkönyvelni – ehhez az emberi irigység nagyon alkalmas talaj.

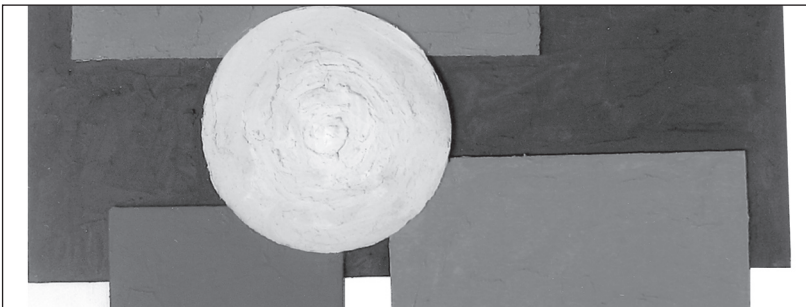
A *Messiások* világa jól tükrözi a történelem során megképződő tömeghisztériák és ideológiák térhódításának folyamatait: a demagógok és álpróféták érvényesülésének útját, a tömegek befolyásolásának eszköztárát – az aktuális hatalom téves ellenintézkedései kreálta mártíröntudatot. A Mestert kiutasítják Párizsból és Rómából is, tanait betiltják, ellencsoportok (pl. Feltámadottak) létesülnek ahelyett, hogy hagynák az észrevétlenség, a figyelemre nem méltatás jelentéktelenségébe süppedni a kezdeményezést. De – miként az elbeszélő kommentálja –: „Nem sejtették a Feltámadottak, hogy az álmissiások, a szekták és a kvázi-vallások kora jött el, hogy immár a nemzeti eszmében és forradalmak korában élnek. Buzgón gyűjtögettek a Mesterről az adatokat, és faggatták volna a gyóntatószékben híveit tovább, de azok már egymásnak gyóntak óvatosságból” (196).

Miként a romantikus világkép és nyelv – amelynek létrejöttéről és majdani csődjéről szól – a regénynek is meghatározó szervező elve a kétely és az ironia. Önironikus gesztus Towiański részéről, ahogy kiutasítását követően – számár helyett – kecskeháton hagyja el Rómát. A dúsgazdag Rotschild, miután végighallgatta Ram térítő beszédét (tulajdonképpen megérti a messianisztikus tanokat), távozása előtt odaszól Ramnak: „maga is jobban tenné, ha gründolna valamit” (231). Ramban már a kezdet kezdetén megfogalmazódik a kérdés, de még nem a kiábrándultság érzetével, miszerint miféle Messiás az, aki a legkispolgárabb családi életet éli: sorra nemzi a „bömbölő” gyerekeket. A Mester és a híveinek csoportosulása, a Kör soraiba tartozó „szent asszonyok”, így Xawera ténykedése is – enyhén szólva – kétes. De a kiábrándulás röhejesen harsány pillanata egy frankfurti lepusztult fogadó budiajtaja előtt következik be. Ram a sorára vár a reterát ajtaja előtt, amikor „motozás bentről, fíngás, nyögés, megint motozás, deszkanyikorgás, vaspántnyikorgás” (217). Ram elborzadva vonja le a következtetést: „A Mester: ember!” (Uo.)

Az elbeszélő szerint nehéz lenne megállapítani, mikor következett be Gerson Ram prófétai lelkében a messianisztikus tanokkal való meghasonlás – miután Mickiewicz kiteszi a Körből, mások hasztalan próbálják meg többször is visszatéríteni. Későbbi élete a visszája annak, amiben korábban hitt. Néhány év angliai munkáslét után – váratlanul és érthetetlen módon meggazdagodik. „Felismerte volna, hogy addig hittel kereskedett, s most vegyi anyagokkal kell kereskednie? Felismerte, hogy nyelvtudása

és különféle népek mentalitásának ismerete tőke, és okosan forgatva sikeres anyagbeszerző lehet, a Brit Világbirodalom dicsőségére? Így kellett történnie” (639). Időközben lezajlanak és vereséget szenvednek az európai forradalmak. Ram, aki ekkor már „...úgy festett kövéren a kurta lábaival, mint a karikatúrák burzsoáábrázolásai” (642) Spinoza *Etikáját* és a Mickiewicz *Összest* olvasgatja – ez utóbbit leginkább azért, mert egy sohasem volt lengyel nemesi világról fest képet, s Ram ekkor már jól tudja, hogy nincs „Haza másképpen, csak Meseként” (642). Kedvtelésből a Brit Múzeum könyvtárába jár, ahol egy tömzsi, nagy szakállú német forradalmárral (hozzá lehet rendelni egy durva referenciát!) vitatkozik arról, vajon kiválasztott-e a munkásosztály.

A történelmi tényyszerűsége megjelenítésének eljárásairól és a történelmi regény létformájáról a regény áttételes szinteken tudósít. Egyrészt – miként az idézett részletben a Mickiewicz-féle „Mesehaza” – arról szolgál adattal, miszerint a történelmi-kulturális emlékezet alakzatai az újabb kori történelmi regényekben textuális eredetűek, nem szükségszerűen, sőt egyáltalán nem valóságreferenciákon alapulnak. Másrészt elbeszélői szinten többször is történik rá utalás: bizonyos történetekre (pl. Gerson Ram londoni életére) semmilyen valóságos tény nem utal, nincs rá vonatkozó adat: az elbeszéltek ekképp sohasem történtek meg, de megtörténhetek volna. Arra az ismert XIX. századi regényanekdotára (a szigetvári hős zsebbe süllyesztett száz aranya!) gondolhatunk, miszerint a történelem úgy is alakul, ahogy azt a történetírók (regényírók?) megírják.



S. A. csíkos könyve

Siflis András. Timp Kiadó, Budapest, 2008

„A művész éppenséggel nem kérdezi, hogy honnan jövök, nincs megérkezés, nincs biztos nyugalmi pont, ahonnan ilyesmit kérdezhetne. A tengeren minden pozíció kétséges és pillanatnyi: minden mozgásban van, semmi sem állás-pont. Siflis András képein találkozok én és te, s mindkettő halad valami felé, mindkettő úton van... A megérkezés bizonytalan” (Susanne Schulte).

A budapesti Timp Kiadó fél éven belül a második, vajdasági kötődésű képzőművészeti kiadványát jelentette meg. A tavaly nyáron megjelent Nagypáti Kukac Péter monográfiát egy kortárs alkotó, a pályáját Szabadkán kezdő és a világ számos táján folytató Siflis András életét és művészetét megvilágító kötet követte. Azét a Siflisét, aki – a kötetet indító Hajdu István szövegét idézve – „ráront az örvényre, hogy rendet rakjon benne”. Rendhagyó, girbegurba, mégis folyamatosan felfelé ívelő pálya az övé. Siflisben van egy olyan elemi erő, amely a szokványosan alakuló, fejlődő életpályáknak fittyet hányva, önnön – a kívülálló számára nem mindig követhető – törvényei szerint alakul az indulás szabadkai éveitől kezdődően a tragikus öncsonkításig, majd az újrakezdésig. „Siflis első korszaka: kifelé vágyódás a modernitás világából az antik egyszerű formái, őszinte mozdulatai felé. A második korszakban Siflis szakít e romantikus elvágódással: az archaikus, a szép, az isteni jelen van, csak észre kell venni, csak meg kell élni. Csak meg kell látni a szépség nyomait egyenest benne a zűrzavarban. Kell? Persze nem kell. De aki látni akarja, annak Siflis segít. Másoknak bizonyosan másképpen, mint nekem. Mert, hiszen Siflis jelentős festő, ahány ember, annyiféleképpen látjuk Siflis világát”, írja róla Vajda Mihály.

A kötet vezér tanulmányát író Szombathy Bálint végigvezeti az olvasót Siflis alkotói pályájának főbb vonulatain, miközben beleágyazza a vajdasági képzőművészet bizonyos, Siflisével rokonítható vonulatainak sorába. Feltárja Siflis művészetét a szabadkai kezdetektől egészen a legutóbbi évek, az eddig síkban kiteljesedő művészettel szakító installációk felé nyitó alkotásokig. Szombathy (talán a személyes kötődés okán is) nem külső szemlélőként közeledik Siflis művészetéhez, hanem olyan fokú empátiával, amely felüdülésként hat ebben az egyébként hideg ténytyszerűséget megkövetelő műfajban.

Siflis művein a rend és a rendetlenség, a harmónia és a káosz, a paradicsomi állapotokat jellemző aranykori tökély és a leromlottság okán önmagát emésztő világ szembesül egymással. Világa „egy olyan világ lehetségesége, amelyben nincs állítás, csak feltételezés, s amelynek nincs szigorúan behatárolt definíciója, csak sejtetése”, írja a tanulmány szerzője a Nagy üveg című tanulmányában. A Nagy üveg utalás Marcel Duchamp azonos című, a szakma művelői számára folyamatos fejlődést okozó és folyamatosan újabb értelmezési lehetőséget kínáló művére, hiszen Duchamp mindahányszor új kísérletbe fogott, beépítette azt a Nagy üvegbe. Nyolc éven át a Nagy üveg reprezentálta kísérleteinek folyamatos összegzését. A Szombathy által adott cím is nyilván a végtelen komplexitásra való utalás, ami Siflis művészetének is egyik sarkalatos pontja, akárcsak az a kitétel, amelyet Jean Clair fejt ki éppen a Nagy üveg kapcsán, nevezetesen, hogy Duchamp munkáján a negyedik dimenzió belül végbemenő esemény harmadik dimenziós vetülete látható. A negyedik dimenzió létezése nélkül a művészet örültség lenne. A negyedik dimenzió kinek-kinek mást és mást jelenthet: lehet a fény, az idő, vagy Isten, de tény, hogy leképzése a művészet feladata. S kétségkívül az olyan művészet is, amilyent Siflis alkotásai jelentenek. „Az évek során harsányságot kerülő elmélyült alkotóvá érett, aki nem mindig elsőre bontja ki önmagát, ezért a titokfejtők türelmével és alázatával kell világának ajtaját megnyitni”, összegez Szombathy.

Ez a titokfejtő türelem és alázat érvényes a gondos szerkesztői munkára is. Olyan könyv ez az első ránézésre megdöbbentő és agresszív, fekete-bordó-púderszínű harántcsíkos kötet, amit sokáig lehet lapozgatni. Nemcsak a kiváló minőségű, nagyméretű színes reprodukciók miatt, hanem a szöveges részbe ágyazott finom, apró, az olvasói kíváncsiságot is kielégítő részletek, a tipográfia, a nyelvi igényesség miatt is. Kiváló, „olvasóbarát” ötletnek tartom például, hogy Szombathy Bálint tanulmánya mellett, vele párhuzamosan jelennek meg azok az idézetrészletek, amelyeket más szerzők, Tolnai Ottó, Sebők Zoltán, Márton László, Vajda Mihály, Susanne Schulte, Uhl Gabriella, Szepes Hédi... és mások Siflis András művésze-

tét taglaló írásaiból emeltek be, mintegy vendégszöveggként a kötetbe. És akkor ott vannak még a fényképek is. Siflisről, műterméről, kiállításairól, barátairól... mind-mind egy apró, a szemmel is lekövethető adalék ahhoz, amiről a tanulmány (és Siflis művészete/élete) is szól, hitelesebbé, emberközelibbé hozva azokat az élethelyzeteket, amelyek Siflis életútját kísérték. A kötetet német, angol és szerb nyelvű összefoglaló, továbbá részletes bibliográfia egészíti ki.

Nagyon nagy szükség van az ilyen, kortárs (vajdasági) képzőművészetet támogató kiadványokra, hiszen kapaszkodhatunk mi a világhálóbba, kell is, hasznos is, ám a könyv, az könyv. Jó esetben érték és mérték. És ez most a jó eset.



S. A. alkotásai

Isten a kőfejtőben

Háy János: *A Gézagyerek*

„Miért élsz?” – szegezte a mellemnek a kérdést évekkel ezelőtt egy újságíró. Hirtelen levegőt is alig kaptam. Álmomban se gondoltam volna, hogy egyszer csak jön majd valaki, akit ráadásul alig ismerek, nyilatkozatot kér tőlem, és így kezdi: „miért élsz?” Hebegtem-habogtam, felhoztam valami suta példát egy filmből, kínosan igyekeztem terelni a témát. Pedig a kérdés világos volt: miért kelek fel nap mint nap és csinálom ezt az egészet végkimerülésig, hogy aztán másnap kezdődjön minden előlről. Mi végre?

Válaszomat hallgatva az újságíró előbb csak értetlenül nézett, majd észbe kapván nevetve közölte: „valószínűleg félreértettél, én azt kérdeztem, hogy miért *írsz?*”

Nem mintha a „miért *írsz?*” kérdésre könnyebb volna *valódi* választ adni, mint a „miért élsz”-re, de arra legalább már megtanultam társadalmilag elfogadható, nem túlságosan fölkavaró, vicces, felszínes – tehát *hamis* – válaszokkal előrukkolni, ha úgy adódik.

Ez az élmény elevenedett föl bennem a szabadkai Népszínház *A Gézagyerek* című előadásának megtekintése után. *A Gézagyerek* hősei falusi emberek, akik élnek mindennapi életüket. Akinek van munkája, az dolgozik, robotol a közeli kőfejtőben, akinek pedig nincs, az otthon vagy a kocsmában ül naphosszat. Ezt az idillt töri meg az autisztikus fiatalember angazsálása a kőfejtőben. Gézagyereknek egyetlen feladata van: hogy üljön a köveket szállító futószalag fölötti „trónuson”, mint egy király, mint egy isten, nézze, hogy „rendesen mennek-e a kövek”, és megnyomja a szalagot leállító piros gombot, ha valami gyanúsát észlel.

A dolog eszményi megoldásnak tűnik: a tulajdonos örülhet, hogy van, aki jelképes fizetésért ügyel a biztonságra, ezáltal teljesítik a munkabiztonsági előírásokat, Rózsika nénit, Gézagyerek édesanyját meglelégedéssel töltheti el annak tudata, hogy „hibás” gyermekének is hasznát tudják venni

valahol, de maga Gézagyerek is boldog lehet, hogy immáron ő is rendes emberré vált, aki fontos tagja a társadalomnak.

Csakhogy az élet túlságosan jól működik a maga monotonitásában. Legalábbis nem annyira rosszul, hogy isteni beavatkozásra lenne szükség. Gézagyerek pedig ott ül égi trónján, és egyre fölöslegesebbnek érzi magát. „De nem történik semmi, mama, nem történik semmi, nem kell megállítani a szalagot, nekem soha nem kell megállítani, már fél éve vagyok a fejtőben és nem kell megállítanom a szalagot. [...] Én azt hittem, hogy meg kell állítanom a szalagot. Én azt hittem, hogy történik valami és én fogom a gombot és megnyomom a pirosat, amit meg kell nyomni azt megnyomom, a pirosat. A szalag meg pont amikor nyomom [...], akkor pont megáll...”

A merev valóságpercepcióval rendelkező autista Gézagyerek tudja, hogy reggelente akkor kell fölkelni, amikor csörög a vekker, hogy a kutyák azért ugatnak és vonyítanak, mert ez a dolguk, hogy uzsonnára vajás-párizsis szendvicset kell ennie, Lajos bácsinak pedig kenyeret meg tokaszalonnát, hogy munka végeztével a rendes férfiembernek a kocsmába vezet az útja – mert mindez így van jól, így kell lennie. Tudja, elfogadja ezt, sőt, ezek azok a biztos pontok az életében, amelyekbe kapaszkodni tud, ezek azok a rituálék, amelyek biztosítják a külvilággal való folyamatos kapcsolatot számára.

Am az életének legmeghatározóbb kérdésére, hogy mi is az ő szerepe a társadalomban, már nem tudja elfogadni a fölkinált választ. Pontosabban csak ideig-óráig (fél évig) képes elringatni magát abban a tudatban, hogy az éppen úgy jó, hogy soha nem történik semmi, hogy a kőfejtő (a világ) éppen akkor működik jól, ha neki nem akad munkája, ha nincs szükség a piros gomb megnyomására (isteni beavatkozásra). Neki nincsen társadalmilag elfogadható, nem túlságosan fölkaró, vicces, felszínes – tehát *hamis* – válasza arra, hogy mi végre ül ő odafönn a szalag fölött és szorongatja a piros gombos kapcsolót, ha egyszer soha sincs szükség arra, hogy használja is azt. Képtelen elfogadni a *potenciális* deus ex machina-szerepet.

A darab rendezője, Bérczes László egy rendkívül jó, feszesen építkező drámát vitt színre a Népszínház magyar társulatával. Egy olyan szöveggel kellett megbirkóznia, amely lineáris vonalvezetésű ugyan, de szinte minden jelenete más-más helyszínen játszódik. Nyilván magától adódott az ötlet, hogy erre a legalkalmasabb a körszínpad, egy olyan aréna, amelynek egyes jelenetei akár az apró színpadot körülvevő nézőtérben is játszódhatnak. Ritkán látni olyan előadást, amelynek a színpadképét ennyire átjárná a darab filozófiája. A nézők egyúttal statiszták is, akik előtt, mellett, mögött zajlik a falu élete. A falusi mikrokozmoszt, az itt élők beszűkült

világát a mindössze néhány négyzetméteres, sakktáblaszerű, középpontba állított padlózat jelképezi. Ez a világ közepe, a falu és az autista fiú világának is a centruma. Innen indul el (otthonról) Gézagyerek, hogy aztán ugyanide érkezzen meg (a kőfejtőbe) – nap mint nap. E körül a „sakktábla” körül forog körbe-körbe egész nap az „égi lajtorjára” erősített „trónusán” (kiszuperált buszülésen) ülve a megistenült Gézagyerek, hogy csak nézze, nézze a köveket szállító, körbe futó szalag monoton zakatolását, és – ne avatkozzon be! Az előadás legfőbb erényét mindenképpen a rendező és Sárkány Sándor díszlettervező összecsiszolt munkájának eredménye jelenti: az ötletes, funkcionális és transzcendens töltettel bíró színpadkép.

Habár a színészi összjátékban voltak elcsúszások, megkésett vagy éppen túlságosan korai reakciók – persze ezek lehetek az általam kifogott konkrét előadás hibái –, nagy egyéni alakításokat is láthattunk. A Gézagyereket játszó Pálfi Ervin szerencsére nem esett abba a hibába, hogy túljátssza, „túlgesztikulálja” a figuráját: mozdulatai visszafogottak, hitelesek, ugyanakkor egy pillanatra sem esik ki a szerepéből. A tekintete, a gesztusai mindvégig az autista Gézagyerekéi maradnak, nem Pálfi Ervinéi, de nem is Dustin Hoffmanéi, Tom Hankséi vagy Sean Pennéi – és ez nagy dolog! Ugyancsak kivételesen jó alakítást láthattunk Vicei Natáliától, aki a fiáért aggódó, halk szavú anyát formázza meg. Sikerült eljátszania a kifelé derűt sugárzó asszonyt, aki egyre kevésbé képes már megküzdeni mélységes szomorúságával és magányával. Ki kell még emelni Csernik Árpád és Mess Attila melóspárosát. Az előbbi Banda Lajos szerepében elsőre kissé meglepett. Olyan „se hús, se hal”-szerűnek éreztem ezt a karaktert. No de az események előrehaladtával mind erősebb lett az a benyomásom, hogy éppen egy ilyen „szürke felütésre” volt szükség ahhoz, hogy a későbbiekben fel lehessen fejteni Banda Lajos egyszerűségében is összetett, érzelmi kitörésektől sem mentes, színes egyéniségét. Messt pedig egyszerűen jó volt viszontlátni a vajdasági színpadon az együgyű, rögeszmés, aggodalmaskodó Herda Pityu szerepében.

Megkockáztatom, hogy *A Gézagyerek* – amely a Háy János istendramaként aposztrofált darabjának szövegét szinte változtatás nélkül, híven végigkövető – az idei évad eddigi legjobb vajdasági magyar előadása (mondjuk a *Terápia* mellett, de hát az valami egészen más tészta). Egyúttal feledteti a Népszínház előző évadának egy-két gyengébb pillanatát.

Az új médiák művészete

Március 12-én *Az új médiák művészete – A videó művészetéről* címmel tudományos tanácskozást tartottak Újvidéken a vásárcsarnokban megrendezett Art Expo keretein belül, a Bel Art Galéria és a Zlatno oko védnöksége alatt. A tanácskozás résztvevői előadásaikban és az azt követő beszélgetésben a mai videoművészet, a kortárs rövidfilm helyzetét, lehetőségeit és feladatait taglalták. Az előadások sorozatát Robert Stephan belga rendező, egyetemi professzor nyitotta meg. A nemzetközi hírnévnek örvendő előadó rendhagyóan a hetvenes és nyolcvanas évek rövidfilm- és videokísérleteinek megindulásáról, a kezdetekről, valamint az első alkotások befogadásáról és eredményeiről beszélt. A kezdetek legnagyobb problémájaként nem a rövidfilmek, videók hiányát – ötletből és művészből sosem volt hiány –, hanem a művek nézőkhöz való eljuttatását határozta meg. Nemzetközi összefogással és egy amerikai alapítvány támogatásával sikerült kiépíteniük egy kábeltelevíziós hálózatot, amelyen keresztül lehetőség nyílt a művek széles körű megismertetésére. Előadását a hetvenes, nyolcvanas évek belga és francia videóiból összeállított válogatással zárta. Következésképp Ivana Sremčević szólalt fel, aki a tavaly 12. alkalommal megrendezett Videomedeja Nemzetközi Videofesztiválról beszélt. A fesztiválnak Újvidék ad otthont, az utóbbi években az M Stúdió épületében kerül megrendezésre. A fesztivál lehetőséget ad fiatal, kezdő alkotók munkáinak bemutatására, de emellett komoly hírnévre tett szert nemzetközi videósberkekben is, számos külföldi rendező visszatérő vendége. A fesztivál rendezőinek feltett célja, hogy tekintélyes archívumukat elektronikus adatbázis formájában elérhetővé tegyék a szélesebb közönség számára is. Zárszóként a tavalyi alkotásokból mutatott be néhányat. Az előzetes programtól eltérően Sava Stepanov távolléte miatt nem került

sor *Videó a Vajdaságban ma* című előadásásra. Andrej Tišma a video- és zeneművészet komputeres kifejezési lehetőségeiről, s ezek saját alkotásaiban való alkalmazásáról beszélt. Tišma mind zenei téren, mind pedig rövidfilmjeiben, videóiban örömmel alkalmazza a XXI. századi számítógépes technika megoldásait. Alkotásait elektronikus kollázsoknak nevezte, utalva ezáltal azok elemeire és szerkesztési technikájára. Tišma zeneszámaiban ugyanúgy merít a délszláv népzenei hagyományból, mint a videojátékok kísérőzenéjéből, de emellett számos más elem – harci zajok, katonai vezényszavak, reklámdal-részletek, idegen nyelvű szövegrészek, technózene, rézfúvós betétek stb. – is felismerhető, ezáltal zenevilága egy sajátos, a balkáni jelenre és közelmúltra reflektáló jelleggel bír. Videoalkotásai is hasonlóan széles távlatokból épülnek fel, a beszéde végén bemutatott felvételek szinte egytől egyig háborús képi világot – lásd balkáni közelmúlt, Irak, második világháború, szeptember 11-e stb. – tártak a jelenlevők elé. A tanácskozás zárásaként Dragan Živančević, az újvidéki Művészeti Akadémia tanárának előadása hangzott el. Živančević a Multiflex video nevű művészeti csoportosulás munkájáról beszélt. A csoportot három filmes – köztük a felszólaló – alkotja, akik felfogásában a videoművészet a népművészet egyik megnyilatkozási formája. Ebből kifolyólag a csoport nem urbánus témákat von be alkotásába, hanem a természet, a városiasodás előtti „pogány” naturális környezet jelenik meg munkáikban. Živančević előadása szintén vetítéssel zárult, a csoport legutolsó, 48 perces alkotásából vetített le egy rövidített változatot.

Krónika

DÍJAK

Végel László író Kossuth-díjban részesült irodalmi munkásságáért, különös tekintettel szépprózai műveire, művészi esszéire, esszéregényeire és naplóira, amelyek a kisebbségi-vajdasági lét megragadó epikus felidézését egyesítik a politikai gondolkodó elmélyült és szenvedélyes érvelésével.

Széchenyi-díjat kapott Thomka Beáta irodalomtörténész. Az irodalomtudományok doktora iskolateremtő tanári tevékenységéért, irodalomelméleti és kritikusi munkásságáért, a modern irodalom- és művészetelméleti szakirodalom magyar nyelvű gyűjteményeinek létrehozásában játszott alapvető szerepéért részesült a díjban.

Jászai Mari-díjat ítéltek Urbán András rendezőnek, a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház igazgatójának, kiemelkedő színművészeti és színháztudományi tevékenységéért.

A magyar tannyelvű felsőoktatás és a vajdasági magyar kultúra megőrzése és terjesztése területén kifejtett tevékenységéért a Magyar Köztársaság Lovagkeresztjével tüntették ki Káich Katalint, a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar dékánját.

Klemm József kapta a Magyar Köztársaság Aranyéremkeresztjét a vajdasági magyar tájékoztatási rend-

szer kidolgozásáért, valamint a kisebbségi sajtó fennmaradásáért folytatott harcáért.

A Napleány Díjat, mely a vajdasági magyar újságírás kiválóságainak jár, Németh Istvánnak ítélte oda a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség szakmai kuratóriuma, azaz Dévavári Zoltán, Dudás Károly, Hajnal Jenő, Matuska Márton és Szöllősy Vágó László.

RENDEZVÉNYEK

A szabadkai Fokusz Ifjúsági Kulturális Alapítvány II. irodalmi fesztiválját rendezte meg február 25-étől 27-éig Írók a gyűjtőpontban címmel. A főlépők között szerepelt Milan Zulić, Lazar Ristovski, Katharina Hacker, Nikola Malović, Balázs Attila, Virág Gábor, Zoran Ferić, Zoran Živković, drMÁRIÁS és Fekete J. József.

A zentai Kapaszkodó együttes, azaz Szabó Zsófia, Balogh Virág László, Boros Nándor és Martonosi Zsolt járt Topolyán, a Múzeumi esték rendezvénysorozatán. Saját dalaikkal, valamint József Attila, Pap József, Tóth Ferenc, Osvát Erzsébet és Gazdag Erzsike megzenésített verseivel készültek a március 3-i estjűkre.

Ki életté szereti a földet című műsorukkal kedveskedtek a nőknek a szabadkai Csáth Géza Művészetba-

rati Kör versmondói március 9-én, a Városi Könyvtárban. A verses estet Horváth Emma és Petrik Emese állította össze.

Március 12-e és 15-e között került megrendezésre a Lipcsei Könyvvásár. Lovas Ildikó szabadkai író is részt vett a programban, méghozzá a Die Frauen im Kommen című antológia ismertetésében.

Az 1848/49-es magyar forradalomra és szabadságharcra emlékező ünnepi műsorát tartotta meg az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszéke március 13-án, A XXI. század költői címmel, melyen a tanszék elsőévesei léptek föl. A műsort Bence Erika egyetemi docens készítette Utasi Csilla és Ispánovics Csapó Julianna tanársegédek közreműködésével.

A március első felében lezajlott újvidéki 15. Nemzetközi Könyvszalonnának magyar meghívottjai is voltak. A zEtna elektronikus folyóirattól Beszédes István és Nagy Abonyi Árpád volt a szalon vendége. Performance-ot adtak elő a Jelfolyam online művészeti folyóirat szerzői, bemutatót tartott a DNS szerkesztősége. A Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium kiadói tevékenységéről Csányi Erzsébet szólt.

MEGJELENT

Érszegi Márk Aurél: Péter utódnak szolgálatában. A Szentszék és intézményei. – Szabadka, Vajdasági Keresztény Ifjúság, 2008.

Podolszki József: Forró vonal. – Forum, Újvidék, 2009.

KÖNYVBEMUTATÓ

Legújabb kiadványait ismertette a közönséggel a Forum Könyvkiadó február 27-én, a Magyar Szó Lapkiadó tanácstermében. Németh Ferenc igazgató köszöntője után a Raffai Judit szerkesztésében megjelent gyűjteményes kötetet, a Vajdasági történetek Mátyás királyról címűt, Papp Árpád méltatta. Jung Károlynak a Tanulmányok a Mátyás-tradíció délszláv kapcsolatairól, valamint a Sokarcú néphagyomány című kötetéről Bányai János beszélt.

Az erdélyi származású, Magyarországon élő Paizs Tibor író és legújabb kötete volt a topolyai Népkönyvtár vendége február 27-én. Az írot Sinkovits Péter újságíró faggatta, majd szövegrészletek hangzottak el az Erdélyi prikulicsok című Paizs Tibor-kötetből.

Március 9-én Nagybecskereken a Madách Színház szervezésében Bányai János bemutatta Jung Károly Tanulmányok a Mátyás-tradíció délszláv kapcsolatairól, valamint a Sokarcú néphagyomány című könyveit.

Március 10-én, az óbecszi könyvtárban került megrendezésre Csáky S. Piroska Szent Erzsébet ábrázolások Vajdaságban című könyvének bemutatója, melyen Kinka Erzsébet, a könyvtár igazgatónője mondott köszöntőt.

SZÍNHÁZ

A szabadkai Népszínház Magyar Társulatában az évad harmadik bemutatójára került sor Adieu Bandi címmel február 21-én, a Soltis Lajos Stúdióban. Ady levelezéseit, verse-

it, novelláit, továbbá Bölöni György, Péter I. Zoltán és Czeizel Endre írásait vette alapul a Kalmár Zsuzsa – Kovács Nemes Andor – Ralbovszki Csaba – Brestyánszki Boros Rozália szerzői négyes. Az előadást Mezei Zoltán rendezte, zenéjét ifj. Kucsera Géza szerezte; a díszletet Kiss Kovács Gergő, a jelmezt Kalmár Zsuzsa tervezte. Az Adieu Bandiban Kovács Nemes Andor alakítja Adyt, Kalmár Zsuzsa Diósné Brüll Adélt – Lédát, Ralbovszki Csaba pedig Diósy Ödönt – Dodót.

A Színes Szilánkok Diákszínpad bemutatót tartott az Újvidéki Színház kistermében február 25-én. Yukio Mishima AOI című darabját vitték színre Dévai Zoltán és Rutonity Róbert rendezésében és főszereplésével.

Az újvidéki Művészeti Akadémia és az Újvidéki Színház közös produkcióként jegyzi legújabb, Tavasz (Hős kis ibolyák) című bemutatóját, melyet Domonkos István írásai alapján állítottak össze február 27-ére. Rendezőként Táborosi Margaréta, zeneszerzőként Szőke Szabolcs jegyzi az előadást. Crnkovity Gabriella f. h., Elor Emina, Kokrehel Júlia f. h., Raffai Ágnes f. h., Buza Ákos f. h., Gombos Dániel f. h., Mészáros Gábor f. h. és Soltis Lehel f. h. játszik a darabban.

Március 16-a és 18-a között a budapesti Thália Színházban vendégszerepelt az Újvidéki Színház Gyarmati Kata Hét nap a világ, Federico García Lorca Bernarda Alba háza és Egressy Zoltán Portugál című előadásával.

KIÁLLÍTÁS

A lovakat megörökítő fotóiból nyílt kiállítása, Equus címmel, Szilágyi Nándor színésznek február 20-án, a szabadkai Fly Klubban.

Február 27-én Zsáki István festő köszöntőbeszédével vette kezdetét a belgrádi székhelyű erdőtelepítők egyesületének szervezésében működő művésztelep kiállítása a topolyai Art Galleryben. A kiállított anyag, a tizennyolc festmény és a két szobor, Zajecár mellett, a gamzigradi Felix Romuliana romjainál készült, 2007-ben.

Nagy Sívó Zoltán képzőművészeti alkotásait állították ki február 28-án a temerini Lukijan Mušicki Művelődési és Információs Központban. Az erre az alkalomra készült Nagy Sívó-monográfiát és a művész munkásságát Németh Ferenc, a Forum Könyvkiadó igazgatója és Csáky S. Piroska mutatta be.

Március 2-án nyílt meg a 9+1 Művésztelep oszlopos tagjának, a szabadkai Torok Melinda festőművésznek a kiállítása a bácskossuthfalvi helyi közösség előcsarnokában.

A zombori Rada Krstić Fotóklub mutatkozott be március 2-án, Újvidéken, a Vajdasági Fotó- és Filmszövetség kiállítótermében.

Szeretett Kertvárosom címmel Boros György festőművész alkotásaiból alakítottak ki egy tárlatot Szabadkán, március 5-én, a kertvárosi helyi közösség nagytermében. A rendezvényt Lovas Ildikó, a Városi Tanács művelődéssel és tájékoztatással megbízott tagja nyitotta meg.

A palicsi festőművész, Miroslav Jovančić önálló tárlatát tekinthették

meg az érdeklődők március 6-ától a zentai Városi Múzeumban. A megnyitón a Cadabra zenekar játszott.

A szabadkai Soltis Lajos Stúdióban rendezték meg március 6-án Tóth Tamás fotós Ha a falak beszélni tudnának című kiállítását, melyet Molnár Edvárd nyitott meg.

Penovác Endre festőművész harmincöt alkotását állították ki a magyarkanizsai Dobó Tihamér Képtárban. A március 13-i rendezvényen Kopeczky Csaba méltatta az alkotó munkásságát, majd Megumi Teshima hegedűművész és Kálmán Imre csellista lépett föl záróakkordként.

KOMOLYZENE

Március 4-én Nenad Vrbaški hegedűművész és Đuro Rajković zongoraművész adott koncertet a zentai Városi Hangversenyteremben.

CD-BEMUTATÓ

Az Énekelt versek elnevezésű koncertsorozat újabb állomásaként adott lemezbemutató estet a zentai Zyntharew együttes a budapesti Háló Klubban március 17-én. A Folyók fölött című lemezüket mutatták be a budapesti közönségnek.

GAZSÓ Hargita összeállítása

